

ΠΑΝΔΩΡΑ.

15 ΜΑΙΟΥ, 1859.

ΤΟΜΟΣ Γ'.

ΦΥΛΛΑΔΙΟΝ 220.

ΠΕΡΙ ΔΟΥΛΟΠΑΡΟΙΚΙΑΣ

παρά Ῥωμαίους καὶ Βυζαντινοῖς

καὶ

ΠΕΡΙ ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΩΝ ΔΙΑΤΑΞΕΩΝ.

Ἵπδ

Π. ΚΑΛΛΙΓΑ.

Α'.

Η γῆ παρέχει ἀφθόνως εἰς τὸν ἐργαζόμενον ὅλα τὰ ἀγαθὰ, ὅσων χρῆζει πρὸς ὕλικὴν εὐημερίαν. Ἀλλὰ πρὸς ἀπόκτησιν αὐτῶν ἀπαιτοῦνται πολλαὶ φροντίδες καὶ γνώσεις, πρὸ πάντων δὲ ἀκάματος φιλοπονία, ὥστε πολλάκις προτιμᾶται ἡ στέρησις ἀγαθῶν τῆς δι' ἐπιπόνου ἐργασίας κτήσεως αὐτῶν. Καὶ τὴν φιλοπονίαν ὅταν ὑποθέσωμεν ὑπάρχουσιν, μικρὸν συντελεῖ καὶ ταχέως μαραινεταί, ἅμα οἱ διέποντες τὴν κοινωνίαν νόμοι δὲν προστατεύουν καὶ ἐξασφαλίζουν τὰ μετὰ πολλῶν ιδρώτων κτώμενα ὠφελήματα.

Κατὰ τίνα τρόπον ἡ κοινωνικὴ τάξις ἐξασφαλίζει τὸν καταβάλλοντα κόπους καὶ θυσίας εἰς τὴν γεωπονίαν, δὲν εἶναι ἐν τούτοις εὐχερὲς γὰρ ὄριση τις.

Ὅταν εἰς τοὺς τυχόντας κατόχους, ἀλλ' εἰς αὐ-

τοὺς μόνους ἀπονέμεται πᾶσα ἐνδεχομένη προστασία πρὸς βεβαίαν καὶ ἀφιλονείκητον κτήσιν τῆς γῆς, δὲν ἔπεται ἐκ τούτου ὅτι ὁ νομοθέτης παρέσχε πᾶν τὸ καθ' ἑαυτὸν πρὸς ἀνάπτυξιν τῆς γεωργίας.

Ὅστις μόνος ἐργάζεται, ἄνευ βοήθειας ἄλλων, τὸν λαχόντα κληρὸν, εἴτε μικρὸν εἴτε μεγάλον, ἐλάχιστόν τι πορίζεται ἐκ τοῦ τὰ πάντα ἐν ἑαυτῷ κρύπτοντος στέρνου τῆς κοινῆς μητρὸς, μόλις πρὸς ἰδίαν αὐτάρκειαν, οὐδὲ στιγμὴν ἀναπαυόμενος, καὶ γλίσχρος βιωῶν, οὐδὲν δὲ ἀποφέρων περίσσευμα ὑπὲρ τῶν ἀκλήρων, ὅσους μέλλει νὰ ἔχη δυσμενεῖς πολεμίους.

Μεταχειριζόμενος ὁμοῦ τὴν συνδρομὴν ἄλλων διὰ τὴν προσαρμοσθῆναι εἰς τὸν προτιθέμενον σκοπὸν ὅλον τὸ ποσὸν τῶν δυνάμεων αὐτῶν, φιλοτίμως ἐργαζομένων, ἐπάναγκες εἶναι ν' ἀμείψῃ τοὺς καταβαλλομένους κόπους ἀναλόγως τοῦ ὅλου κέρδους, ὅσον διώκει.

Ἡ ἐλευθερὰ ἐργασία ἀμειβομένη πρεπόντως καὶ συνετῶς διευθυνομένη εἶναι τὸ σημεῖον τῆς ἀκρας ἀκμῆς τῆς γεωπονίας, ὅπως μόλις κατὰ τοὺς ἡμετέρους χρόνους ἐν τοῖς ἐνομοουμένοις τῶν ἐθνῶν ἔχομεν παραδείγματα.

Τοιαύτη ἀκμὴ δύο τινα ὑποθέτει, τὴν κοινὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἰσότητά ὅλων ἐνώπιον τοῦ νόμου, συνάμα ὁμοῦ τὴν ὑπαρξίν κεφαλαίων πρὸς προκαταβολὴν τῆς ἀμοιβῆς τῶν ἐλευθέρως ἐργαζομένων καὶ ἀφθονον χορήγησιν ὅλων τῶν πρὸς καλλιέργειαν ἀναγκαίων.

Ἄν ἐπαρκεσθῶμεν εἰς μόνην τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἰσονομίας, δὲν ἐπιταί ἀμέσως ἡ ἀνάπτυξις τῆς γεωργίας, ἀλλ' εἶναι ἐνδεχομένη ἡ στέρησις τοῦ γεωκτῆμονος ὄλων τῶν βοήθητικῶν χειρῶν, ὅσας δὲν εὐπορεῖ ν' ἀνταμείψῃ. Ἐπειδὴ ἡμῶς οὗτοι, οἱ μὴ παρὰ τοῦ γεωκτῆμονος ἀμειβόμενοι διὰ τὴν μετ' αὐτοῦ πρόθυμον σύμπραξιν, εἶναι ἀνεξάρτητοι καὶ κύριοι νὰ πράξουν ὅπως βούλονται, δύνανται διὰ παντοίων συμφωνιῶν, εἴτε μερικῆς παραχωρήσεως ὡφελιμάτων, εἴτε μερισμοῦ τῆς γῆς, νὰ ἐνασχοληθοῦν εἰς τὴν ἐπιμέλειαν αὐτῆς, μετρίστου οἱ ἐπιμελῆστεροι ἀποταμιεύουσιν ἀποχρῶντα κεφάλαια, ὥστε νὰ προκαλέσονται πᾶσαν γενιμότητά τῆς γῆς, χρήζουσιν ἀνθρωπίνου συνεργείας.

Ἰπὸ τὸ κράτος τῆς ἰσονομίας, ἀσφαλιζούσης τὴν ἐκ τῆς ἐλευθέρως ἐργασίας πορίζομένην ἀσφάλειαν, γεννᾶται καὶ καταρτίζεται τὸ κεφάλαιον, δι' οὗ παρέχονται τὰ μέσα πρὸς πᾶσαν τῆς γῆς ἐπιμέλειαν.

Ἄλλ' αἱ ἀρχαῖαι κοινωνίαι δὲν ἐστηρίζοντο ἐπὶ τῆς ἰσονομίας πάντων. Ἡ δουλεία ὑπῆρχεν ἀπαραίτητον αὐτῶν στοιχείον εἰς τοιοῦτον βαθμὸν, ὥστε καὶ ὁ ὑπέρτερος τῶν φιλοσόφων τῆς ἀρχαιότητος ἐνόμιζεν, ὅτι ὁ ἄνθρωπος γεννᾶται φύσει δούλος καὶ φύσει ἐλεύθερος — (Πολιτ. Α' 5), καὶ ὅτι οἰκία τέλειος ἐκ δούλων καὶ ἐλευθέρων (αὐτ. 3).

Ἀντὶ ἐλευθέρου ἐργασίας καθ' ὅλην τὴν Ἀσίαν καὶ καθ' ὅλας τὰς εὐρωπαϊκὰς κοινωνίας τῆς ἀρχαιότητος, εὐρίσκοντες τὴν δουλείαν παρέχουσαν τὴν ἀπαιτούμενην ὑπηρεσίαν πρὸς ἐπιμέλειαν τῆς γῆς.

Καὶ ἐκ πρώτης ὄψεως πιστεύει τις, ὅτι ὁ ἔχων ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ δούλους, καθ' ὅλα ὑποταγμένους, καὶ ὡς κτήνη ἐργαζομένους, ἐνῶ πλεονεκτοῦν κατὰ τὴν διάνοιαν, μεταχειρίζεται ὑπερτιμωτικώτερον ὄργανον πρὸς τὸν διωκόμενον σκοπὸν.

Καὶ ἡ θεωρία ἐν τούτοις καὶ ἡ πείρα συμφωνοῦν εἰς ἀπόδειξιν τοῦ ἐναντίου. Οἱ δούλοι, οὐδὲν ἴδιον κεκτημένοι, οὐδὲν ἐλπίζοντες ἐκ τῆς αὐξήσεως τῆς ἐργασίας καὶ ἐκ τῆς ἀφθονωτέρας συγκομιδῆς, καὶ πάντα καταβαλλόμενον κόπον λογιζόμενοι ἀναπόδοτον θυσίαν, εἶναι μὲν ἐμφυχοὶ μηχαναί, ἀλλ' αἰψυχαὶ αὐτῶν ἐξαχρειοῦνται στερούμεναι τοῦ αὐτοπραϊρέτου καὶ οὐδέποτε κυριεύονται ὑπὸ τοῦ κυρίου τῶν σωματίων, ἀτὰρ ὑπηρετοῦν μόνον ὑπὸ τὸ ἀγρυπνῶν ὄμμα τοῦ ἔχοντος πρόχειρον τὴν σωματικὴν τιμωρίαν, ἄνευ φιλοτιμίας πρὸς ἀνάπτυξιν τῶν ἰδίων δυνάμεων καὶ τῆς πρὸς τὸ ἔργον δεξιότητος. Καὶ αἱ πολλοὶ δὲ αὐτὰ Ἰταλικοὶ μυριάδες τῶν οἰκιστῶν δεδεμένοι εἰργάζοντο τὰ μέταλλα (Ἀθῆν. ΣΤ').

Ὁ Ἡσίοδος ὡς παράγγελμα καλοῦ οἰκοδεσπότου λογιζέται.

Θῆτα τ' αἰκὸν ποιῆσθαι καὶ ἀτεκνὸν ἔριθον
ἀξιοῦσαι κίλομαι χαλεπὴ δ' ὑπόπορτις ἔριθος.

ὥστε προτρέπει ἐν πάσῃ σκληροκαρδίᾳ τὴν ἀπομπήν τῆς ἐγκυμονούσης δούλης (ὑπόπορτις ἔριθος).

Ἐπὶ σκληρότερος εἶναι ὁ Κάτων, ὅστις ἐγγράψει περὶ Γεωργίας παραγγέλλων τὴν πώλησιν τῶν δού-

λων, ἅμα προϊούσης τῆς ἡλικίας, ὥστε ἐπιτιμᾶται ὑπὸ Πλουτάρχου δικαίως, ἀντιτάσσοντος παραδείγματα γεροκομίας καὶ μετὰ θάνατον τιμῆς αὐτῶν τῶν ἀλόγων ζώων, ὡς τῶν ἐργασθειῶν εἰς τὸ ἑκατόμπεδον ἡμιόνων, καὶ τοῦ παρανηξαμένου εἰς τὴν Σαλαμίνα κυνὸς τοῦ Ξανθίπου.

Πόσον ἀνεπιτηδεῖα ἦτον ἡ δουλεία πρὸς ἀνάπτυξιν τῆς γεωργίας καὶ τῶν τεχνῶν, ἀποφάνεται ὁ Πλάτων ἐν τοῖς Νόμοις (Στ' 796) α Οὐκοῦν καὶ τούναντίον ὡς ὑγιᾶς οὐδὲν ψυχῆς δούλης, οὐδὲ πῶς στεύειν οὐδέποτε οὐδὲν τῶ γενεῖν δεῖ τὸν νοῦν κεκτημένον. Ὁ δὲ σοφώτατος ἡμῶν τῶν ποιητῶν καὶ ἀπεφῆνατο

Ἦμισυ γὰρ τ' ἀρετῆς ἀποκίναται εὐρώπα Ζεὺς
Ἄνθρωπος, εἴς' ἂν μὴν κατὰ δούλιον ἔσται ἔλασιν.

Ἄν ἡ Ῥώμη δὲν ἐφήρμοζε θαυμασίως τὸ ἀξίωμα ἐκ τῆς πολεμίας τρέφειν, ἐμελλεν ἐνωρὶς νὰ σπανίσθῃ τῶν μέσων πρὸς διατήρησιν τῶν λεγεῶνων. Ἀλλ' ἡ Ἰταλία πρώτη, καὶ ἡ Σικελία κατόπιν καὶ τελευταῖον ἅπασαι αἱ κατακτηθεῖσαι χώραι συνεισέφερον ἀφθόνως.

Ὡς ἐκ τῶν παντοίων κατακτήσεων καὶ τῆς μεταδόσεως ἰσοπολιτείας προσφικεῖσθαι οἱ Ῥωμαῖοι νέα στοιχεῖα, ὥστε παρὰ τὴν δουλείαν εὐρίσκοντες μέσων τινὰ κατάστασιν μεταξὺ δουλείας καὶ ἐλευθερίας, τὴν τῶν δουλοπαροίκων (coloni), προσκεκολλημένων ἀναποσπᾶστος εἰς τὸ ἔδαφος καὶ μόνον ἔργον ἐχόντων τὴν γεωπονίαν.

Ἡ μελέτη τῆς καταστάσεως τῶν δουλοπαροίκων τούτων, τοὺς ὁποίους οἱ Βυζαντινοὶ ἐνόμαζον πρῶτον ἀναπογράφους (adscriptitii, censiti), καὶ μετὰ ταῦτα παροίκους, γίνεται σπουδαιότατη, οὐ μόνον πρὸς γνῶσιν τῆς Βυζαντινῆς κοινωνίας καὶ τῶν αἰτίων τῆς παρακμῆς αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ διότι ἀνάλογος θεσμὸς ὑπῆρχε τὸ συμπλήρωμα τοῦ τιμαριωτικοῦ συστήματος καὶ ἀνεξαρτήτως αὐτοῦ ἐπεκράτησε καθ' ὅλην τὴν Εὐρώπην, ἥδη δὲ ἡ Ῥωσικὴ Κυβέρνησις ἀποφασιστικῶς βαίνουσα πρὸς τὰς μεταρρυθμίσεις, ὅσας ὁ ἡμέτερος αἰὼν ἐπικαλεῖται, καταγίνεται μετὰ κόπου εἰς ἐξάλειψιν αὐτοῦ, ὡς κυριωτέρου προσκόμματος τῆς προόδου καὶ ἀναπτύξεως τῆς γεωργίας.

Β'.

Δυσχερέστατον ἔργον εἶναι νὰ ὀρίσωμεν, πότε κατὰ πρῶτον ἀνεφάνη παρὰ Ῥωμαίους ἡ δουλοπαροικία καὶ ἐκ τίνων προέβη αἰτία.

Κατὰ τοὺς χρόνους ὅμως τοῦ Μ. Κωνσταντίνου εὐρίσκοντες τὴν δουλοπαροικίαν ἐπικρατοῦσαν καθ' ὅλην τὴν Ῥωμαϊκὴν ἐπικράτειαν, καὶ φθάσαντες τὴν τελευταίαν ἀνάπτυξιν αὐτῆς, ὥστε μικρὸν τι προσέβηκεν ἢ μετέβαλον αἱ ἐπερχόμεναι γενεαί.

Τούτου ἕνεκα προηγουμένως ἐξετάζομεν, ποῖα ἦτον ἡ δουλοπαροικία κατὰ τοὺς χρόνους, ὅτε ἡ τοιαύτη κατάστασις διὰ τῆς νόμοθεσίας συστηματικῶς ὑποτυποῦται.

Τί ἦσαν τότε οἱ δουλοπαροικοὶ, ἦσαν ἐλεύθεροι, ἦσαν δούλοι, καὶ ποῖα τὰ δικαιώματα, ποῖα δὲ αἱ ὑποχρεώσεις αὐτῶν;

Κατὰ τὴν γνώμην τῶν Αὐτοκρατόρων δὲν ἦσαν ποσῶς δούλοι, ἀλλ' οὔτε πάλιν ἐντελῶς ἐλεύθεροι, ὥστε ἀκριβῶς διαστῆλονται ὡς τρίτη καὶ μέση τάξις μεταξὺ ἐλευθέρων καὶ δούλων. Οὕτω λέγει ὁ Ἰουστινιανός (α) Ne diutius dubitetur, si quis ex adscriptitia et libero, vel ex adscriptitia et servo κτλ. Οἱ Αὐτοκράτορες Θεοδοσίος καὶ Ἀρκάδιος τοὺς θεωροῦν μὲν πολίτας (ingenui), ἀλλὰ δούλους τῆς γῆς (servi terrae) (β). Ὡς μὴ ὑπαγόμενοι εἰς δουλικὴν κατάστασιν οἱ ἀναπόγραφοι συνάπτουν νόμιμον γάμον (γ), ἐνῶ οἱ δούλοι ἦσαν πρὸς τοῦτο ἀνικανοὶ, ἀπλῶς συνοικοῦντες (contubernium).

Ὁ καθυπό περιορισμὸς τῆς ἐλευθερίας τῶν ἀναπογράφων εἰς τοῦτο κυρίως συνίστατο, ὅτι δὲν ἠδύναντο νὰ ἐγκαταλείψουν τὸ κτῆμα, εἰς ὃ ἀνήκον — glebis inhaerere praecipimus (δ), οὔτε αὐτογνωμόνως, οὔτε ἀδεία τοῦ κυρίου τοῦ κτήματος. Κατ' Εὐστάθιον (ε) α Οἱ γεωργοὶ ὡφελιοὶ τῆ βλάβῃ ἦτοι τῆ γεωργία ἐμπεπῆχθαι, ὥστε μηδὲ ἐν ῥοπῇ τινος καιροῦ ἀποστῆναι τῆς γεωργίας. Ἡ ἵππηρχε λοιπὸν συνάμα καὶ ὑποχρέωσις καὶ δικαίωμα αὐτῶν ἢ μόνιμος καὶ ἀδιάσπαστος προσκόλλησις εἰς τὸ ἔδαφος, ὥστε δὲν ἦσαν ἀποβλητέοι παρὰ τῶν κυρίων αὐτῶν.

Ἰδοὺ κατὰ τίναν τρόπον ὁ νόμος ἐδίδο κῦρος εἰς τὴν ὑποχρέωσιν καὶ εἰς τὸ δικαίωμα.

Ὁ κύριος τοῦ κτήματος εἶχε ἀγωγὴν διεδικητικὴν κατὰ παντὸς δεχθέντος τὸν δραπετὴν (ζ) καὶ ὁ ἐν γνῶσει κάτοχος αὐτοῦ ὑπέκειτο εἰς ἀποζημιώσεις (ζ). Ἄν ὅμως ὁ δραπετὴς δὲν κατεῖχετο παρ' ἄλλου, ἀλλὰ περιεφέρτετο ἐλεύθερος, κατ' αὐτοῦ τούτου ἐδίδοτο ἡ ἀγωγή, ὡς κλέπτου τοῦ ἰδίου προσώπου, μὴ δυνάμενος νὰ μεταλλάξῃ κατάστασιν οὔτε διὰ τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας (η).

Ὅστε ἡ ἱερωσύνη ὑπῆρχεν ἀσφιλῆστερον καταρῦγιον, ὡς ἐκ τῆς διατάξεως, ὅτι ἐκτὸς τῆς πατρίδος δὲν χειροτονεῖται ὁ ἀναπόγραφος, ὁ δὲ χειροτονούμενος δὲν ἀπαλλάσσεται τοῦ κεφαλικοῦ τέλους (θ). Πρὸς πλείονα ἀσφάλειαν τοῦ κυρίου προσέβηκεν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ὡς ἄκυρον ἐλόγιζαν τὴν χειροτονίαν κληρικῆν ἢ τὴν κατὰ τινος μοναχοῦ ἄνευ τῆς συναίνεσις ἐκείνου, ἀκούοντος τὸ τῆς δικδικήσεως δικαίωμα. Ταῦτα διέταξαν οἱ Αὐτοκράτορες Ὀνώριος καὶ Θεοδοσίος (ι) καὶ κατόπιν ἀκριβέστερον ὁ Ζήνων (ια),

(α) L. 24. C. de agr. (11, 47).

(β) L. 1. C. de col. (11, 51).

(γ) L. 24. C. de agr. (11, 47).

(δ) L. 15. C. aut.

(ε) Ἐκδ. Ζαχαρίου Α'. § 10.

(ς) L. 6, 23, § 2. C. de agr. (11, 47).

(ζ) L. 1. C. de col. (11, 51). L. 1. C. de col. (11, 52). L. 2. C. de fug. (11, 63).

(η) L. 6, 11, 23. C. de agr. (11, 47). L. 3. C. de fug. (11, 63). Ἀλλ' ὡς δειχθήσεται κατόπιν ἐδίδοτο παρὰ τοῦ κυρίου τῆς γῆς ὡς στρατιωτικῶς.

(θ) L. 33. C. Th. de episc. (16, 2) ἦτοι L. 11. C. de ep. (1, 3).

(ι) L. 16. C. aut.

(ια) L. 37. C. aut.

φοβηθέντες μὴ ὑπερπληρωθοῦν αἱ ἐκκλησίαι καὶ τὰ μοναστήρια διὰ τῆς παντελοῦς ἐγκαταλείψεως τῶν ἀγρῶν. Πλείον σέβας πρὸς τὴν ἱερωσύνην ἐδείξεν ὁ Ἰουστινιανός, καθ' ὃν α Τοὺς δὲ ἀναπογράφους ἐν αὐταῖς μόναις ταῖς κτήσεσιν, ἐν αἷς εἰσὶν ἀναπόγραφοι, κληρικούς καὶ παρὰ γνώμην τῶν δεσποτῶν γίνεσθαι συγχωρούμεν, ἐφ' ᾧ μὲν τοι γε, ὡς τε κληρικούς αὐτοὺς γινόμενους τὴν ἐπιχειρήσιν αὐτοῖς γεωργίαν πληροῦν (Νεαρά 423 κερ. ιζ'). Μόνον οἱ χειροτονούμενοι ἐπίσκοποι κατὰ Ἰουστινιανὸν ἦσαν ὄλως ἐλεύθεροι (αὐτ. κερ. δ').

Καὶ ταῦτα μὲν πρὸς ἀσφάλειαν τοῦ κυρίου (patronus) ὅτι οὐδέποτε ὁ ἀναπόγραφος μέλλει νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸ κτῆμα.

Τίς ἦτον ὅμως ἡ ἀσφάλεια τῶν ἀναπογράφων περὶ μὴ ἀποβολῆς ἐκ τοῦ κτήματος; Ὁ ἀναπόγραφος δὲν εἶχε ἀγωγὴν κατὰ τοῦ κυρίου, πλὴν ἐπὶ τῶν ἐξῆς περιστάσεων· πρῶτον πρὸς ἀμφισβήτησιν τῆς ιδιότητος αὐτοῦ, ἢ, ὅπερ τὸ αὐτό, πρὸς ἀμφισβήτησιν τοῦ δικαιώματος τῆς κυριότητος τῆς γῆς (α), δεύτερον ὅτε ἀδαιρέτως κινεῖσθαι ὁ καταβαλλόμενος παρὰ τοῦ ἀναπογράφου κανὼν (superexactio), καὶ τρίτον ἐπὶ καταμηνύσει ἐγκληματικῆς πράξεως (β).

Ὁ ἀναπόγραφος αὐτὸς στερούμενος ἀγωγῆς δὲν ἠδύναντο νὰ ματαιώσῃ τὴν ἀποβολὴν καὶ νὰ ἐκδιᾶσθαι τὴν εἰς τὸ κτῆμα ἐπάνοδον. Τοιαύτην προστασίαν δικαιώματος ἐνόμισεν ὁ νομοθέτης ἐπιβλαβῆ, ὡς δίδουσαν αἰσθητὴ ἀνεξαρτησίαν ἀπέναντι τοῦ κυρίου καὶ παραλύουσαν τὴν πρὸς αὐτὸν ὑποταγήν. Διὰ νὰ μὴ δυνηθῇ ἐντούτοις ὁ κύριος, καὶ τοι περιβεβλημένος τοσαύτην ὑπεροχῆν, ν' ἀποδιώξῃ τὸν ἀναπόγραφον, ὁ νομοθέτης ἐκήρυξεν ἄκυρον πᾶσαν πώλησιν αὐτοῦ ἄνευ τοῦ κτήματος, ἢ μετὰ μικροῦ τινος μέρους αὐτοῦ πρὸς καταστρατήγησιν τοῦ νόμου, καὶ ἐπέτρεψεν εἰς αὐτὸν τὸν πωλητὴν νὰ ζητήσῃ τὴν ἀκύρωσιν τοῦ πράχθέντος (γ), ἢ τοὺς κληρονόμους αὐτοῦ, μὴ χωρούσης παραγραφῆς. Οὐδεὶς γινώσκων τὸ ἄκυρον τῆς πράξεως, αἰετοτε προσβλητέας, ἠδύναντο νὰ κινδυνεύσῃ τὴν ἀντὶ χρημάτων ἀπόκτησιν ἀλλοτρίου ἀναπογράφου, ὅστις τοιοῦτοτρόπως παρ' οὐδενὸς ἐγίνετο δεκτός. Ὁ Βυζαντινὸς Γ' ἐπέτρεψε τὴν ἀνταλλαγὴν ἀναπογράφων (δ)· ἀλλ' ὁ Ἰουστινιανός δὲν παρεδέχθη ἐν Κώδικι τὴν διάταξιν. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον ἀπαγορεύεται εἰς τὸν κύριον ἢ ἐκποίησις κτήματος ἄνευ τοῦ ἀναπογράφου (ε).

Τούτο μόνον παρεδέχθη ὁ Ἰουστινιανός ἐκ προγενεστέρως διατάξεως, ὅτι ὁ κύριος δύο κτημάτων δύναται νὰ μεταθέσῃ ἀναπογράφους εἰς τὸ εὐφορώτερον, ἐξ οὗ πλείονες τρέφονται, ἀλλ' ἢ μεταθέσῃ αὐτῶν, ἅπαξ γενομένη, διατηρεῖται διηνεκῶς (ς).

(α) L. 20, 22. C. de agr. (11, 47).

(β) L. 2. C. in quib. (11, 49).

(γ) L. 7. C. de agr. (11, 49).

(δ) Nov. Valent. tit. 9.

(ε) L. 2. C. de agr. (11, 47).

(ς) L. 13, § 1. C. aut.

Όλα ταῦτα δὲν ἐξησφάλιζον τὸν ἐναπόγραφον ἀπὸ βιαιᾶς καὶ αἰφνιδίου ἀποβολῆς, ὅτε μάλιστα δὲν εἶχε, πῶς νὰ καταφύγῃ, διότι παρ' οὐδενὸς ἐγένετο δεκτός, ὁ δυνάμενος μετὰ ταῦτα νὰ διεκδικηθῇ παρὰ τοῦ κυρίου, ἀπαιτοῦντος ἴσως καὶ ἀποζημιώσεις.

Τοῦτο τὸ χάσμα ἀναπληροῦν ἄλλαι διατάξεις τῆς νομοθεσίας περὶ φορολογικοῦ συστήματος, καθ' ὃ ὑπεβάλλετο ὁ κύριος εἰς ἐπιτήρησιν διοικητικῆν λόγῳ τοῦ δημοσίου συμφέροντος, ὡς μετολίγον βηθίσεται.

Μόνη φιλόφρων διατάξις ἐπὶ προστασίᾳ τῶν δουλοπαροίκων, ἀπαντάται ἡ ἐξῆς ὅτι: « τῶν ἀργῶν διαιρουμένων καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς γεωργῶν, οὐ » χρὴ διαιρεῖσθαι τὸν πατέρα ἐκ τῶν παίδων ἢ » τοὺς ἀδελφοὺς ἐξ ἀλλήλων, ἢ τὸν ἄνδρα παρὰ » τῆς γαμετῆς (α) ». Ἡ αὐτὴ δὲ πρόνοια ἐγένετο ἐπὶ μεταθέσεως ἐναπογράφων, ὡς ἀνωτέρω ἐρρήθη (ε).

Όλα ταῦτα ἀποδεικνύουν ὅτι ὁ ἐναπόγραφος οὐδὲν εἶχε πραγματικὸν δικαίωμα ἐπὶ τῆς γῆς, λόγῳ τοῦ ὁποῦ νὰ ἐπικαλεσθῇ τὴν προστασίαν τοῦ νόμου, εἴτε κατὰ τοῦ κυρίου τῆς γῆς, εἴτε κατ' ἄλλου τινος.

Ἐπὶ τῇ ὑπόθεσιν ὅμως ὅτι ἐκατέρωθεν ὑπῆρχε πληρεστάτη ἢ ἀσφάλεια πρὸς ἀδιάσπαστον προσκόλλησιν τοῦ ἐναπογράφου ἐπὶ τῆς γῆς, ποία ἦτον ἐν γένει ἢ μετὰ αὐτοῦ καὶ τοῦ κυρίου σχέσις; τί ὠφείλεν ὁ ἐναπόγραφος εἰς τὸν κύριον καὶ μέχρι τίνος ἐξετείνετο ἡ ἐξουσία τούτου ἐπὶ τοῦ ἐναπογράφου;

Ἄντι τῆς πληρεστάτης ἐπιταγῆς τῆς γῆς ὁ ἐναπόγραφος ἐχρεώσεται πρὸς τὸν κύριον ἐτήσιον κανόνα (annuae functiones), ἐν γένει μὲν ἀποδιδόμενον εἰς εἶδος, ἀλλ' ἐπετρέπετο συμφωνία περὶ καταβολῆς διὰ χρημάτων (γ). Περὶ τοῦ μέτρου τοῦ κανόνος μίαν μόνην γνωρίζομεν διάταξιν, ἀπαγορεύουσαν εἰς τὸν κύριον τὴν ὑπὲρ τὸ σύνθησιν καὶ κατὰ τὰ ἔκπαλαι παραδεδομένα αὐξῆσιν αὐτοῦ, καθ' ἣν περιπτώσιν, ὡς εἶδομεν, ἐξαιρετικῶς ἐδίδετο ἀγωγὴ εἰς τὸν ἐναπόγραφον κατὰ τοῦ πλεονεκτοῦντος κυρίου (δ).

Τὸ μετὰ τὴν ἀπότισιν τοῦ κανόνος περίσσευμα ἐγένετο ἐντούτοις ἰδίᾳ περιουσία τοῦ ἐναπογράφου, ἔχοντος πρὸς τοῦτο ἰκανότητα; Περὶ τούτου δὲν ἔχομεν διατάξεις βηθίαι, γνωρίζομεν δὲ μόνον, ὅτι ἀπηγορεύετο εἰς τὸν ἐναπόγραφον ἡ ἀπαλλοτριώσις τῆς ἰδίας περιουσίας ἀνευ τῆς συγκαταθέσεως τοῦ κυρίου, ἢ δὲ περιουσία τοῦ ἐναπογράφου ἐλέγετο χρημάτιον (peculium) ὡς τοῦ δούλου, καὶ ὑπὲρ τοῦ κυρίου ἐλογίζετο ἀποκτῶν αὐτὸ ὁ ἐναπόγραφος, μεθ' οὗ καὶ συνδιεξεδικεῖτο, ὅτε αὐτὸς κατεῖχετο παρ' ἄλλου (α).

Ἢς ἐκ τούτων δικαιούμεθα εἰς τὸ συμπέρασμα,

(α) L. 11. C. comm (3, 38) Bas. IV. Γ'. 11.
(β) L. 13, § 1. C. de agr. (11, 47).
(γ) L. 5, 20. § 2. C. de agr. (11, 48).
(δ) L. 23. § 1. C. aut. L. 1, 2. C. in quib. (11, 49).
(ε) L. 2. C. in quib. (11, 49). L. 18, 23. § 2. C. de agr. (11, 47) Bas. ΝΣ'. α. 18.

ὅτι ὁ ἐναπόγραφος εἶχε τὴν χρῆσιν καὶ τὴν διαχείρισιν τῆς ἰδίας αὐτοῦ περιουσίας, μὴ ὑποχρεούμενος νὰ δώσῃ πρὸς τὸν κύριον ἐπέκεινα τοῦ νομομένου κανόνος, ἀλλ' ἡ περιουσία αὐτῆ ἐπρεπε νὰ μὲν πάντοτε παρὰ τῷ ἐναπογράφῳ ὡς κεφάλαιον συντελεστικὸν εἰς τὴν γεωργίαν, καὶ διὰ τοῦτο ἀπηγορεύετο ἡ ἀπαλλοτριώσις παρὰ γνώμην τοῦ κυρίου.

Ἐν τούτοις διὰ τοῦ θανάτου μετέβαινε τὸ χρηματικὸν εἰς τοὺς νομίμους καὶ ἐξ ἀδιαθέτου κληρονόμους τοῦ ἐναπογράφου. Τοῦτο ἐπικυροῖ ἡ διάταξις, ὅτι ὁ αἰρετικὸς ἐναπόγραφος στερεῖται τῆς τρίτης μοίρας ἐκ τοῦ χρηματιῶν (α), καὶ εἶναι ἀδύνατον νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἠδύνατο νὰ ἐφαρμοσθῇ ἡ τιμωρία αὐτῆ, ἂν ἐβλάπτετο ἀμέσως ὁ κύριος ὅστις οὐδαμῶς παρεξέκλινε τῆς ὀρθοδοξίας. Προσέτι καὶ ἡ ἄλλη διάταξις ἐμπεδοῖ τὴν ὑπόθεσιν ἡμῶν, ὅτι ὁ κληρικὸς καὶ μοναχὸς ἀποθνήσκων ἀδιάθετος καὶ ἀκληρὸς κληρονομεῖται παρὰ τῆς ἐκκλησίας, ἢ τῆς μονῆς, πλὴν τοῦ ἐναπογράφου ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει κληρονομοῦμενος παρὰ τοῦ κυρίου (β).

Ἐκ τῶν ἐκτεθέντων μανθάνομεν, ὅποια ὑπῆρχεν ἐν γένει ἡ τύχη τῶν δουλοπαροίκων, ἐκ γενετῆς μὲν ἐχόντων τὸ ἐνδόσιμον εἰς τὴν γεωργίαν, ἀλλὰ καὶ ἐναντίον τῆς ἰδίας αὐτῶν κλίσεως ἀναποσπάστως ἐμπατηγμένων εἰς ὠρισμένον κτῆμα, καὶ οὐδὲ στιγμὴν δυναμένων ν' ἀπομακρυνθοῦν (μηδὲ ἐν ῥοπῇ τίνος καιροῦ ἀποστῆναι τῆς γεωργίας).

Ἄλλ' ἤδη ὑπολείπεται ἡ ἀπορία, κατὰ τίνα τρόπον ἐβεβαιούτο ἡ προσκόλλησις ἐκάστου ἐναπογράφου εἰς ἕκαστον κτῆμα, ὡς δούλου αὐτοῦ (servi tergae); — Τέσον ἡ ἀπορία αὕτη, ὡς καὶ ἡ στέρσις ἀγωγῆς τῶν ἀποβαλλομένων ἐναπογράφων, δεικνύουν τὴν ἀνάγκην δημοσίου ἐλέγχου, καθόσον μάλιστα οὔτε δι' ἀμοιβαίας θελήσεως καὶ κοινῆς συναίνεσεως ἐναπογράφου καὶ κυρίου ἠδύνατο νὰ διασπασθῇ ὁ ἀδιάρρηκτος μετὰ τῆς γῆς σύνδεσμος. Τούτων πάντων λαμβάνομεν σπουδαίαν ἐξήγησιν διασκοποῦντες τὸ σύγχρονον φορολογικὸν σύστημα.

Γ'.

Ἐνταῦθα θέλομεν ἀνασχοληθῆ περὶ μόνων τῶν ἀμέσων φόρων, τούτεστι περὶ τοῦ ἐγγείου φόρου καὶ τοῦ προσωπικοῦ, ἢ κεφαλικοῦ.

Κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Μ. Κωνσταντίνου ὁ ἐγγεῖος φόρος ἐπεβάλλετο κατὰ ποσοστὸν ἐπὶ ὠρισμένης ἐκτάσεως τῆς γῆς. Ὡς ἡ χώρα διηρέετο εἰς μέρη, ὧν ἕκαστον ἐτέλε ἴσον ποσὸν ἐγγείου φόρου. Ἐκάστη φορολογικὴ μονάς οὕτως εἰπεῖν ἐλέγετο *κεῦθος*, ἢ *ζευγοκεφαλή* (caput), καὶ ὡς ἐκ τούτου καὶ ὁ ἐγγεῖος φόρος, ἦτο: τὸ *τέλεσμα*, ὠνομάζετο *capitatio* (γ). Ἐλέγετο ὅμως καὶ *jugatio*, ἢ *terrena jugatio*, ἦτοι *ἐδαφικὸν τέλεσμα* (δ).

Πρὸς τοῦτο ὑπῆρχον δημόσια βιβλία, ἐν οἷς ἀ-

(α) L. 54. C. Th. de Haeret (16, 5).
(β) L. 20. C. de episc. (1, 3).
(γ) L. 2. C. de imm. (10, 25) L. 9. C. de act. 4, 49).
(δ) L. 2. C. de fundis (11, 65) L. 9. C. de agr. (11, 47) L. 1. C. de colon. (11, 51).

νεγράφοιο ἀκριβῶς τὰ κτήματα, ἐσημειοῦντο δέ, ὡς λέγει ὁ Οὐλιπιανός (α), τὸ ὄνομα τοῦ κτήματος, τῆς περιφέρειας, τοῦ χωρίου καὶ τῶν ὄσων πλησιεστέρων γειτόνων, ἂν τὸ κτῆμα ἦτον ἀρώσιμον, ἢ μὴ, ὡς ἐκ τῆς χρήσεως τῶν δέκα τελευταίων ἐτῶν, ἢ ἕκτασις αὐτοῦ, ἐπὶ ἀμπέλων ὁ ἀριθμὸς τῶν κλημάτων, ἐπὶ ἐλαιῶνων, ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐλαιῶν καὶ αἱ ἐν αὐτῷ λίμναι, ἢ ἄλικαι. Ταῦτα πάντα ἐσημειοῦντο ἐπὶ τῇ δηλώσει (professio) τοῦ ἰδιοκτήτου συναμά ὀρίζοντος καὶ τὴν ἐκτίμησιν τοῦ ὄλου.

Αὐτὰ τὰ βιβλία, ὡς κρίνει ὁ *Γοδοσρέδος* (β), κατὰ τὸν μεσαιῶνα ὠνομάσθησαν *capitastra* καὶ κατὰ συγκοπὴν *calastra*, ὅθεν καὶ τὸ γαλλικὸν *cadastre*.

Εἶναι βέβαιον ὅτι τὰ βιβλία τοῦ ἐγγείου φόρου ἀνεθεωροῦντο, ἢ ἀνεψηλαφοῦντο πρὸς διόρθωσιν τῶν ἡμαρτημένων (γ), ἀλλ' ἐκ τῆς παρατηρήσεως τοῦ Οὐλιπιανοῦ, ὅτι σκοπεῖται ἡ κατὰ τοὺς δέκα τελευταίους ἐνιαυτοὺς χρήσις ἀγροῦ, πιθανολογεῖται τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἀνὰ πᾶσαν δεκαετίαν ἐγένετο ἡ ἀναψηλάφησις (δ).

Μετὰ ταῦτα ὅμως ἐπεκράτησε δεκαπενταετῆς περίοδος, ὠνομασθεῖσα Ἰνδικτίων (indictio), ὡς ἐκ τῆς ἐνδεικνυομένης κατ' ἔτος ποσότητος τοῦ φόρου ἦτο τῆς ἐπιτεμῆσεως (delegatio) (ε).

Ἀπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου καὶ ἐπέκεινα συνήθως ἡ χρονολογία ὀρίζεται ἐν τοῖς νόμοις καὶ ταῖς ἀντιγραφαῖς διὰ τοῦ ἔτους τῆς δεκαπενταετοῦς περιόδου, οἷον Ἰνδικτίωνος πρώτης, δευτέρας, τρίτης, μέχρι πεντεκαίδεκάτης. Οἱ Βυζαντινοὶ κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους προσέθετον καὶ τὸ ἔτος ἀπὸ κτίσεως κόσμου, ἐν δὲ τῇ ἑσπερία Εὐρώπῃ ἀπὸ τοῦ ΙΒ'. αἰῶνος ἐνόησε παρέγραφον καὶ τὸν ἀριθμὸν τῆς περιόδου ἀπὸ Χριστοῦ γεννήσεως, οἷον *Indictionis LXXIX anno V* (ς).

Τὸ τῆς Ἰνδικτίωνος ἔτος ἤρχετο ἀπὸ τῆς πρώτης Σεπτεμβρίου, ὅπερ συνάδει ἀκριβῶς πρὸς τὴν καταβολὴν τοῦ φόρου, γινομένην εἰς τρεῖς ἴσας δόσεις, τὴν πρώτην Σεπτεμβρίου, τὴν πρώτην Μαΐου καὶ τὴν πρώτην Ἰανουαρίου, ἀπὸ δὲ τοῦ Σεπτεμβρίου ἐλογίζετο πάντοτε τὸ ἐπιβαλλόμενον ποσὸν τοῦ ἐτησίου φόρου, ἦτοι τῆς ἐπιτεμῆσεως. « Τριμερῶς » δὲ πάντα τὰ δημόσια εἰσφερέσθω—τούτεστι Κα- » λάνδαις Ἰανουαρίαις, καὶ Καλάνδαις Μαΐαις, καὶ » πρὸς τὰ τέλη τῆς ἐπιτεμῆσεως (δηλ. τὴν πρώ- » την Σεπτεμβρίου), ἐξ ἴσων τριῶν μερῶν διαιρου- » μένων τῶν δημοσίων, καὶ μηδεμιᾶς καινοτομίας » ἐν τῷ μέσῳ γινομένης κατὰ τῶν συντελῶν (ζ). »

Πῶς προσδιωρίζετο κατ' ἔτος ἡ ἐπιτεμῆσις, ἦτοι πῶς ὀρίζετο τὸ ποσὸν τὸ ἐπιβάλλον εἰς ἕκαστον φο-

ρολογικὸν μόριον τῆς γῆς, ὥστε νὰ εὐρεθῇ ἀμέσως ποῖον ἕκαστος ἰδιοκτήτης ὀφείλει τέλεσμα, ἀκριβῶς δὲν γνωρίζομεν. Ἐκ τῶν εἰρημένων ὅμως προκύπτει ὡς ὄλως σφαλερὰ ἡ ὑπόθεσις τοῦ Δυβῶ (α), ὅτι ἀνὰ δεκαπενταετίαν ὀρίζετο ἀπαξ ἡ βῆσις αὐτῆ. Τὸ ἐναντίον μαρτυρεῖται ἐκ τῶν νόμων—*indictione anniversariis vicibus emissa* (β). Ἐπίσης ὄλως ἀδέσποτος εἶναι ἡ ὑπόθεσις, ὅτι κατ' ἔτος μὲν ὀρίζετο ἡ ἐπιτεμῆσις, ἀλλὰ πάντοτε κατὰ τὸν μέσον ἔρον τῆς προσόδου τῶν τελευταίων δέκα ἐτῶν (γ). Ἢς παρατηρεῖ ὁ Κ. *Sabiré* (δ), ἦτον ὄλως περιττὴ ἡ ἀκριβὴς σημείωσις τῶν ἰδιοτήτων ἐκάστου κτήματος, ἅμα ἐσημειοῦτο ἡ ἐπὶ δέκα ἔτη πρόσδος. Ὁ κυριώτερος λόγος ὅμως εἶναι τὸ λίαν δυσχερὲς τοῦ πράγματος.

Τοιοτοτρόπως πιθανώτερον εἶναι, ὅτι ἡ βῆσις προσδιωρίζετο κατὰ τὰς προϋπολογιζόμενας τοῦ κράτους ἀνάγκας.

Ἢς ἐκ τούτου καθίσταται σφόδρα πιθανόν, ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι μετεχειρίζοντο τὸ διανεμητικὸν σύστημα, ὡς φρονεῖ ὁ Κ. *Sabiré*, καθόσον ἐν γένει προσδιωρίζετο πρῶτον τὸ ἐκ τῶν φόρων εἰσπραχθῶμενον ποσόν, τοῦτο δὲ διενέμετο κατὰ χώρας, καὶ πάλιν ὑποδιερέετο κατὰ διοικήσεις, μεθ' οὗ κατ' ἐπαρχίας, ἐν δὲ ταῖς ἐπαρχίαις ἐγένετο ἡ τελευταία πράξις τῆς διανομῆς, διαιρουμένου τοῦ ἐπιβάλλοντος εἰς τὴν ἐπαρχίαν ποσοῦ διὰ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν φορολογικῶν μονάδων (capita). Τὴν εἰκασίαν ταύτην ὑποστηρίζει ὁ *Εὐμένιος* (ε) ὁμιλῶν περὶ τοῦ ἐπιβάλλοντος εἰς τὴν Γαλλίαν ὡς διαφέροντος (*Gallicani census communis formula*). Ὁ αὐτὸς ἐπαινεῖ τὸν Μ. Κωνσταντίνον, ὅτι ἀφῆκεν εἰς τοὺς ἑδοῦους ἐπτακισχίλια τέλεσματα (*septem millia capitum*), ἐπέκεινα τούτεστι τοῦ ἐβδόμου μέρους ὄλων ὁμοῦ τῶν τελεσμάτων, καὶ οὕτω ἀνεζωπύρωσε πέντε καὶ εἰκοσακισχίλια ἄρα ὁμοῦ ἦσαν 32 χιλ, ὅπερ ἐξηγεῖται κάλλιστα κατὰ τὸ διανεμητικὸν σύστημα. Πρὸ τοῦ *Sabiré* ὑπεστήριξε τὴν εἰκασίαν ὁ *Γοδοσρέδος* (ς), καθότι μαρτυρεῖται ὅτι ἡ γενικὴ ἐπιτεμῆσις (delegatio) κατ' ἐπαρχίας ὑποδιερέετο εἰς μερικὰς ἐπιτεμῆσεις, ἦτοι ἐπιταγὰς (ζ). Ἄλλο διδόμενον παρέχει ὁ *Ἀμμιανός* (*lib. 16. e. 5*) περὶ τοῦ Ἰουλιανοῦ, ὅτι ἀναλαβὼν τὴν διοίκησιν τῆς Γαλλίας εὐρήκεν ἕκαστον τέλεσμα (*caput*) ἐξ 25 χρυσῶν καὶ κατέλιπεν αὐτὸ ἐξ 7 μόνων, δηλ. εὐρήκε τὸ συντελούμενον παρ' ἐκάστης φορολογικῆς μονάδος περίπου ἐκ δραχμῶν 425 καὶ ἀφῆκεν αὐτὸ ἐκ δρ. 149.

Ἐπὶ τῶν χριστιανῶν Ἀυτοκρατόρων, ὡς εἶπομεν, ἀνὰ δεκαπενταετίαν ἐγένετο ἀναθεώρησις τῶν κτη-

(α) L. 4. de cens (50, 15).
(β) Paratitl. Cod. Th. XIII. 10.
(γ) L. 2. de cens (50, 15).
(δ) Savigny Zeit schrift gesch. RW, VI. σ. 395.
(ε) L. 3. C. Th. de indict. (11, 5).
(ς) Art de verif. les dates I. σ. 36.
(ζ) L. 13. C. de ann (10, 16) Bas. NET'. α. 13.
(α) Dubos Monarchie française I. ch. 12.
(β) L. 8. C. Th. de extr. (11, 16). L. 3. C. Th. de ind. (11, 5).
(γ) Le Beau Mém. de l' Acad. des Inscr. XL. 1 σ. 159.
(δ) Zeitschr. VI. σ. 383.
(ε) Gratiar. act. ad Constant. e. 5.
(ς) Paratitla C. Th. lib II tit. 5.
(ζ) L. 1. C. Th. de ann. (11, 1) L. 3, 4. C. Th. de indict. (11, 5).

ματικῶν σημειώσεων πρὸς διόρθωσιν τῶν ἡμαρτημένων. Ἐκτάκτως ἐν τούτοις κατὰ δέξιν πόλεως ἢ ἐπαρχίας ἀδικουμένης ἐστέλλετο ἐπόπτης ἢ ἐξισωτής, ἔργον ἔχων νὰ ἐξετάσῃ τὴν ἀλήθειαν καὶ νὰ ἐκθέσῃ πρὸς τὸν Αὐτοκράτορα, ὅστις μόνος ἐδίδοκουφισμὸν διὰ μειώσεως τῆς ἐκταγῆς, παρ' αὐτοῦ ἐπιβληθείσης καὶ ὡς ἐκ τούτου μὴ μεταβλητέας παρ' ἄλλου τινος. Ἄνευ βασιλικῆς κελύσεως οὔτε προθεσμία ἐδίδοτο πρὸς βραδυτέραν εἰσφορὰν τῶν τελουμένων (α). Διὰ τῆς ἀρχῆς ταύτης φαίνεται καταργουμένη ἡ ἀδεια, ἣν εἶχον ἄλλοτε οἱ ἐπιτετραμμένοι τὰ τῶν φόρων περὶ ἀνακουρίσεως τοῦ φορολογουμένου, οὗτινος τὸ κτήμα διὰ τυχεροῦ συμβάντος ἐβλάβη, οἷον διὰ χάσματος, ἢ δι' ἀποξηράσεως τῶν κλημάτων καὶ τῶν δένδρων (β).

Διὰ νὰ μὴ πιεζέται ὁ φορολογούμενος παρὰ τῶν ἐπιτετραμμένων τὴν εἰσπραξίν, διέταξεν ὁ Ἀναστάσιος, ὅστις καὶ νοῦν ἔσχεον περὶ τὰ οἰκονομικὰ ἔδειξε καὶ πολλὴν ὑπὲρ τῶν φορολογουμένων φροντίδα, ὅτι καθ' ἑκάστην ἐπαρχίαν πέμπεται ἐκ τοῦ ταμείου (σκρινίου) εἰς ἀποδέκτης (κανονικάριος) πρὸς ἀπαίτησιν τῶν χρεωστούμενων κατὰ τὰ στελεχῆ (τίτλους) τοῦ ταμείου. Βεβαιωσθῆς (ἐξπελλευσθῆς) δὲν πέμπεται, πλὴν παρελθὴ μὴν μετὰ τὴν καθυστέρησιν, καὶ μάλιστα εἰς μόνος πρὸς τὸ ὀφειλόμενον λαμβάνων παρὰ τοῦ ἀργοντος καὶ τῆς τάξεως αὐτοῦ καὶ τοῦ κανονικάρου πρόστιμον ἀνάλογον πρὸς τὸ καθυστερούμενον ποσὸν καὶ τὴν βραθυμίαν, καὶ ἀποζημιούμενος διὰ τὴν ὀδοιπορίαν του (γ).

Διὰ τὴν ψευδῆ χρέωσιν φορολογουμένου αὐτὸς ὁ λογοθέτης (discussor) εἶναι ἐξ ἰδίων ὑπόλογος (δ).

Ὁ περισσοπρακτικῆς (superexactio) εἶτε ἀρχων, εἶτε ἰδιώτης ἀποδίδει τὸ διπλάσιον εἰς τὸν περισσοπρακτικόν, καὶ ἐν ὑποτροπῇ τιμωρεῖται κεφαλικῶς (ε).

Πλὴν τοῦ χρηματικοῦ τούτου τελήματος, πολλάκις προστίθετο καὶ εἰς εἶδος φόρος ἀνάλογος πρὸς τὸ τέλοςμα (caput), καὶ αὐτὸς ὁ εἰς εἶδος φόρος ἐλέγεται ἀνόννα (annona).

Unus quisque annonarias species pro modo capitacionis et sortium praebiturus (ς).

Ὁ εἰς εἶδη διδόμενος φόρος πρὸ πάντων ἐχρησίμους πρὸς διατήρησιν τοῦ ἐφεδρεύοντος στρατοῦ, καὶ τὸ περισσεύον ἐστέλλετο εἰς τὰς δημοσίας ἀποθήκας. Ἄν δὲν ὑπῆρχε στρατιωτικὴ ἐφεδρεία, ὁ ὑπομνηματοφύλαξ ἐλάμβανεν ἀντὶ εἰδους χρήματα κατὰ δικαίαν ἐκτίμησιν, ἢ δύνατο ὅμως καὶ ὁ στρατιώτης ἀντὶ εἰδῶν νὰ δεχθῆ χρήματα, μὴ ἐμπορεύμενος (ζ).

Ὅτε πάλιν δὲν ὑπῆρχον τοιοῦτοι φόροι εἰς εἶδη, ἢ

οὔτοι δὲν ἐξήρουν πρὸς διατροφήν τοῦ στρατοῦ, ἐπεβάλλετο εἰς τοὺς φορολογουμένους συνωνή (co-emptio) καταλογιζομένη εἰς τοὺς χρεωστούμενους παρ' ἑκάστου εἰς χρήματα φόρους κατὰ τὴν σύγγρονον ἀγοραίαν τιμὴν, ὅτε δὲ δὲν ὄφειλοντο χρήματα εἰς φόρον προκατεβάλλοντο ταῦτα πρὸς τὴν συνωνήν (α).

Ὡς ἦτον ἐπόμενον, πολλάκις κατελιμπάνοντο κτήματα, διὰ τὰ ἐπικείμενα βάρη, ὡς ὅλως ἄπορα. Καθόσον ὅμως ὑπῆρχεν ἀξίωμα ὅτι α Τὰ δημόσια ἢ τέλη οὐκ εἰσὶ κατὰ προσώπων, ἀλλὰ κατὰ πραγμάτων (β), ἢ διὰ νὰ μὴ στερῆται τὸ ταμεῖον τοῦ ἐκταχθέντος φόρου ἐπενοήθη ἡ λεγομένη ἐπιβολή (adjunctio). Κατ' αὐτὴν τὴν ἐπιβολὴν ὁ νεμόμενος τὰ εὐδαλῆ χωρία ὄφειλε νὰ δεχθῆ καὶ τὰ ἄπορα, ἢ νὰ ἐγκαταλείψῃ καὶ ἐκεῖνα ὑπὲρ τῶν οἰκητόρων, διότι ἐν γένει ὁ δῆμος (ordo) εὐθύνετο ἐν ἐλλείψει ἰδιοκτητοῦ διὰ τοὺς φόρους (γ). Περὶ αὐτῶν τῶν ἐπιβολῶν ὑπῆρχον λεπτομερέστατα διατάξεις, ἐγένετο δὲ ἡ ἐπιβολὴ εἰς τοὺς ὁμοκλήτους, τούτεστιν εἰς τοὺς ἰδιοκτῆτας κτημάτων συνάμα ἀναγεγραμμένων ὡς ἀπαρτιζόντων ἐν χωρίῳ (δ).

Τὸ σύστημα τοῦτο τῆς φορολογίας ἦτο κατὰ τὸν μηχανισμόν αὐτοῦ λίαν πρόσφορον πρὸς βεβαίωσιν τοῦ ὀφειλόμενου παρ' ἑκάστου ἐγκτητικῶν φόρου. Εἰς τὸ σύστημα αὐτὸ δὲν εὐρίσκομεν αἰτίαν τινα μέμψεως, καὶ μόνη ἢ κακὴ χρῆσις ἠδύνατο νὰ τὸ καταστήσῃ ἐπαχθές, καθόσον ἡ εὐχέρεια τῆς βεβαίωσης καὶ εἰσπράξεως τοῦ φόρου παρεῖχε τὰ μέσα εἰς τὴν ἐξουσίαν ἀνεπισθῆτως νὰ ἐξαντλήσῃ τὰς δυνάμεις τοῦ φορολογουμένου.

Οὕτω εἰς περιστάσεις ἐκτάκτου ἀνάγκης βλέπομεν προστιθεμένους καὶ ἐντὸς τοῦ ἔτους ἐκτάκτους φόρους διὰ νεωτέρας ἐπιταγῆς (superindictio) (ε).

Ἄλλ' ἕτερον φορολογίας μέσον ὑπῆρξεν ἡ κυριωτέρα αἰτία τῆς καταπίσεως, τούτεστιν ὁ κεφαλικὸς φόρος, ὅστις ὡς ἐκ τῆς ταυτότητος τοῦ ὀνόματος capitatio ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς παντοίας παρενοήσεις. Πρὸς ἀντιδιαστολήν ἐν τούτοις ἐλέγεται humana capitatio, ἢ capitatio plebeja. Ὁ Κικέρων ἐλληνιστὶ ὀνομάζει αὐτὸν ἐπικεφάλιον (ς).

Ἐκ τοῦ τελευταίου ὀνόματος προκύπτει, ὅτι τὸ κεφαλικὸν τέλος ἐβάρυνε τὴν εὐτελῆ τάξιν (plebs), ἀλλ' ἀκριβέστερον μανθάνομεν τίνες ἐν τῇ τάξει ταύτῃ κατελέγοντο ἐκ τῆς ἀρχῆς, ὅτι ἀπηλλάσσεται τοῦ κεφαλικοῦ τέλους ὅστις ἀπέφερον οἰονδήποτε ἐγκτητικὸν φόρον (quibus terrarum erit quantiacunque possessio) (ζ).

Οἱ ἀποφέροντες ἐγκτητικὸν φόρον ἐλέγοντο κτήτορες (possessores). Οὕτω εὐρίσκομεν διατάξιν φέ-

ρουσαν discant ordines, discant reliqui possessores (α). Οἱ Βυζαντινοὶ ὅμως ἐταύτισαν κτήτορας καὶ βουλευτάς, ὅπως ἐπραξάν καὶ οἱ νεώτεροι, καὶ πάντας ὀνόμασαν κτήτορας, ὡς ἐν Βασ. ΝΔ'. ια. 2. ἔνθα οἱ βουλευταὶ (decuriones) λέγονται κτήτορες (β).

Περὶ τῆς ἀπαλλαγῆς τῶν βουλευτῶν δὲν ἔχομεν ῥητὴν διάταξιν, ἀλλὰ συμπεραίνομεν περὶ αὐτῆς ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ κεφαλικοῦ τέλους, ὡς βαρύνοντος μόνους τοὺς εὐτελεῖς (capitatio plebeja), μεθ' ὧν δὲν τάσσονται οἱ βουλευταὶ (γ).

Πλὴν τούτων ἐξηρημένοι τοῦ κεφαλικοῦ τέλους ἦσαν οἱ ἐξῆς:

α) Κατὰ τὰς τελευταίας διατάξεις οἱ μὴ συμπληρώσαντες τὸ 25 ἔτος (δ).

β) Χῆραι καὶ μονάζουσαι (ε).

γ) Οἱ ἐλευθεροὶ ζωγράφοι, αἱ γυναῖκες, τὰ τέχνα καὶ οἱ ἄλλοθενεῖς δούλοι αὐτῶν (ς).

δ) Ἐκ τῶν ἐπὶ τῆς φορολογίας ὑπαλλήλων, οἱ ἐν ἐνεργείᾳ annonarii καὶ actuarii (ζ), διότι ἀποβαλλόμενοι ὡς ἀνάξιοι, δὲν ἐχρηζον εὐνοίας, εὐδοκίμουνας ὅμως προσεβιάζοντο εἰς ἀνωτέραν τάξιν καὶ ὡς ἐξ αὐτῆς ἐγένοντο ἀτελεῖς.

ε) Στρατιωτικοὶ (η).

Οἱ κληρικοὶ δὲν ἐξηρέθησαν τοῦ κεφαλικοῦ τέλους. α Οἱ κληρικοὶ — τὴν οἰκείαν ἐπιγνώκῃ τωσαν κεφαλικῶνα (θ).

Μετὰ τὰς εἰρημένους ἐξαιρέσεις πρόδηλον γίνεται, ὅτι τὸ κεφαλικὸν τέλος ἐβάρυνε τοὺς ἐν ταῖς πόλεσιν εὐτελεῖς καὶ τοὺς ἐν τοῖς ἀγροῖς ἀκτήμονας, προσέτι δὲ τοὺς δούλους. Ἐν τοῖς ἀγροῖς ὅμως πρὸ πάντων ἐβάρυνοντο οἱ ἐναπόγραφοι. Διὰ τοῦτο μάλιστα ἐκλήθησαν ἐναπόγραφοι (adscriptilii), διότι ἐν τοῖς φορολογικαῖς βιβλίοις ἦσαν ἀναγεγραμμένοι ὑπὸ τὸ κτήμα, ἔνθα εἶχον τὴν μόνιμον καὶ ἀμετάθετον ἐδραν, καὶ ὁμοῦ συνεκεφαλαιοῦτο τὸ ἐδαφικὸν τέλοςμα τοῦ κτήματος καὶ τὸ τῶν ἐν αὐτῷ ἐμπεπηγμένων ἐναπογράφων κεφαλικὸν τέλος, τὸ ὅποιον παρὰ τοῦ κυρίου τῆς γῆς, πρὸς εὐκολίαν, κατεβάλλετο, ἂν καὶ τὸ χρέος καθαυτὸ καὶ ἀμέσως ἐπέκειτο εἰς τὸν ἐναπόγρασον (ι). Ὁ κύριος τοῦ κτήματος, προκαταβάλλων τὸ κεφαλικὸν τέλος ἀντὶ τοῦ ἐναπογράφου, πρὸς ἀνάληψιν τῶν καταβληθέντων δὲν ἠδύνατο νὰ μεταχειρισθῆ τοὺς δημοσίους εἰσπρακτορας, καὶ τὰ περὶ καθυστερούντων τούτεστι δικαιώματα, ἀλλ' ἢ αὐτὸς ἢ διὰ τῶν ἰδίων

(α) L. 2. C. Th. de coll. (11, 22).

(β) L. 4. de decr. (50, 9). Ὅρα L. 1. αὐτ. Νεαρά 128.

(γ) Savigny Zeitschr. VI. σ. 325.

(δ) L. 3. de cens (50, 15) L. 4, 6. C. Th. de cens. (13, 10).

(ε) Αὐτόθι.

(ς) L. 4. C. Th. de exc. (13, 6).

(ζ) L. 3. C. Th. de numer. (8, 1).

(η) L. 18. § 29. de mun. (50, 4). L. 6, 7. C. Th. de tiron (7, 13). L. 4. C. de veter. (7, 20).

(θ) L. 11, 16. C. de episc. (1, 3). Βασ. Γ'. γ'. 6.

(ι) L. 4, 23. C. de agr. (11, 47).

αὐτοῦ εἰσπρακτόρων ἐφρόντιζε νὰ λάβῃ παρὰ τῶν ἐναπογράφων τὸ προκαταβληθὲν κεφαλικὸν τέλος.

Αὕτη ἡ τάξις, τῆς εἰς τὴν μερίδα τοῦ κτήματος ἀναγραφῆς τοῦ κεφαλικοῦ τῶν ἐναπογράφων τέλους, δὲν εἰσῆχθη κατὰ πρῶτον ὡς πρὸς τοὺς ἐναπογράφους, ἀλλ' ἐφηρμόσθη ἐξ ἀναλογίας, οὕσα ἐν χρῆσει περὶ τῶν δούλων.

Τὸ κεφαλικὸν τέλος τῶν δούλων κατὰ φυσικὸν λόγον ἐχρεώσται ὁ κύριος, ἀλλὰ τῶν ἐργαζομένων ἐν κτήματι δούλων τὸ κεφαλικὸν τέλος ἀνεγράφεται συνάμα μετὰ τοῦ ἐδαφικοῦ τέλους τοῦ κτήματος.

Διὰ τοῦτο κατὰ τὴν περὶ τοῦ κτήματος δήλωσιν ἐγένετο μεία τῶν ἐν αὐτῷ δούλων, τοῦ ἔθνους, τῆς ἡλικίας, τοῦ ἔργου καὶ τῆς τέχνης αὐτῶν ὡς καὶ τῶν ἐπὶ μισθῷ ἐργαζομένων. ἡ ἐνοικιαστῶν, τούτων δὲ βεβαίως πρὸς ἐλεγχόν τῶν χρεωστούμενων κεφαλικὸν τέλος. α Εἰ μὲν τοι ἀπογραφομένου τοῦ ἢ προγονοῦ (εἰς τὸν κῆσον) τὰ σὰ ἀνδράποδα συνῆ ἢ νεσας, δωρεὰ ἐστὶ καθαρά (α). β Τοιοῦτοι δούλοι ἐλέγοντο servi censiti ἢ censibus adscripti (β), καὶ δὲν ἐξεποιούοντο ἄνευ τοῦ κτήματος, εἰς ὃ διέμενον σταθερῶς ἐμπεπηγμένοι (γ).

Δὲν ἐπεταί ὅμως ἐκ τῆς περιστάσεως ταύτης τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἀντὶ τῶν ἐν τοῖς κτήμασιν ἐργαζομένων δούλων μόνων ἐχρεωστεῖτο κεφαλικὸν τέλος, ἀλλὰ πάντες ὑπέκειντο εἰς αὐτὸ, ὡς δεικνύει ἡ πρῶτη μνησθεῖσα μοναδικὴ ἐξαιρέσις τῶν ἄλλοθενθῶν δούλων τῶν ἐπαγγελιομένων ζωγραφικῆν ἐλευθερίαν καὶ ἀκτημόνων.

Διὰ τῆς τοιαύτης ἀπογραφῆς βλέπομεν ἀναπληρούμενον τὸ χάσμα, περὶ οὗ ἐλαλήσαμεν πραγματευόμενοι περὶ ἐναπογράφων, ὡς μὴ ἐχόντων οἰονδήποτε δικαίωμα ἀγωγῆς κατὰ τῶν κυρίων ἐν περιπτώσει αὐθαίρετου ἀποβολῆς ἐκ τοῦ κτήματος. Τὸ δημόσιον συμφέρον τῆς εἰσπράξεως τοῦ κεφαλικοῦ τέλους συνεδέετο μετὰ τοῦ συμφέροντος τοῦ ἰδιοκτῆματος, ὅστις καὶ τοι ἀποβαλὼν τὸν ἐναπόγρασον δὲν ἀπηλλάσσεται τοῦ κεφαλικοῦ τέλους τοῦ ἐπὶ τῆς μερίδος τοῦ κτήματος αὐτοῦ ἀμειωθέντος ἐναπογράφου, οὔτε ἠδύνατο διὰ τῆς ἀποβολῆς, ὡς παρανόμου, νὰ δικαιολογήσῃ τὴν ἐκ τῶν φορολογικῶν βιβλίων ἐν τῇ μερίδι τοῦ κτήματος ἐξάλειψιν τοῦ ὀνόματος τοῦ ἐκβληθέντος. Ἄφοῦ μάλιστα ἐχρεώσται πάντοτε τὸ κεφαλικὸν τέλος καὶ ὅτε δὲν ὑπῆρχε πλέον ὁ ἐναπόγραφος ἐπὶ τοῦ κτήματος ὡς ἐκ τῆς ἀποδιώξεως, δὲν εἶχε συμφέρον νὰ ἐνεργήσῃ αὐτὴν, διότι συνάμα ἐστερεῖτο καὶ τοῦ κανόνος, ὃν ἐχρεώσται ὁ ἐναπόγραφος, ἐργαζόμενος ἐπὶ τοῦ κτήματος. Ἦτο δὲ προσέτι, ὡς εἴρηται, καὶ τὸ χρημάτιον τοῦ ἐναπογράφου ὄφελιμον εἰς τὸν κύριον, ὡς μὴ διατιθέμενον ἄνευ

(α) L. 4. §. 5, 8. de cens. (50, 15). L. 7. C. de don. (8, 54). Βασ. ΜΖ'. α. 40.

(β) L. 7. C. de agr. (11, 47). L. 10. C. de mil. (12, 36).

(γ) L. 7. C. de agr. (11, 47). L. 11. C. comm. (3, 38). Βασ. ΙΒ'. γ'. 11.

(α) L. 13. C. de ann. (10, 16) Βασ. ΝΕΤ'. α. 13.

(β) L. 4. § 1. de cens. (50, 15).

(γ) L. 9. C. de exact. (10, 19). Βασ. ΝΕΤ'. α. 24.

(δ) L. 1. C. de disc. (10, 30). Βασ. ΝΕΤ'. ι. 2.

(ε) L. 1. C. de superex. (10, 20) Βασ. ΝΕΤ'. α. 25.

(ς) L. 15. C. Th. de ann. (12, 1). L. 2. C. Th. de imm. (11, 12).

(ζ) L. 18, 19. C. de erog. (12, 38) Βασ. ΝΖ'. δ'. 18, 19

(α) L. 2. C. ut nem. (10, 27). Βασ. ΝΕΤ'. δ'. 5. Νεαρά 130. Πρακτόρ. Ἀνικδ. ΚΓ'. 5.

(β) L. 3. C. de ann. (10, 16). Βασ. ΝΕΤ'. α. 3.

(γ) L. 1, 5. C. de omni (11, 58). Βασ. ΝΕΤ'. ιβ'. 12.

(δ) Νεαρά 128, 166, 168. Βασ. ΝΕΤ'. α. 1, 2.

(ε) L. 1. C. de superind. (10, 18).

(ς) Ad Alt. V. 16.

(ζ) L. 4. C. de agr. (11, 47).

τῆς ἀδείας αὐτοῦ, καὶ χρησιμεῖον πρὸς αὐξήσιν τῶν πρὸς γεωργίαν μέσων. Ἄν ἄλλος κατεῖχε τὸν δραπέτην ἐναπογράφων, ἐχρεώσεται οὐ μόνον αὐτὸν ν' ἀποδώσῃ, ἀλλὰ καὶ τὸ κεφαλικὸν τέλος πρὸς τὸν κύριον τοῦ ἐναπογράφου προκαταβαλόντα, ἐφ' ὅσον χρόνον κατεῖχεν αὐτόν. α Ὁ μὴ ἀποκαθιστῶν τὸν ἀλλότριον γεωργὸν δίδωσι τὴν ὑπὲρ αὐτοῦ καπιτατίωνα (α).

Μεταξὺ κυρίου καὶ ἐναπογράφου περὶ καταβολῆς τοῦ κεφαλικοῦ τέλους ἐπέτρεποντο συμβάλαια κατ' ἀρέσκειαν, ὥστε ἡδύνατο νὰ γίνῃ συμφωνία περὶ ὀλοσχεροῦς καταβολῆς τοῦ κεφαλικοῦ τέλους παρὰ τοῦ κυρίου, ὡς ἐκ τούτου λαμβάνοντος ἀνώτερον κανόνα παρὰ τοῦ ἐναπογράφου (β).

Πόσον ἦτο τὸ κεφαλικὸν τέλος δὲν γνωρίζομεν, ἀλλὰ βεβαίως μικρόν, ἀφοῦ καὶ ἡ ἐλαχίστη ἐγγεῖος κτήσις ἦτο λόγος ἀπαλλαγῆς. Ἀρχικῶς αἱ γυναῖκες ἀπέφερον τὸ ἥμισυ μόνον ὁ Γρηκιανὸς ὁμοῦ καὶ οἱ συναυτοκράτορες ἐμετρίασαν τῶν μὲν ἀνδρῶν τὸ κεφαλικὸν τέλος εἰς τὰ 2/5, τῶν δὲ γυναικῶν εἰς τὸ 1/4 τοῦ ἀρχικοῦ (γ) *Τιπούκειτας*. α Δύο καὶ τρεῖς ἀνδρας τῷ ῥήματι τῆς κεφαλιτίωνος σημαίνεσθαι, γυναῖκας δὲ τέσσαρας. β

Οἱ Αὐτοκράτορες Θεοδόσιος Β' καὶ Οὐαλεντινιανὸς Γ' κατήγγησαν ὅλους τὸ κεφαλικὸν τέλος ἐν Θράκῃ, διατηροῦντες μόνον τὸ ἐδαφικὸν (δ), ὅπως ἄλλοτε ἐπραξάν ὁ Οὐαλεντινιανὸς Δ' καὶ οἱ συναυτοκράτορες περὶ Ἰλλυρίας (ε), διὰ τὰς συχνὰς φαίνεται τῶν βαρβάρων ἐπιδρομὰς.

Σπουδαιότερα ὁμοῦ ὑπῆρξεν ἡ κατάργησις τοῦ κεφαλικοῦ τέλους καθ' ὅλας τὰς πόλεις (*plebs urbana*) γενομένη παρὰ Διοκλητιανοῦ, ἀνακληθεῖσα παρὰ Γαλερίου, ἀλλ' ἐπὶ τέλους καθιερωθεῖσα παρὰ Λικινίου καὶ ἔκτοτε κρατήσασα (ς).

Τοιοῦτο προνόμιον τῶν πόλεων παρεχουσῶν εἰς τοὺς ἰδίους κατοίκους οἰασθήποτε τάξεως καὶ καταστάσεως καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς δούλους ἀτέλειαν, ἔπρεπε νὰ γίνῃ ἐπιβλαθῆς εἰς τοὺς ἀγροὺς ἐγκαταλιμπανομένους πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ κεφαλικοῦ τέλους. Ἡ σφύροθ πληθυσμοῦ εἰς τὰς πόλεις, μὴ εὐρίσκοντος ἔργον καὶ μὴ ποριζομένου ἐκ τῆς γῆς τὴν ἐνδεχομένην καὶ ἀπαραίτητον πρόσδοον, εἶναι καθαυτὸ ὁ σκοπέλος τοῦ πολιτισμοῦ, ἐκ τῆς ἰδίας προσόδου κινδυνεύοντος. Ὁ συντόξ νομοθέτης χρεώσται πᾶσαν πρόνοιαν, ὥστε νὰ καταστήσῃ ποθεινὴν τὴν γεωπονίαν καὶ νὰ ἐλύσῃ τὸ ἀργὸν πλῆθος εἰς τὴν πηγὴν τοῦ ἀληθοῦς καὶ μονίμου τῶν ἐθνῶν πλοῦτου, ἄλλως πληροῦνται αἱ πόλεις ἐνδεοῦς ὄχλου φιλοταράχου καὶ κτηνωδῶς σιτιζομένου ὑπὸ τοῦ ἐξαγοράζοντος πρόσκαιρον ἄνεσιν διὰ τῶν συνεχῶς διαρρίπτομένων δώρων, ἅτινα παρὰ Βυζαντινοῦ

κατέστησαν ἀπαράσάλευτος βᾶσις τῆς βασιλείου τάξεως (α) (*Panem et Circenses*).

Ἐκ τῶν προηγουμένων εἶδομεν τὴν στενὴν σχέσιν τοῦ φορολογικοῦ συστήματος πρὸς τὴν δουλοπαροικίαν, διότι τὸ κεφαλικὸν τέλος διέμενεν ἐπὶ τέλους βάρους τοῦ ἐργαζομένου τὴν γῆν, εἴτε ἐναπογράφου, εἴτε δούλου, εἴτε μισθωτοῦ, ἀλλ' ἀκτῆμονος, προσαυξάνον τὸ ἐδαφικὸν τέλεσμα.

Ἐκ τῆς αἰτίας ταύτης καὶ ἐκ τῆς ταυτότητος τοῦ ὀνόματος ὑπέλαβεν ὁ Γοδοφρέδος (β) ἀναιρῶν τὸν Κουϊάκιον, ὅτι εἰς μόνος ὑπῆρχεν ὁ ἐγκτητικὸς φόρος, καθ' ὃν ὡς πλεονέκτημα καὶ ἐπαύξεισι φορολογίας ἐλογίζετο ἡ ἐναπογράφου καὶ δούλων ἐνοικησις.

Ἀλλὰ τὸ αὐτὸ ὄνομα *caput, capitatio*, δὲν δύναται νὰ μᾶς πλανήσῃ ὡς δηλοῦν ἀπλῶς φορολογικὴν μονάδα. Οὕτω ὑπάρχει καὶ φόρος ἐπὶ τῶν ζῶων ὀνομαζόμενος *capitatio animalium* (γ). Ὡσαύτως ἐλέγγοτο *capitatio* ἡ εἰς τὸν στρατὸν παρεχομένη νομὴ ἡ καὶ *capitus* (δ).

Αὐτὸς ὁ ἐπὶ τῶν ζῶων φόρος καὶ ἐπὶ τῶν ἐπιτηδευμάτων καὶ μάλιστα τῶν αἰσχροῦν ἐλέγγοτο *χρυσάργυρον*, κατὰ τετραετηρίδα ἢ πενταετηρίδα εἰσπραττόμενος. Ἀλλ' ὁ οικονομικώτερος πάντων τῶν Αὐτοκρατόρων Ἀναστάσιος κατήγγησεν αὐτὸν καύσας καὶ τὰς καταγραφὰς ἐν τῷ ἵπποδρόμῳ (ε).

Ὁ Γίββων πάλιν περιέπεσεν εἰς τὴν ἀντίθετον πλάνην, ὅτι μόνος ὑπῆρχε κεφαλικὸς φόρος, ὁ αὐτὸς χρησιμεῖον ὡς μέτρον τοῦ ἐγκτητικοῦ (ς), καὶ αὐτὸν ἠκολούθησεν ὁ Νοδέτος (ζ). Ἀλλὰ καὶ πρὸ αὐτῶν ὁ *Λυθῶ* (η) σχεδὸν τὸ αὐτὸ ἐδίδαξε.

Τὰς περὶ τοῦ ἐναντίου μαρτυρίας ἐξεθέσαμεν κατὰ τὴν πραγματείαν τοῦ Σαβινὸ (θ) προσθέτομεν ὁμοῦ καὶ ἄλλην μαρτυρίαν ἀκριβεστάτην τὴν ἐξῆς ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους κερ. ιγ' λέγει· α Ἀπόδοτε—τῷ τὸν φόρον, τὸν φόρον τῷ τῷ β τέλος, τὸ τέλος. β

Πρὸς διαστολὴν τῆς φαινομένης ταύτης ταυτολογίας ὁ Θεοφύλακτος καὶ ὁ Οἰκουμένιος ἐρμηνεύον κατὰ τὴν ἐννοίαν τῶν προειρημένων οὕτω πως· α Τῷ τὸν φόρον χρεωστούμενω, ἤγουν τὴν β λεγομένην *κεφαλιτίωνα*, ἀπόδος τὸν φόρον, τῷ γ τὸ τέλος δέ, ἤγουν τὴν ὑπὲρ τῆς γῆς *συρειαφοράν*, τὸ τέλος. β

(Ἔπεται συνέχεια.)

(α) Νεαρά 105.

(β) Paratitil. C. Th. de censu. Comm. in L. 2, 4. cod.

(γ) L. 6. C. Th. de coll. (11, 20).

(δ) L. 8, 14. C. Th. de erog. (7, 4). L. 1. C. de ann. (1, 52).

(ε) Ζώσιμος Β'. 38. Εὐάγγελος Γ'. 39—42. Θεοφάνης σ. 221. Κεδρηνὸς Α'. σ. 626. Ζωνάρης Β'. σ. 54. Βασ. ΝΣΤ'. 16'. 1.

(ς) Vol 3. ch. 17.

(ζ) Naudet des changements de l'admin. de l'Emp romain II. σ. 322.

(η) Dubos Monarchie frang. I. ch. 12.

(θ) Zeitschr. VI.

(α) L. 8. C. de agr. (11, 47). B. NE'. α. 7.

(α) L. 20. § 3. C. aut.

(β) L. 10. C. aut.

(δ) L. 1. C. de col Thr. (14, 54).

(ε) L. 1. C. de col. III. (11, 53).

(ς) L. 1. C. de capit (11, 48).

ΠΟΛΙΟΡΚΙΑ ΚΑΙ ΔΑΔΩΣΙΣ

ΤΗΣ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐν ἔτει 1453.

Κατὰ τὰς ἀρχικὰς πηγὰς συγγραφεῖσα ὑπὸ

A. Δ. ΜΟΡΑΜΑΝΝΟΥ.

—οοο—

(Συνέχ. Ἰδι φυλλ. 219.)

ΤΑ ΠΡΟ ΤΗΣ ΠΟΛΙΟΡΚΙΑΣ.

Τὸν Φεβρουάριον τοῦ ἔτους 1454 ἀνέβη ἐπὶ τοῦ ὀθωμανικοῦ θρόνου ὁ Σουλτάνος Μωάμεθ ὁ Β'. Τὰ ὄρια τῆς ἐπικρατείας αὐτοῦ ἦσαν πολὺ τῶν μετὰ ταῦτα στενωτέρη. Ἐκ μὲν τῆς μικρᾶς Ἀσίας κατεῖχε μόνον τὸ ἐμπρόσθιον ἥμισυ αὐτῆς μέρος, ἐκ δὲ τῆς Εὐρώπης τὴν Θράκην, τὴν Μακεδονίαν, τὴν Βουλγαρίαν καὶ τὴν Θεσσαλίαν. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ Ἀθωνίᾳ δεινὸν ὕψιστο ἀγῶνα πρὸς τὸν Σκενδέρβεην, ἐνῶ ἐν μὲν τῷ ἀρχιπελάγει ἐδέττοζον Ἑλληνας, Γενουήσιοι καὶ Ἐνετοί, ἐν δὲ τῇ πρὸς ἑω μικρᾷ Ἀσίᾳ διετηροῦντο εἰσέτι οἱ Καραμάν Ὀγλοῦ, οἱ Ζουλκαδρία καὶ ἄλλα τινὰ ἄσσημα λείψανα τοῦ Σελσουκικοῦ κράτους, ἐν Τραπεζοῦντι ἐσώζετο ἡ αὐτοκρατορία τῶν Κομνηνῶν, τὴν Συρίαν καὶ Αἴγυπτον κατεῖχον οἱ Μαμαλοῦλοι, καὶ τὰς πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Εὐρράτου χώρας αἱ δυναστεῖαι τοῦ λευκοῦ καὶ μέλανος Προβάτου.

Πρὸ δεκαεῖς περίπου μηνῶν εἶχεν ἀναβῆεις τὸν Βυζαντινὸν θρόνον Κωνσταντῖνος ὁ Ηλιασιολόγος ὁ καὶ Δράγασις ἐπικαλούμενος. Τὰ ὄρια τῆς ἐπικρατείας αὐτοῦ μόλις ἐξετείνοντο πέραν τῶν τειχῶν τῆς πόλεως. Οἱ μὲν Γενουήσιοι κατεῖχον τὸ ἀντίπεραν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ Κερατείου κόλπου κείμενον προάστειον τοῦ Γαλατᾶ, οἱ δὲ Τούρκοι τὰ λοιπὰ ἐκατέρωθεν τοῦ Βοσπόρου μέρη. Ἐκτὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἡ Πελοπόννησος καὶ τινες νῆσοι τοῦ Αἰγαίου ἦσαν τὰ τελευταῖα λείψανα τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας ἧτις, πρὸ ἑκατονταετηρίδος, ἐξετείνετο ἀπὸ τῆς Κερχιδόνος καὶ Σικελίας μέχρι τοῦ Εὐρράτου καὶ Τίγρητος, καὶ ἀπὸ τοῦ Δουναβίου μέχρι τῶν καταρράκτων τοῦ Νεῖλου. Ἡ Τραπεζοῦς, ἡ Σερβία, ἡ Βλαχία, ἡ Μιτυληνὴ καὶ αὐτὸ τὸ προάστειον τοῦ Γαλατᾶ συνεδέοντο διὰ χαλκῶν δεσμῶν τιμαριωτικῆς ὑποταγῆς πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν, τῆς ὁποίας ὁ Αὐτοκράτωρ ἐθεωρεῖτο πάντοτε ὡς ὁ ὑπέρτατος κυριάρχης τῶν ἀναγνωρίζοντων τὴν Ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν. Περὶ τῶν λεπτομερειῶν τῶν σχέσεων τούτων δὲν ἔχομεν σαφεῖς πληροφορίας, ἐκ τῶν σωζομένων ὁμοῦ μνημείων εἰκάζεται ὅτι δὲν περιωρίζοντο εἰς μόνον τὰ τῆς ἐκκλησίας (α).

(α) Μέχρι τῆς σήμερον ἀπαντᾷ τις εἰς διαφόρους θέτας ἐν

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐπεκράτει εἰρήνη μεταξύ τῶν δύο ἐθνῶν· ἀλλὰ τὸ πῦρ ὑπεκαίετο ὑπὸ τὴν σποδὸν, καὶ ἐνώπιον χαρακτῆρος οἷος ὁ τοῦ Σουλτάνου ὁ Κωνσταντῖνος οὐδεμίαν ἡδύνατο νὰ τρέφῃ ἐλπίδα ὅτι ἤθελε κυβερνήσῃ ἐν εἰρήνῃ.

Καὶ ὁμοῦ ἐπραξέ πᾶν τὸ δυνατόν ὅπως ἀναβάλλῃ τοῦ πεπρωμένου τὴν ἐκπλήρωσιν. Κατὰ τὴν εἰς τὸν θρόνον ἀνάβασιν τοῦ Μωάμεθ ἐπεμψε πρὸς αὐτὸν πρέσβεις φέροντας συγχαρητήρια, συνῆψε μετ' αὐτοῦ συνθήκην ὑποχρεοῦσαν τὸν Σουλτάνον νὰ χορηγῇ ἐτησίως 300.000 ἀσπρων πρὸς συντήρησιν τοῦ ἀνεψιοῦ αὐτοῦ Ὀρχάνου κταφυγόντος εἰς Κωνσταντινούπολιν· συγχρόνως δὲ ἀπετάθη πρὸς τὰς ἐν Ἰταλίᾳ Κυβερνήσεις αἰτῶν συνδρομῆν. Τὸν Φεβρουάριον τοῦ ἔτους 1452 ἀφίκετο Ἕλλην πρέσβυς εἰς Ἔνετιαν. Ἡ Γερουσία, εἰ καὶ ἀπησχολεῖτο ἀλλαγῶν ἕνεκα τῆς Λομβαρδίας, καὶ δυσανασχέτως εἶχε πρὸς τὸν αὐτοκράτορα ἀποποιηθέντα νὰ ἐλθῇ εἰς γάμον μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ Δόγου, ἐνόησα σα ὁμοῦ ὅτι συμφέροντα πολλοῦ λόγου ἄξια ἔτρεχον κίνδυνον, διέταξε τὸν ναύαρχον Γαβριὴλ Τρεβιζάνον νὰ συλλέξῃ ἐκ Κρήτης, Κερκύρας, Μεθώνης, Ναυπλίας καὶ Εὐβοίας πλοῖα, χρήματα καὶ στρατὸν, καὶ νὰ δράμῃ εἰς βοήθειαν τῆς κινδυνεύουσας πόλεως. Συγχρόνως ἐπετράπη τὸ αὐτοκρατορικὸν καὶ ἡ ἀπὸ Ἐνετίας εἰς Κωνσταντινούπολιν μετακόμισις ὀρισμένου ποσοῦ ὀπλων καὶ νίτρον, ἀνευ ἀποτίσεως τοῦ ἐπὶ τῆς ἐξαγωγῆς δακμοῦ.

Ἡ Γένουα, ἧτις ὡσαύτως εἶχεν ἀξιολογώτατα συμφέροντα ἐν Βοσπόρῳ, ἐν Εὐξείνῳ Πόντῳ καὶ ἐν τῷ Αἰγαίῳ, ἀπέστειλε τὸν Ἰωάννην Ἰουστινιανὸν μετὰ τινῶν πλοίων. Ὁ Πάπας Νικόλαος Ε' ἠνάγκασε τὸν αὐτοκράτορα ἵνα ἐπισπεύσῃ τὴν ἐνέργειαν τῆς κατὰ τὴν ἐν Φλωρεντίᾳ σύνοδον συνομολογηθείσης ἐνώσεως τῶν δύο ἐκκλησιῶν, καὶ ἐπεμψε πρὸς αὐτὸν τὸν Καρδινάλιον Ἰσίδωρον μετὰ μικρᾶς ἐπικουρίας.

Τοιοῦτη ὑπῆρξεν ἡ παρὰ τῆς Εὐρώπης χορηγηθεῖσα συνδρομὴ πρὸς υπεράσπισιν πόλεως τὰ μάλιστα ἐπισήμου. Ἡ μὲν Ἐνετία καὶ ἡ Γένουα ἄμα προσκληθεῖσαι ἔσπευσαν ν' ἀποστείλωσι βοήθειαν ἀνάλογον πρὸς τὰς ἰδίαις δυνάμεις, ὁ δὲ Πάπας παρ-

Γαλατᾶ ἐπὶ θυρῶν, ἐπὶ τειχῶν, καὶ ἐπὶ πύργων τῶν βυζαντινῶν ἐμβλήματτα, ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἐμβλημάτων τῶν Γενουησίων κυβερνητῶν (Ποδιστά), δηλοῦντι χρυσοῦν σταυρὸν ἐπὶ ἐρυθροῦ θυραίου, καὶ ἐπὶ τῶν τεσσάρων τεμαχίων τέσσαρα Β (Βασιλεὺς, Βασιλῆων, Βασιλείων, Βασιλείουσαι). Ἐπίσης διεσώθη ἐπὶ τινος πύργου τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως πρὸς τὴν θάλασσαν, μεταξύ τοῦ Κοῦμ Καποῦ, καὶ τοῦ Γενί Καποῦ ἡ ἐξῆς ἐπιγραφὴ·

ΑΝΙΚΕΝΙΣ

ΘΗΚΟΥΤΟΣ

ΟΠΥΡΓΟΣΚΑΙ

Η ΚΟΡΤΙΝΑΙ

ΠΟΓΕΩΡΓΙ

ΟΥΔΕΣΠΟΤΟΥ

ΕΕΡΒΙΑΣ·+

ΕΝΕΤΕΙΩ α

Νς

ἧτοι· « Ἀνεκαίνισθον οὗτος ὁ πύργος καὶ ἡ κορτίνα ὑπὸ Γεωργίου δεσπότης Σερβίας ἐν ἔτει 6956 » (1443.)

έχων συνδρομήν ἐλαχίστην, προσέθηκεν αὐτῇ ὄρους ὧν ἡ ἐκπλήρωσις παρὰ τοῦ ἐπαπειλουμένου αὐτοκράτορος ἦν ἀδύνατος. Οἱ λοιποὶ κυριάρχαι τῆς Εὐρώπης ἔμενον ἀπαθεῖς.

Ὁ Σουλτάνος εἶχεν ἤδη ἀποκρούσει ἐφοδὸν τινα τοῦ ἡγεμόνος τῆς Καραμανίας, καὶ ἀναγκάσει αὐτὸν νὰ αἰτήσῃ εἰρήνην, ὅτε ἐνεφανίσθησαν ἐν τῷ στρατοπέδῳ αὐτοῦ ἐν Ἀκσγέρ πρέσβεις Ἕλληνας ἀναγγέλλοντες αὐτῷ ἐν ὀνόματι τοῦ αὐτοκράτορος ὅτι ἡ πρὸς διατροφήν τοῦ Ὁρχάνου διδομένη ποσότης σιθόλων ἐξήρκει, καὶ δεόν ἦν νὰ διπλασιασθῇ, καὶ ὅτι ἐν περιπτώσει ἀρνήσεως, ὁ αὐτοκράτωρ ἐσκόπευε νὰ κηρύξῃ τὸν Ὁρχάνον ὡς δικαίωματι ἐπίδοξον τοῦ θρόνου διάδοχον. Ὁ δὲ Μωάμεθ ἀπαντήσας ὀργίλως πρὸς τοὺς ἀπερισκέπτως λαλήσαντας πρέσβεις, συνωμολόγησεν εἰρήνην μετὰ τοῦ ἡγεμόνος τῆς Καραμανίας, καὶ ἐξεπλήρωσε διὰ χρηματικῶν θυσιῶν τὰς αἰτήσεις τῶν Γενιτσάρων, ὅπως ἀπαλλαγείν ὑπὸ ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν ἐχθρῶν, συνενώσει πάσας αὐτοῦ τὰς δυνάμεις πρὸς ἀλώσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Καὶ ἐλθὼν εἰς Ἀδριανούπολιν ἀπηγγέρευσε ἐν τῷ ἄμα τὴν εἰς Κωνσταντινούπολιν μετακίμωσιν τῶν προσόδων τῶν περὶ τὸν Στρώμονα χωρῶν, αἵτινες ἦσαν ὠρισμέναι πρὸς συντήρησιν τοῦ Ὁρχάνου.

Περὶ δὲ τὰς ἀρχὰς τοῦ χειμῶνος 1451 — 52 ἔπεμψε πρόσταγμα εἰς ὅλας τὰς ἐπαρχίας τοῦ κράτους αὐτοῦ, ἵνα ἀποστελῶσιν αὐτῷ χιλίους οἰκοδόμους τεχνίτας καὶ ἐργάτας κατ' ἀναλογίαν τῶν τεχνιτῶν, καὶ ἀσβεστοκαύστας, καὶ παρασκευάσωσι τὸ ἀναγκαῖον ὑλικόν, ὅπως ἐλθόντος τοῦ ἔαρος οἰκοδομήσωσι φρούριον ἐπὶ τοῦ Βοσπόρου ὑπὲρ τὴν Κωνσταντινούπολιν (α).

Ἡ εἰδήσις αὕτη ἐνέπλησε φόβου τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει, Θράκη καὶ Αἰγαίῳ χριστιανούς, καὶ πάντες σὺν κλαυθμῷ ἀνεφώνουν· « Νῦν τὸ τέλος ἤγγισε τῆς πόλεως· νῦν τὰ σήμερον τῆς φθορᾶς τοῦ ἡμετέρου γένους, νῦν αἱ ἡμέραι τοῦ Ἀντιχρίστου, καὶ τί γίνωμεν ἢ τί ποιήσωμεν; ἀρθήτω ἀφ' ἡμῶν ἡ ζωὴ ἡμῶν, κύριε, καὶ μὴ ἴδωσαν οἱ ὀφθαλμοὶ τῶν δούλων σου τὴν φθορὰν τῆς πόλεως, μηδὲ εἶπυσαν οἱ ἐχθροὶ σου, δέσποτα, ποῦ εἰσὶν οἱ φυλάσσοντες αὐτὴν ἄγιοι; »

Ὁ δὲ Κωνσταντῖνος ἔπεμψε πρὸς τὸν Σουλτάνον ἐν Ἀδριανουπόλει πρέσβεις, ἧ (ὅπως ἐπιδιορθῶν τὴν εἰδήσιν ταύτην ὁ Χαϊρουλλάχ ἐν τῇ Ὀθωμανικῇ αὐτοῦ ἱστορίᾳ μαρτυρεῖ) τὸν πρῶτον αὐτοῦ ὑπουργόν πρὸς τὸν Μέγαν Βεζύρην Χαλίλ Πασάν, ἵνα ἐπερωτήσωσιν αὐτὸν περὶ τῶν πραττομένων. Καὶ οἱ πρέσβεις ἐλέξαν αὐτῷ ταῦτα· « Ἡμεῖς ἤδη τὴν σήμερον ἔτος ἐστὶ πού ἐκαταστὸν καὶ ἐπέκεινα ἀφ' οὗ τὴν Ἀδριανούπολιν ὁ σὸς πάππος Μωράτ ὁ τοῦ Ὁρχάν υἱὸς ἔλαβε· καὶ ἐκτοτε συνθήκας ποιήσαντες οἱ ἐκ τοῦ γένους αὐτοῦ καταγόμενοι μέχρι σου, οὐδεὶς ἐμελέτησε πύργον ἢ καλύβην πῆσαι ἐν τῇ αὐτῇ τῆς πόλεως, εἰ γὰρ καὶ αἰτία τις εὐρίσκετο καὶ μάχην ἀμ-

(α) Δούκας σελ. 237.

φότεροι συνίστων, ἀλλὰ δι' ἄλλης συμβάσεως τὰ τῆς εἰρήνης ἐπράττοντο, ὁ γὰρ σὸς πάππος ὁ Μεχεμέτ βουλευθεὶς ἐν τῇ πρὸς ἀνατολὴν κειμένην τοῦ πορθμοῦ γῆ κτίσαι φρούριον, παρακλητικῶς, καὶ ὡς υἱὸς πρὸς πατέρα, τὴν αἴτησιν οὐ μικρὰν ὁ Μεχεμέτ πρὸς τὸν βασιλέα Μανουὴλ ἐποίησεν (α)· ὅθεν καὶ κατένευσεν ἐπὶ σκοπῷ ὅτι ἐν τῇ ἀνατολῇ ἔκοδοῦντο τὸ ἔργον, καὶ ἡ ἀνατολὴ πᾶσα πρὸ χρόνων πολλῶν ἦν αὐτοῖς προσφκειωμένη. Τὸ δὲ αὐτὴν ὧν καλῶς ἐχόντων πάντων σὺν σοί, ὄρωμεν ἀσφαλῶς ὅτι μέλλεις τὴν θάλασσαν τὴν Ποντικὴν ἀεὶ πονεῖν ποιῆσαι τοῖς Φράγκοις, καὶ τὴν πόλιν λιμοκτονῆσαι καὶ τὰς εἰσόδους τῶν ἐν αὐτῇ τελουμένων κομμερικῶν κωλύσαι. Δεόμεθα οὖν ταύτην τὴν βουλὴν ἀπόκοψον, καὶ ἐσόμεθα φίλοι σου χρηστοί, καθὰ καὶ σὺν τῷ πατρί σου τῷ χρηστῷ ἡγεμόνι. Εἰ βούλει καὶ τέλος διδόναι, δώσωμεν. »

Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἀπήντησε φιλικῶς ὁ Σουλτάνος· ἀλλ' ὧν φύσει οὐκ ἐπιθυμοῦς ἐκυριεύθη μετὰ μικρὸν ὑπὸ ὀργῆς, καὶ ἀπήντησεν οὕτως·

« Ἐγὼ ἐκ τῆς πόλεως οὐ λαμβάνω τι. Ἐκτὸς τῆς τάφρου οὐκ ἔχει οὔτε κέκτηται τι· καὶ γὰρ εἰ ἤθελον κτίσαι ἐν τῷ ἱερῷ στομίῳ φρούριον οὐκ εἶχε δίκαιον τοῦ κωλύειν με. Πάντα γὰρ ὑπὸ τὴν ἐμὴν ἐξουσίαν εἰσὶν καὶ τὰ πρὸς ἀνατολὴν κείμενα τοῦ στομίου φρούρια, καὶ ἐντὸς αὐτῶν Τούρκοι κατοικοῦσι, καὶ τὰ ἐν τῇ δύσει ἄσικα ἐμὰ εἰσὶ· καὶ γὰρ Ῥωμαῖοι οὐκ ἔχουσιν ἐπ' ἀδείας τοῦ οἰκῆσαι, ἢ οὐκ οἰδαται ἐν ποίᾳ στενοχωρίᾳ ὑπέστη καὶ δεινῇ περιστάσει ὁ ἐμὸς πατήρ, ὅταν τοῖς Οὐγγροῖς ὁ βασιλεὺς συνετέθη καὶ διὰ ζήτρᾶς ἐλθόντες ἐκεῖνοι, διὰ θαλάσσης τὰς τῶν Φράγκων τριήρεις ἐν ταύτῃ τῇ Ἑλλησπόντῳ ἠγάγετο, καὶ τὸν Καλλιουπόλεως πορθμὸν ἀποκλείσαντες οὐκ ἐδίδουν πορείαν τῷ ἐμῷ πατρί; ἀναβὰς οὖν μέχρι τοῦ τόπου τοῦ ἱεροῦ στομίου ἐγγύς, καὶ ἐν τῷ πολυχνίῳ δ' ἐδείματο ὁ πατήρ αὐτοῦ, σὺν ἀκατίοις περάσας Θεοῦ εὐδοκούντος· καὶ γὰρ αἱ τριήρεις τοῦ βασιλέως ἐκεῖ κατεσπόρευον τοῦ κωλύσαι τὴν διάβασιν· ἐγὼ δὲ ἐκαθήμην ἐν Ἀδριανουπόλει παιδίον ὃν ἐκδεχόμενος τὴν τῶν Οὐγγρων ἀφίξιν. Οἱ δὲ Οὐγγροὶ ἐλεηλάτου τὰ πέριξ τῆς Βάρνης, καὶ ὁ βασιλεὺς εὐφραίνετο, καὶ τὸ τῶν Μουσουλμάνων γένος ἐδυσφόρει καὶ οἱ καθουρίδες (γκικιοὺρ) ἐχαίροντο. Τότε ὁ ἐμὸς πατήρ περάσας μετὰ πολλοὺς τοὺς κινδύνους ὤμωσε τοῦ ποιῆσαι κατ' ἀντικρὺ τοῦ φρουρίου τοῦ κειμένου πρὸς ἀνατολὴν ἕτερον φρούριον πρὸς δύσιν. Ἐκεῖνος οὐκ ἐφθάσε τοῦ ποιῆσαι, ἐγὼ τοῦτο μέλλω ποιῆσαι Θεοῦ ἀρρωγούντος, τί με κωλύετε; ἢ οὐκ ἐξεστὶ ποιῆσαι ἐν τοῖς ἐμοῖς δ' βούλομαι; ἀπέλθετε εἴπατε τῷ βασιλεῖ, ὁ νῦν ἡγεμὼν οὐκ ἐστὶ τῶν πρώην ὁμοῖος· ἀ οὐκ ἠδύναντο ἐκεῖνοι ποιῆσαι, οὗτος ὑπὸ τῆν χεῖρα καὶ εὐκόλως ἔχει τοῦ πράξαι, καὶ ἀ οὐκ ἐβούλοντο ἐκεῖνοι οὗτος θέλει καὶ βούλεται, καὶ ὁ ἐλθὼν ἀπὸ

(α) Ἡ μαρτυρία αὕτη εἶναι ἐσφαλμένη, διότι τὸ φρούριον Γεζελτζὲ Χισάρ, τὰ νῦν Ἀναδολεῦ Χισάρ, εἶχε κτισθῆ ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου Βαγιαζίτου Ἰλδερῖμ.

τοῦ νῦν ἑνεκα τῆς ὑποθέσεως ταύτης ἀρκευθήσεται τὴν δορὰν. »

Ὡς φαίνεται ὁ Χαϊρουλλάχ ἐνόησεν ὅτι ἡ ἀπάντησις αὕτη ἢ παρὰ τοῦ Σουλτάνου δοθεῖσα ἤτο κατὰ τι ἀπρεπῆς, δι' ὃ τὰ μάλιστα ἐνδιατρίβει εἰς διασκήρυσιν τῆς ἀσῆμου ταύτης διαφωνίας μεταξὺ τῶν Τούρκων καὶ Ἑλλήνων ἱστορικῶν, περὶ τοῦ προσώπου πρὸς ὃ ἀληθῶς ἀπεστάλη παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος ἡ πρεσβεία αὕτη (α).

Ὁ δὲ Κωνσταντῖνος ἐν τῇ παραφορᾷ τῆς ὀργῆς αὐτοῦ ἀπεφάσισε νὰ κηρύξῃ ἀμέσως τὸν πόλεμον· πλείστα ὅμως μέλη τοῦ συμβουλίου τῆς ἐπικρατείας, λαϊκοὶ τε καὶ ἱερεῖς, ἀπέτρεψαν αὐτόν (β).

Τὸ δὲ ἔαρ τοῦ ἔτους 1452 συνήλθον πάντες οἱ ὑπάλληλοι ἐκ Ῥουμέλης καὶ Ἀνατολῆς μετὰ τῶν παραγγεληθέντων ἐργατῶν, παρὰ τὸν ἀσιατικὸν Βόσπορον ὅπου μετέφερον τὴν ἀσβεστον, ἔατισαν καμίνους πρὸς ἀπόσβεσιν αὐτῆς, ἐκομίσαντο τὰς ἀναγκαίας δοκούς ἐκ Νικομηδείας καὶ Ησακλείας (τῆς ἐν τῷ Εὐξείνῳ Πόντῳ) καὶ λίθους ἐξ Ἀνατολῆς. Τὸν μῆνα Μάρτιον ἀπῆλθον ἐξ Ἀδριανουπόλεως καὶ αὐτὸς ὁ Μωάμεθ, ὅστις διαβάς διὰ Καλλιπόλεως μετὰ ἐξ ἐντελῶς ἐξωπλισμένων πλοίων, δέκα ὀκτὼ τριήρων καὶ δέκα ἐξ φορητῶν ἀφίκετο τὴν 26 Μαρτίου εἰς Βόσπορον. Πρὸς οἰκοδομὴν δὲ τοῦ φρουρίου, οὗ τὸ στέδιον ἔδωκε μόνος, ἐξελέξατο τὸ μέρος περίπου ἑνθα πρὸ πάντων στενοῦται ὁ Βόσπορος, καὶ βεῦμα σφοδρὸν τὰ πλοῖα ἀπὸ τῆς ἀσιατικῆς πρὸς τὴν εὐρωπαϊκὴν ὄχθην παρὰ τὸ Ἑρμῆιον ἀκρωτήριον ἀπαθεῖ· ἐνταῦθα ἐξευξεν ἄλλοτε ὁ Δαρεῖος τὴν γέφυραν αὐτοῦ (γ).

Καὶ τὴν μὲν τῆς οἰκοδομῆς τῶν πύργων ἐπιτήρησιν εἶγον, ὁ μέγας Βεζύρης Χαλίλ Πασάς, ὁ Σαριτζὲ Πασάς, ὁ Ζάγανος Πασάς καὶ ὁ Σαρχαβεδδὶν Πασάς· τὴν δὲ τῶν τειχῶν, τῶν μεταξὺ τῶν πύρ-

(α) Δούκας σελ. 238—240. Χαϊρουλλάχ σελ. 58.

(β) Φραντζῆς σελ. 233—234.

(γ) Τὸ διάγραμμα τοῦ φρουρίου δύνανται τις νὰ ἴδῃ ἀκριβῶς, εὐρισκόμενος ἐν τῷ μέσῳ τοῦ Βοσπόρου ἐπὶ μεγάλῳ πλοίῳ οἱ σύγχρονοι συγγραφεῖς τῆς ἀλώσεως δὲν ἠδυνήθησαν πικρῶς νὰ σχεδιογραφήσωσι τοῦτο ἐκ τῆς ἐπιπέδου θέσεως, καὶ ἐντελῶς παραγγέλουσιν αἱ ἀλλόκοτοι εἰδήσεις ὅσα δίδουσι περὶ αὐτοῦ. Ἀποκλιόντες τὸν Βόσπορον, καθ' ἣν στιγμὴν κάμπτομεν τὸ ἀκρωτήριο τοῦ Θεσκυροφύλλου (Τερτιρδάρ Βουρνού) παρὰ τὸ Ὁρτάκι, βλέπομεν τρεῖς πύργους τοῦ Ῥουμελὶ Χισσαρί. Δι' ὃ ὁ μὲν Δούκας ἀναφέρει ὅτι εἶχε τριγωνικὸν σχῆμα (ὡς ἐν τριγωνῷ σχήματι, σελ. 241) ὁ δὲ Φραντζῆς λέγει (σελ. 234)· « Ἐν αὐτῷ φρουρίῳ τρεῖς πύργους εἶχε· καὶ ὁ Καλλικονδύλης δὲ τρεῖς πύργους ἀναφέρει. Ἀπορίας ἕως ἀξίον εἶναι ὅτι ὁ Χέρμερ, ὅστις καὶ πλείστα ἐπεδίετριψεν ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ τὸ φρούριον βεβίως πολλὰκις εἶδε, καταδεικνύει ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοῦ κρατορίας τρεῖς μόνον πύργους, ἐν ᾧ καὶ ὁ ἐπιπολαιῶς μόνον πρὸς αὐτὸ ἀναβλέψας ἀριθμῆται πλὴν πλείονας. Τὸ Ἐντελὸν ἡμερολόγιον τοῦ Ν. Βαρβάρου (σελ. 1) ἀναφέρει ἐρῶς ἀκατάστατος, ὅτι πάντα εἰσὶν οἱ κυριώτεροι. Τὸ ὅτι ἡ περιφέρεια τοῦ φρουρίου τοῦτου παριστᾷ τὰ γράμματα τοῦ ὀνόματος Μωάμεθ, θεωροῦμεν ἀποκλίμα Τούρκικῆς φαντασίας, καὶ νομίζομεν ὅτι ἡ εἰδήσις αὕτη, καὶ τὰ διδομένη παρὰ Τούρκων ἱστοριογράφων, εἶτι δὲ καὶ παρ' Εὐρωπαϊκῶν περιηγητῶν ἐν ἡμερολόγις, εἶναι ἕως ἀνείξαι τοῦ μνημονεύεσθαι εἰς πραγματικὰς σπουδαίας.

γων, αὐτὸς ὁ Σουλτάνος. Τὰ τεῖχη ἐκτίζοντο ἐργαζομένου τοῦ ἡμίσεως ἀριθμοῦ τῶν ἐργατῶν κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν πλευρὰν, τοῦ δ' ἑτέρου κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν· ἀχθορροὶ δὲ ἐργάται ἐκομίζον ἀδιακόπως πρὸς τοὺς κτίζοντας κεράμους, ἀσβεστον καὶ λίθους, συμβοηθούτων καὶ αὐτῶν τῶν μεγιστάνων τοῦ κράτους. Τὴν δὲ πρὸς οἰκοδομὴν ὕλην ἐπορίσθησαν ἐν μέρει ἐκ τῶν ἐρειπίων ἀρχαίων ἐκκλησιῶν τε καὶ ναῶν, ἐπὶ τοῦ Βοσπόρου, καὶ ἰδίως ἐκ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ, ὅθεν ἔλαβον πλείστους κίονας, δι' ὃ ἐνθεν κακείθεν ὑποκλίνονται ἐπὶ τῶν τειχῶν τεμάχια αὐτῶν, καὶ ἐν τῇ παραλίᾳ τανῦν εἶτι κείνται διεσπαρμένοι σπόνδυλοι καὶ κιονόκρανα (α).

Διηκούστας τῆς οἰκοδομῆς ἀπεπειράθησαν ἄνθρωποι ἐκ τῶν κατοίκων τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ ἀκαίρου ζήλου κινούμενοι νὰ ἐμποδίσωσι τὴν οἰκοδομὴν, δίδοντες ἀφορμὴν ἐρίδων μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν ἐργατῶν, κατὰ τὰς ὁποίας, ἐκατέρου τῶν ἀντιπάλων μερῶν ἀμυνομένου δι' ὀπλων, πολλοὶ πολλὰκις ἐρονεύθησαν. Τοῦναντίον ὁ αὐτοκράτωρ ἀπεπαύσατο δι' ἄλλων τρόπων τὴν ἐπίτευξιν τῶν σκοπομένων, ἀποστείλας πρὸς τὸν Σουλτάνον πρέσβεις αἰτήσαντας ὅπως προστατεύσῃ τοὺς κατὰ τὰ παρακείμενα χωρῖα Ἕλληνας γεωργούς ἐργαζομένους ἐν ταῖς ἀγροῖς, διορίζων φύλακας ἐπὶ τούτῳ. Ἐπεμψε δὲ αὐτῷ καὶ δῶρα, ἐδώδιμα καὶ ποτά. τῶν αὐτῶν μηχανημάτων ἐποιήσατο χρῆσιν καὶ παρὰ τῷ μεγάλῳ Βεζύρη Χαλίλ Πασά, ὅστις, ὡς φαίνεται, δὲν ἠδυνήθη νὰ ὑπερνηκῆσθαι τοὺς τσιούτους πειρασμούς.

Ὁ Μωάμεθ, ὅστις ἀφορμὴν εἰζήτει ἐρίδων, ἀπέστειλε τινὰς ἐκ τῶν ἀκολούθων ἐντελιχόμενος αὐτοῖς νὰ παραγγεῖλωσιν εἰς τοὺς χωρικοὺς· ν' ἀφήσωσιν ἀνεοχλήτους τοὺς Τούρκους, οἵτινες ἦγον εἰς νομὴν ἵππους καὶ ἡμίονους, χρησιμεύοντας εἰς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ φρουρίου· ἐάν οἱ χωρικοὶ δὲν ἤθελον ὑπακούσει, οἱ ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου ἀποσταλέντες ὄφειλον νὰ παρίσχωσι τοῖς Τούρκοις τὴν ἀναγκαίαν βοήθειαν. Ἀφορμὴ πρὸς πραγματοποίησιν τούτων ἐδόθη ταχέως. Ὁ Ἰσφενδιάρ Ὀγλοῦ Ἰσμαήλ Βέης, σύζυγος τῆς ἀδελφῆς τοῦ Σουλτάνου, ἦλθε μετὰ στρατιᾶς ἐξ Ἐδρεμίδ (Ἀδραμυτίου) ὅπως συμβοηθῆσθαι εἰς οἰκοδομὴν τοῦ φρουρίου. Πλησίον, δὲ τοῦ πύργου τοῦ λεγομένου Ἐπιβάται (Βίγαδος), μεταξὺ Σιλυβρίας καὶ Κωνσταντινουπόλεως, ἀρῆκεν ἀριθμὸν τινα ἵππων καὶ ἡμίονων ἐλευθέρους νὰ διατρεφῶσι τὰς ἐσπαρμένους γαίας τῶν Ἑλλήνων, ἃς καὶ διεφθέρων ἐντελῶς. Ἕλληνας τινὰς ἰδὼν τὴν γενομένην καταστροφὴν ἔδραμεν εἰς ἀποδιώξιν τῶν ὑπόζυγιων, ἀλλὰ προσεβλήθη ὑπὸ ἱπποκόμου Τούρκου· τότε συγγενῆς τις τοῦ Ἑλλήνου καὶ τινες ἄλλοι ἦλθον εἰς βοήθειαν τοῦ συμπολίτου αὐτῶν· ἀλλὰ καὶ Τούρκοι ὀπλισμένοι ὤρμησαν ὑπὲρ τοῦ ἱπποκόμου.

(α) Καλλικονδύ. σελ. 116.—Δούκας, σελ. 241—243.—Φραντζῆς, σελ. 233.—Ν. Βαρβάρου, σελ. 1.—Χαϊρουλλάχ, σελ. 57.

Ἡ ἀπλῆ αὐτὴ ἔρις προέβη μέχρι διαπληκτισμῶν, οἵτινες ἐπὶ τέλους μετετράπησαν εἰς μάχην ἐκ τοῦ συστάδην, καθ' ἣν οὐκ ὀλίγοι ἔπεσαν ἐκατέρωθεν.

Ὁ Σουλτάνος μαθὼν τοῦτο παρὰ τοῦ Κιαγὰ Βέη (ὑπουργοῦ ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν), καὶ ἀμεριμνῶν περὶ πάσης ἀνακρίσεως τῶν γεγονότων, ἢ προταθείσης ἀπολογίας, προσέταξεν αὐτὸν ἀμέσως νὰ ἐκστρατεύσῃ μετ' ὅλης αὐτοῦ τῆς στρατιᾶς καὶ νὰ φρονεῖσῃ πάντας τοὺς κατοίκους τῆς χώρας ἐκείνης, καὶ τὸ πρόσταγμα ἐξετελέσθη κατὰ δυστυχίαν ἀκριβῶς· διότι τὴν πρωίαν τῆς ἐπιούσης, ὅτε οἱ χωρικοὶ ἐπορεύοντο εἰς τοὺς ἀγρούς πρὸς συγκομιδὴν τῶν καρπῶν, ἐπέπεσον κατ' αὐτῶν οἱ στρατιῶται, καὶ κατέσφαξαν ἅπαντας τεσσαράκοντα τὸν ἀριθμὸν (α).

Οὕτω διηγείται τὸ συμβάν ὁ Δούκας· ὁ δὲ Χαϊρουλλάχ ἐκ τουρκικῶν πηγῶν ἀρούμενος ἐξιστορεῖ αὐτὸ ὡς ἑξῆς· Τούρκοι στρατιῶται ἐπορεύθησαν εἰς τοὺς ἀγρούς, ἵνα ἀγοράσωσιν ἐκ τῶν ἐκεῖ βροσκόντων ποιμνίων πρόβατα πρὸς ἰδίαν χρῆσιν. Ἐπειδὴ δὲ οἱ ποιμένες ἀπεκρίθησαν ἀποτόμως ὅτι τὰ πρόβατα δὲν ἦσαν πρὸς πώλησιν ὠρισμένα, τοῦτο ἐγένετο αἰτία ἔριδος καὶ διαπληκτισμῶν μεταξὺ τῶν ποιμένων καὶ τῶν ἀκολούθων τοῦ ἐπὶ τῆς τροφοδοσίας διευθυντοῦ Ἀη Τσαϊλὺ Μωάμεθ Βέη· τότε ἤλθε βοήθεια πρὸς ἀμφοτέρωθεν μέρη καὶ μάχη συνεκροτήθη παρὰ τὸ νῦν καλούμενον Κανλὺ Καβὰκ (ἦτοι καθημαγμένη λεῖκα) μεταξὺ τοῦ Βεσιγτὰς καὶ τῶν γλυκῶν ὑδάτων τῆς Εὐρώπης. Τοῦτο μαθὼν ὁ τουρκικὸς στρατὸς ἠθέλησεν ἀμέσως νὰ ὀρμησῃ κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀλλ' ὁ Αὐτοκράτωρ ἀπέτρεψε τὸν κίνδυνον τοῦτον πέμψας πρεσβευτὰς πρὸς τὸν Σουλτάνον, ὅστις καίτοι κωφεύων εἰς τὰς δεήσεις αὐτοῦ, ἀνέβαλεν ὅμως τὸν πόλεμον μέχρι τοῦ ἐλευσομένου ἔτους (β).

Ὅπως ματαίαν θεωροῦμεν τὴν ἔρευναν, ἐὰν κατὰ τοῦτον ἢ ἐκεῖνον τὸν τρόπον συνέβησαν τὰ ἱστορούμενα, ἢ ἂν καὶ ἀμφοτέρωθεν, ἐπίσης κτηνώδη καὶ οἰκιρμού ἀξία, συνέβησαν. Βλέποντες ὅμως ἐμβριθῆ ἱστοριογράφον ὡς ὁ Χαϊρουλλάχ σπουδαίως ἀποφαινόμενον ὅτι τοιοῦτόν τι ἐποσειδίως συμβεβηκὸς ἐγένετο αἰτία πολέμου, οὐδεμιᾶς ἄλλης χρήζομεν ἀποδείξεως τοῦ πόσον καὶ οἱ κρείττονες τῶν Τούρκων ἱστοριογράφοι ἐνδεεῖς εἰσὶ τοῦ ἀληθοῦς τῆς ἱστορίας πνεύματος.

Μετὰ τὸ συμβεβηκὸς τοῦτο ὁ αὐτοκράτωρ διέταξε] νὰ κλεισθῶσιν αἱ πύλαι τῆς πόλεως καὶ νὰ αἰχμαλωτισθῶσιν οἱ περὶ αὐτὰς Τούρκοι, τοὺς ὁποίους ὅμως ἀφῆκεν ἐλευθέρους μετὰ τρεῖς ἡμέρας, οὐδὲν γὰρ ἦν τὸ ἐντεῦθεν ὄφελος. Μεταξὺ τῶν αἰχμαλωτισθέντων εὐρίσταντο καὶ τινες εὐνοῦχοι τοῦ παλατιοῦ τοῦ Σουλτάνου, οἵτινες προσαχθέντες τῷ Αὐτοκράτορι εἶπον· « Εἰ μὲν ἀπολύσεις ἡμᾶς, ὡ βασιλεῦ, πρὸ τοῦ τὸν ἥλιον κλίνει πρὸς δυσμᾶς, χάριν ἐσομέν σοι· εἰ δὲ μετὰ δύσιν ἡλίου μὴ εὐρεθέντες ἐνώπιον τοῦ ἡγεμόνος, γινῶθι τὸ μετὰ ταῦτα

ἀπολυθῆναι οὐκ ἔσται ἡμῖν πρόσχαρι, ἀλλὰ καὶ λίαν θανάσιμον, δι' ὃ ποιήσον εἰς ἡμᾶς ἔλεος, καὶ ἀπόλυσον τῇ ὥρᾳ ταύτῃ, εἰ δ' οὐ μὴ κέλευσον ἀπομνηθῆναι τὰς κεφαλὰς, κρείττον γὰρ παρ' ὑμῶν τεθνᾶναι ἢ παρὰ τοῦ κοινοῦ τῆς οἰκουμένης ὀλέθρου. »

Ὁ δὲ αὐτοκράτωρ ἐνδοῦς εἰς τὰς παρακλήσεις αὐτῶν, ἐδώρησατο αὐτοῖς τὴν ἐλευθερίαν, καὶ κήρυκας πρὸς τὸν Σουλτάνον ἀπέστειλε λέγοντας αὐτῷ τάδε·

« Ἐπεὶ τὰ τῆς μάχης ἡρετίσω καὶ οὔτε ὄρκους οὔτε κολακείας πεισθεῖναι ποιῆσαι σε ἔχω, πείσοι ἀβουλίαι, ἐγὼ γὰρ πρὸς τὸν Θεὸν καταφεύγω, καὶ εἰ θελήτῳν αὐτῷ ἐστὶ τοῦ δοῦναι καὶ τὴν πόλιν ταύτην εἰς χεῖράς σου τίς ὁ ἀντειπεῖν δυνάμενος; εἰ δὲ πάλιν ἐμφυτεύσει εἰρήνην ἐν τῇ καρδίᾳ σου, καὶ τοῦτο ἀσπασίως ἀποδέχομαι. Πλὴν κατὰ τὸ παρὸν λάβε σου τὰς συνθήκας καὶ τοὺς ὄρκους. Ἐγὼ ἀπὸ τοῦ νῦν τὰς πύλας τῆς πόλεως κλεισμένας ἔχω καὶ τοὺς ἔνδον φυλάξω ὅσον ἡ δύναμις. Σὺ δὲ καταδυναστεύων δυνάστευε ἕως ὁ δίκαιος κριτὴς ἀποδώσει ἐκάστῳ, ἐμοὶ τε καὶ σοὶ τὴν δικαίαν ἀπόφασιν. »

Ὁ δὲ Μωάμεθ οὐδὲν πρὸς ἀπολογίαν αὐτοῦ προτείνας ἐκήρυξε πόλεμον ἐναντίον τοῦ Αὐτοκράτορος, καὶ διέταξε ν' ἀποκεφαλίσωσι τοὺς κήρυκας. Ταῦτα συνέβησαν τὸν Ἰούνιον τοῦ 1452 (α).

(^ο Ἐπεται συνέχεια.)

ΠΕΡΙ ΤΗΣ

Αὐτοκεφάλου ἀρχιεπισκοπῆς τῆς Πρώτης Ἰουστινιανῆς Ἀρχίδος ἢ Βουλγαρίας ἐπικληθείσης.

(Συνέχ. τῆς φυλλᾶς. 217.)

—οοο—

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΑΡΧΙΚΗΣ ΣΥΣΤΑΣΕΩΣ.

Ἐν πᾶσι τοῖς προηγουμένοις δεόντως καὶ ἐν τάξει χρονολογικῇ τὰς διαφορὰς τῶν διαφανούντων ἐπὶ τῆς πατρίδος τοῦ Ἰουστινιανοῦ συγγραφέων γνώμας τε καὶ δοξασίας ἐθέσαντες, πολλὰ δὲ καὶ αὐταῖς λέξεσι τὰ ἐπὶ τούτῳ χωρῆα αὐτῶν παραθέσαντες, ἐξηγάγομεν τὸ ὀριστικὸν συμπέρασμα ὅτι οἱ μὴ τὴν Λυχνιδὸν ἢ Ἀρχίδα ὡς πατρίδα τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἀποδεξάμενοι, οὐδ' ὀριστικῶς ἄλλην τινὰ ὁμοθύμως ὑπεστήριξαν· ἀλλ' ὁ μὲν ταύτην, ὁ δ' ἐκείνην, καὶ ἄλλος ἄλλην, καὶ τὸ ἔτι χειρόν, ὅτι ὁ μὲν, ἀντιστρατευόμενος κατὰ τῆς τοῦ ἑτέρου γνώμας, ἢ ἀρδῆν ἀνέτρεπεν αὐτήν, ἢ ἐν μέρει ἐτροπο-

(α) Δούκας 24. 2445.—N. Βέρβαρ. σ. 2.—Φραντζῆς σ. 342.

ποιεῖ, ὅπερ ἐλαττοῦν τὸ κύρος πασῶν τῶν διαφορῶν ἀλλήλαις γνώμας, δικαίως κατὰ τοὺς κριτικούς νόμους πλείστην παρέχει δυσπιστίαν.

Γενομένης λοιπὸν τῆς ἱστορικῆς ταύτης ἀφηγήσεως ὑπολείπεται ἡμῖν ἤδη νὰ προβῶμεν εἰς τὴν ἐξέτασιν καὶ ἐκθεσιν οὐχὶ πλέον τῶν γνώμων ὡς μέχρι τοῦδε, ἀλλὰ τῆς μιᾶς καὶ μόνης τῶν ἀντιδοξούντων μὲν τοῖς προηγουμένοις, ἐκ συμφώνου ὁμῶς ἀποδεχομένων μίαν μόνην καὶ τὴν αὐτήν, πρὸς ὑποστήριξιν τῆς ὁποίας παραθετέα τὰ χωρῆα τῶν κυριωτέρων σχεδὸν τῶν ἐν ταύτῃ τῇ κατηγορίᾳ ἀναγομένων συγγραφέων.

Πρώτην δὲ πασῶν ὑφείλομεν νὰ τάξωμεν τὴν τοῦ Θεοφυλάκτου Ἀρχιεπισκόπου τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος θρόνου τῆς Ἀρχίδος καὶ πάσης Βουλγαρίας, διότι οὗτος ὁ σοφὸς ἀνὴρ ἡμίσειαν περίπου ἑκατονταετηρίδα ἐν τῷ θρόνῳ χρηματίσας καὶ οὐκ ὀλίγα, ὡς γνωστὸν τοῖς πᾶσιν, ἐν αὐτῷ φιλοπονήσας ἐκκλησιαστικὰ συγγράμματα, εὐλόγως πλείονος ἀξιοῦται πίστεως ἐπὶ τοῦ προκειμένου. Ἀλλὰ, καὶ περ πάντα κινήσαντες λίθον, δὲν ἠδυνήθημεν νὰ εὐραμῶμεν πλήρη τὴν συλλογὴν τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ, ἐν οἷς καὶ αἱ ἰδία αὐτοῦ ἐπιστολαὶ περιέχουσαι ἱστορικὰς εἰδήσεις περὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης ὡς καὶ ἀλλαγθῆν μὲν τοῦτο μανθάνομεν καὶ ἐκ τοῦ Μεουρσίου δὲ, οὕτινος τὰς ὀλίγας ἐπὶ τούτῳ λέξεις παραθέτομεν ἐνταῦθα. (α) « Περὶ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Βουλγαρίας ἐπίσημον μαρτυρίαν ἰδὲ παρὰ Θεοφυλάκτῳ ἐν ἐπιστολῇ 27. Τίς ἐπὶ Βουλγαρίαις μετουσία τῷ Κωνσταντινουπόλεως Πατριάρχῃ, μήτε χειροτονίας ἐπ' αὐτῷ δίκαια ἔχοντι, λαχούσῃ τὸν Ἀρχιεπίσκοπον αὐτοκέφαλον, μήτ' ἄλλοτι διαδεξαμένῳ προνόμιον. »

Καὶ μὲν ταύτην τὴν περιχοπὴν τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Θεοφυλάκτου ἠράνισατο ὁ Μεουρσίος πρὸς ὑποστήριξιν τῆς ἐρμηνείας τῆς λέξεως αὐτοκέφαλος, καὶ οὐχὶ πρὸς ἀπόδειξιν ὅτι ἡ Λυχνιδὸς ἢ Ἀρχίδα εἶναι ἡ Πρώτη Ἰουστινιανῆ, ἀλλ' ὅμως ἐν τῷ αὐτῷ ὡς καὶ ἐν πάσαις σχεδὸν ταῖς λοιπαῖς ἐπιστολαῖς ἐνεστὶν ἡμῖν ἰδεῖν ἐπίσημους καὶ περὶ τούτου μαρτυρίας, περὶ οὗ ἀνάγκη πᾶσα νὰ μεταβῶμεν εἰς ἄλλην ῥητὴν μαρτυρίαν καὶ μάλιστα ἀνδρὸς οὐχ ἥττον σοφοῦ, τοῦ Βάλαμῶνος διαρρήδην λέγοντος· (β) « Εἰ δὲ καὶ ἑτέρας ἐκκλησίας αὐτοκεφάλους εὐρίσκεαι ὡς τὴν Βουλγαρίαν, τὴν Κύπρον, τὴν Ἰβηρίαν μὴ θαυμάσης. Τὸν μὲν γὰρ Βουλγαρίας Ἀρχιεπίσκοπον ἐτίμησεν ὁ βασιλεὺς Ἰουστινιανὸς καὶ ἀναγινῶθι τὴν 131 Νεαράν. »

Ἐκ τῆς λέξεως Βουλγαρίας, ἐπωνύμου προσαφθέντος μετὰ τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Βουλγάρων καὶ τούτου ἕνεκα ἀγνώστου ἐπὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἐξάγεται, ὡς μετ' οὐ πολὺ καὶ διὰ ῥητῆς μαρτυρίας θέλομεν ἀποδείξει, ὅτι ἡ Λυχνιδὸς ἢ Ἀρχίς ἐνοεῖται καὶ οὐδεμίᾳ ἄλλῃ.

Τούτου δὲ ἐμφαντικώτερον τε καὶ αὐθεντικώτερον

ἀποφαίνεται, ἐπικυρῶν συνάμα καὶ τοὺς τοῦ Βάλαμῶνος λόγους, Γεώργιος ὁ Ἀκροπολίτης λέγων (α)· « Καὶ πρῶτον μὲν ἀπῆει περὶ τὴν Ἀρχίδα, ἣν καὶ Ἀρχιεπισκοπὴν Βουλγαρίας πάντες οἶδασιν, ἔχων μετ' αὐτοῦ καὶ τὸν ἀρχιεπίσκοπον ταύτης τὸν Καβάσιαν τὸν Κωνσταντῖνον, ὃς ἦν πρὸς τοῦ βασιλέως κατεσχημένος. . . . »

Ὁ αὐτὸς δὲ καὶ ἀλλαγῶς ἐκτενέστερον περὶ τοῦτου λέγει (β)· « Ὁ δὲ Κομνηνὸς Θεόδωρος, ὃν πρὸ μικροῦ ὁ λόγος ἱστορήσε μὴ θέλων μένειν ἐν τῇ οἰκείᾳ τάξει, ἀλλὰ ἐκ τῆς βασιλείας σφετερισάμενος, ἔπειτα τῆς Θεσσαλονίκης γέγονεν ἐγκρατὴς πολλῆν τε χώραν Ῥωμαῖδος ἐκ τῆς κερρατιμένης παρὰ τῶν Ἰταλῶν ὑφ' ἐαυτὸν ἐποιήσατο. Ἐστὶ δὲ καὶ τῆς παρὰ τῶν Βουλγάρων κερρατιμένης, πορφυρίδα τε ὑπενδύεται καὶ ἐρυθρὰ περιβάλλεται πέδιλα, ἀντιστάντος αὐτῷ ἐπὶ τούτῳ στερόροτατα τοῦ μητροπολίτου Θεσσαλονίκης Κωνσταντῖνου τοῦ Μεσοποταμίου, ὃν καὶ πολλαῖς κακουχίαις καὶ ἐξορίαις ὑπέβαλε τῶν κανονικῶν ἐθῶν ἀντεχόμενον. Ὁ δὲ Βουλγαρίας Ἀρχιεπίσκοπος Δημήτριος, τὸ βασιλικὸν περιδιδύσκει τοῦτον διάδημα, ὡς ἐφασκεν, αὐτόνομος ὢν, καὶ μηδενὶ εὐθύναις ὀφείλων δοῦναι καὶ διὰ ταῦτα ἐξουσίαν ἔχειν βασιλέως χρεῖν οὐς τε ἂν, καὶ ὅπου, καὶ ὅτε βούλοιο. Βασιλεὺς οὖν ἀναγορευθεὶς ὁ Θεόδωρος, βασιλικῶς ἐχράτο τοῖς πράγμασιν. » Προσθετέα δὲ τούτοις καὶ τὰ ἐπόμενα τοῦ αὐτοῦ (γ)·

« Αὐτίκα δὲ καὶ βασιλείας αὐτῷ περιτίθησιν ὄνομα καὶ χρίεται βασιλικῶς παρὰ τοῦ τνηκαῦτα τὴν τῆς Βουλγαρίας Ἀρχιεπισκοπὴν διύθνοντος. Πλείστοις τε γὰρ ἄλλοις αὐτὴν ὁ βασιλεὺς ἐκ παλαιοῦ τετίμηκεν Ἰουστινιανός, ἑαυτοῦ γεγονουῖαν πατρίδα, καὶ Πρώτην ὠνόμασεν Ἰουστινιανῆν· καὶ δὴ καὶ αὐτονομεῖσθαι ταύτην εἰς τὸ διηνεκές προσετέταξε. »

Ἐκ μὲν τοῦ πρώτου τῶν τριῶν τούτων χωρίων τοῦ Ἀκροπολίτου κατάδηλον γίνεται ὅτι τὴν Ἀρχίδα πάντες οἶδασιν Ἀρχιεπισκοπὴν τῆς Βουλγαρίας, ἐκ δὲ τοῦ δευτέρου ὅτι ὁ ταύτης Ἀρχιεπίσκοπος πρὸς τὴν αὐτονομίαν καὶ ἀνεξαρτησίαν αὐτοῦ ἀπὸ πατὸς ἄλλου, εἶχε καὶ τὴν ἐξουσίαν τοῦ χρεῖν βασιλεῖς, οὐς τε ἂν, καὶ ὅπου, καὶ ὅτε βούλοιο, ὡς τοῦτο ἐδειξε χρίσας Θεόδωρον Ἀ τὸν Κομνηνόν. Καὶ ἐκ τοῦ τρίτου ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουστινιανὸς τὴν Λυχνιδὸν ἢ Ἀρχίδα ὡς πατρίδα αὐτοῦ γεγονουῖαν τετίμηκεν αὐτὴν πλείστοις προνομίοις, καὶ δὴ καὶ Πρώτην ὠνόμασεν Ἰουστινιανῆν, χορηγήσας αὐτῇ καὶ τὸ διηνεκές εἰς αἰῶνα τὸν ἅπαντα αὐτονομεῖσθαι. Παραπλήσια χωρῆα μαρτυροῦντα βασιλικὴν χρεῖν καὶ παρ' ἄλλων ἀρχιεπισκόπων τοῦ αὐτοῦ αὐτονόμου θρόνου ἔχοντες πρόχειρα νὰ μνημονεύσωμεν, συντομίας χάριν παραλείπομεν αὐτά, ἵνα καὶ ἄλλων μαρτυρίας ἐπὶ τοῦ συζητούμενου

(α) Γεωργ. Ἀκροπολίτ. ἱστορ. 80.

(β) Τοῦ αὐτοῦ ἱστορ. σελ. 18 κειφ. 21.

(γ) Τοῦ αὐτοῦ ἐν σελ. 239.

(α) Δούκας, σελ. 243, 244.

(β) Χαϊρουλλάχ, σελ. 59, 60.

συνεπαγάγωμεν, μεταξύ τῶν ὁποίων τῇ χρονολογικῇ τάξει ἔπεται ἡ τοῦ Νικηφόρου Καλλίστου, λέγοντος τὰ ἐξῆς (α).

α Γέρας δὲ ἐξαισιον καὶ Ἀχριδῶ τῇ πατρίδι νέμων ὁ Ἰουστινιανὸς εἰς Ἀρχιεπισκοπὴν ταύτην ἐτίμα καὶ αὐτοκέφαλον ἐκκλησίαν καθίστα, Πρώτην Ἰουστινιανὴν ὀνομάσας· ὡσπερ δευτέραν Ἰουστινιανὴν καὶ Ἀρχιεπισκοπὴν καὶ τὴν τῆς νήσου Κύπρου ἐκκλησίαν αὐτὴς ἐποίησεν, τὰ ἴσα γέρας τῇ Ἀχριδῶ χαριζόμενος εἰς τιμὴν τῆς γαμετῆς Θεοδώρας τῆς βασιλίδος. Ἐκείθεν γὰρ ὠρμητο. Ἡ δὲ Ἀχριδῶ πόλις ἔστιν ἐπὶ λόφου ὑψηλοῦ ἐπηρμένη ἔγγιστα λίμνης μεγίστης Αὐχνηδοῦ καλουμένης, Δασσαρίτη δὲ ἀρχαῖον ἦν αὐτῇ ὄνομα ἐξ ἧς καὶ πλῆθος ὅτι πλείστον ἰχθύων ἀγρεύεται. Καὶ Δρίνος δὲ ὁ ποταμὸς ἐκείθεν τὰς σφετέρας ἐμβολὰς ποιεῖται πρὸς ἄρκτον ἰών. Ἀπὸ γὰρ τῶν πρὸς Δεσβόλιν ἠπειωτέρων ῥέων μερῶν καὶ τὴν εἰρημένην διαίρων λίμνην, καθά τις Ἀλφειὸς τὸ πέλαγος σχίζων, καὶ πρὸς τὴν Ἀρέθουσαν πηγὴν ἠρέμα ὑπερνηχόμενος ἀπιών, κατὰ τὸ βόρειον μέρος ἐκείθεν τὸ ῥεῖθρον ἐξίησιν β.

Μεγά ἐπιχέει φῶς καὶ ἡ μαρτυρία τοῦ Ἀρχιεπισκόπου τούτου τῆς Κωνσταντινουπόλεως, γινώσκοντος ἀναντιρρήτως, ὡς ἐκ τῆς θέσεως αὐτοῦ, κάλλιον παντὸς ἄλλου τὰ κατὰ τὸν συνάδελφον αὐτοῦ Ἀρχιεπίσκοπον τῆς Πρώτης Ἰουστινιανῆς Ἀχρίδος ἢ Βουλγαρίας, τὴν ὁποίαν δυνάμεθα ἀνευ ἐνδοιασμοῦ ἢ προκαταλήψεως τινος, προκειμένου λόγου περὶ ἐκείνου, περὶ οὗ ὁ τῶν φιλοσόφων ὑπατος Μακεδὼν Ἀριστοτέλης, μάλα ὀρθῶς ἀποραινόμενος εἶπε· α Φίλος μὲν Πλάτων, φιλότατη δ' ἀλήθεια β δυνάμεθα, ἐπαναλαμβάνομεν, νὰ θεωρήσωμεν ὡς οὐ μικρὸν βῆμα πρὸς θ' ἔχομεν νὰ διαδράμωμεν στάδιον, ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐνισχυόμενοι πρὸς τοῦτο καὶ ἐκ τῆς, καίπερ περυσμένης, πιστῆς ὁμως, καὶ ἀκριβοῦς περιγραφῆς τῆς θέσεως τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος πόλεως Ἀχρίδος, προδιδοῦσας μονοῦ καὶ αὐτοψίαν τοῦ περιγράφοντος αὐτήν. ὡστε δύο λόγοι ἰσχυροὶ καὶ ἀποχρώντες συνάμα πειθαναγκάζουσιν ἡμᾶς ἐπὶ τούτου τοῦ ζητήματος νὰ παρέξωμεν πλείστην ὅσον οἶόν τε ἀξιοπιστίαν, τὴν ὁποίαν ἐνισχύει καὶ ἕτερον τοῦ αὐτοῦ μικρὸν χωρίον τὸ ἀκόλουθον. (β) α Ἐκράτυνε δὲ ἐπὶ μᾶλλον τοῦτο καὶ Ἰουστινιανὸς ὕστερον ἐπὶ δόξῃ τῆς γαμετῆς Θεοδώρας Κύπρον, λαχούσης πατρίδα. Καθὰ δὲ καὶ ἐπὶ τὴν Ἀχριδῶ τὴν ἐαυτοῦ πατρίδα ἐποίησεν, ἦν δὲ καὶ Πρώτην ἐκάλεσεν Ἰουστινιανὴν. β

Τούτου δὲ σύγχρονος καὶ ὁμώνυμος ἐνταυτῷ παρίσταται καὶ Νικηφόρος ὁ Γρηγορᾶς, ὅστις ἐν τῇ ἀφηγήσει τῆς αὐτοῦ ἱστορίας παρεμβάλλων τινὰ πρὸς τὸ προκειμένον σχέσιν ἔχοντα, καὶ τῇ μαρτυρίᾳ τοῦ μνησθέντος συνάδοντα, ὑποστηρίζει τε καὶ ἐτι μᾶλλον ἐνισχύει αὐτήν, ἐφ' ᾧ καὶ ὀλόκληρον τὸ χωρίον ἀποσπώντες παραθέτομεν ἐνταῦθα. (γ)

(α) Νικηφ. Καλλίστου Ἐκκλ. ἱστορ. β. 17. κ. 23
(β) Τοῦ αὐτοῦ, βιβλ. 16. κεφ. 37.
(γ) Νικηφ. Γρηγορ. Ἐκκλ. ἱστορ. τομ. α σελ. 23 ἢ βιβλ. 6' κεφ. 2.

α Ἐν τούτοις ἀνίσταται τῶν θετταλικῶν βαρβάρων νέον κακὸν ὁ τοῦ Ἀγγέλου Μιχαὴλ ἀδελφὸς Θεόδωρος, διαδεξάμενος γὰρ θανόντος τοῦ ἀδελφοῦ τὴν ἀρχὴν ἀνὴρ δραστήριος καὶ κινεὶ δεινὸς ἐπινοῦσαι πράγματα, καὶ αἰεὶ τοῦ πλείονος ἐφιέμενος, ἐπιβέβησε ταύτην ἐξ ὅσον πλείστον ἦν. Ὅσαι γὰρ ἐσπέραι πόλεις τῇ Ἀστίων ἀρχῇ πρὸ μικρῶν δεδουλεύεσσι πάσας ἐκείθεν ἀρξάμενος, ῥᾶστα κατετροπούτο καὶ μεθίστη πρὸς ἐαυτὸν ἕως καὶ αὐτὴν, ἢ τῆς τῶν Μακεδόνων προκάθηται γῆς, ἐχειρώσατο μεγάλωπολιν Θεσσαλονίκην, ἀποδημούντος τινικαῦτα τοῦ μαρκεσίου περὶ τὴν πατρίδα Λομπαρδίαν· αὐτίκα δὲ καὶ βασιλείας ἐαυτῷ περιτίθησιν ὄνομα, καὶ χρίεται βασιλικῶς παρὰ τοῦ τινικαῦτα τὴν τῆς Βουλγαρίας Ἀρχιεπισκοπὴν διευθύνοντας. Πλείστοις γὰρ τε ἄλλοις αὐτὴν ὁ βασιλεὺς ἐκ παλαιῶν τετίμηκεν Ἰουστιανὸς. ἐαυτοῦ γεγονὼν πατρίδα καὶ Πρώτην ὠνόμασεν Ἰουστινιανὴν· καὶ δὴ καὶ αὐτονομήσθαι ταύτην εἰς τὸ διηνεκὲς προσετάχει, πλὴν οὐχ' ὥστε καὶ βασιλέως χρίειν Ῥωμαίων. Τοῦτο γὰρ ἄλλοις ἐφείται παρὰ τῶν νόμων. β

Ματὰ δὲ τὴν παραθέσιν καὶ τῆς μαρτυρίας ταύτης χρῆζομεν ἤδη, ὡσπερ καὶ ἐν ἀρχῇ προλαβόντες εἶπομεν, καὶ τῆς ἐρμηνείας τοῦ ἐν τῇ Ἀρχιεπισκοπῇ τῆς Πρώτης Ἰουστινιανῆς Ἀχρίδος προσσφθέντος ἐπωνύμου Βουλγαρίας. Ταύτην δὲ καὶ παρ' ἄλλοις μὲν εὐρίσκοντες, ὡς ἀκριβεστέρην ὁμως ἐρανίζομεθα παρ' αὐτοῦ τούτου τοῦ Ν. Γρηγορᾶ, ῥητῶς καὶ περὶ τούτου λέγοντος (α)· α Ὄθεν δὲ τὸ τῆς Βουλγαρίας ἐπώνυμον ὁ τόπος κεκλήρωται, δηλώσων ἔρχομαι.

Χῶρος τις ἔστιν εἰς τὰ ἐπέκεινά τε καὶ βορείωτερα τοῦ Ἰστρου κείμενος καὶ ποταμὸς ῥέων δι' αὐτοῦ οὐ μικρός. Βούλγαν αὐτὸν ὀνομάζουσιν οἱ ἐγγῶριοι. Ἀφ' οὗ δὲ καὶ αὐτοὶ τὸ τῶν Βουλγάρων μετελήφεσαν ὄνομα, Σκύθαι τὸ ἐξ ἀρχῆς ὄντες. Ὁψὲ δ' ἐκείθεν οὗτοι μετανάσται γενόμενοι· τέκνοις ἅμα καὶ γυναῖξιν, ὁπότε τὸ τῆς εἰκονομαχίας νόσημα κατὰ τῶν εὐσεβούντων ἐπεχωρίζε, διαπεραιούνται τὸν Ἰστρον, πλῆθος ἀριθμὸν ὑπερβαῖνον· καὶ διαβάτες ἅμωφ τῆς μετὰ τὸν Ἰστρον Μυσίας, καὶ πάντα λείαν Μυσῶν τὸ θρυλούμενον, ποιούντες τὰ ἐν ποσί, καθάπερ ἀκρίς ἢ τις κεραυνὸς αἰθέριος, οἰκειοῦνται Μακεδονίαν μετὰ τῆς ἐπέκεινα Ἰλλυρίδος, ἀρρηθέντες τοῖς ἐκείσε καλοῖς· καὶ βασιλείων ἐνδιαίτημα τούτοις εἶναι ἐς τὸ λοιπὸν νενομίσταται αὐτῇ ἢ πόλις, ἦν ἀρχιεπισκοπὴν ὁ βασιλεὺς τετίμηκεν Ἰουστινιανὸς, καὶ Πρώτην ὠνόμασεν, ὡς εἰρήκαμεν, Ἰουστινιανὴν. Εἶτα τῆς προσηγορίας τοῦ ἔθνους ἐκείσε διαδοθείσης, Βουλγαρία ὁ χῶρος μετωνομάσθη καὶ μητρόπολις Βουλγαρίας ἢ Πρώτη Ἰουστινιανή. Χρόνοις μὲν τοῖς ὕστερον ὁ βασιλεὺς Βασίλειος ὁ Βουλγαροκτόνος μετὰ πολὰς τὰς μάχας τέλος ἐξέτριψε καὶ ἐδουλώσατο τούτους· καὶ τῆς μὲν χώρας τοὺς ἐναπολειφθέντας ἐξορίστους πεποίηκεν ἐν τῇ παρὰ τὸν Ἰστρον κάτω Μυσίᾳ· τὰ

(α) Τοῦ αὐτοῦ ἐν τῷ αὐτῷ βιβλίῳ καὶ κεφαλῆ.

δ' ὄνομα, καθάπερ ἄλλο τι μνημεῖον ἐκείνων, ἐναπολείπεται τῇ Ἀρχιεπισκοπῇ. »

Ἐν οὐδετέρῳ μὲν τῶν χωρίων τούτων μνημονεύεται ῥητῶς ἡ Ἀκρίς ἢ Αὐχνηδός, ἀλλ' ἡ λέξις Βουλγαρίας αἶρει πλέον καὶ τὸν ἐλάχιστον περὶ τούτου ἐνδοιασμόν. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ὁ τούτου σχολιαστὴς ἐπισταμένως ἀναγνοὺς τὸ τοῦ Προκοπίου ἐκεῖνο σκανδαλωδέστατον ἕνεκα τῆς ἀσφαλείας καὶ ἀοριστίας ἀποβάν χωρίον συνεπάγεται τὰς ἐπομένας λέξεις (α)· α Ἐκ τούτων δὲ πρέπει νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι ὁ Ἰουστινιανὸς δὲν ἐγεννήθη ἐν τῇ Βεδεριανῇ, ἀλλ' ἐν Ταυρησίῳ, καὶ τὸ ὄνομα τῆς Πρώτης Ἰουστινιανῆς ἐν οὐδετέρῳ τῶν δύο τούτων δέδοται, ἀλλ' ἑτέρα, ἦν ἐγγύτατα ἐδεῖματο, τῇ Ἀχριδί, εἰς ἣν παρὰ τε τοῦ Ν. Γρηγορᾶ καὶ ἄλλων πολλῶν ἀποδίδεται. » Ὁ ἀνὴρ οὗτος ὄντως ἀκριβεστάτα ἐρμηνεύων τὸ χωρίον τοῦτο τοῦ Προκοπίου, ὀρθῶς συνάγει ὅτι οὐτε τὴν Βεδεριανὴν, φρούριον οὖσαν, οὐδὲ τὸ Ταυρησίον, ὅπερ τειχιζόμενον, τετραπυργίαν ἐκάλεσεν, ὁ Ἰουστινιανὸς Πρώτην Ἰουστινιανὴν ἐκάλεσεν, ἀλλ' ἑτέρα παρ' αὐτὸ τὸ Ταυρησίον, κατὰ Προκοπίον, κειμένη, τοῦνομα ἀπένευεν. ὡς τοιαύτην δὲ συμπεραίνει ὁ σχολιαστὴς τὴν Ἀχρίδα, καὶ δικαίως τοῦτο καθ' ἡμᾶς· διότι τίς δύναται νὰ βεβαιώσῃ ἡμῖν ἐν τίνι εὐρυτέρῳ ἢ στενωτέρῳ σημασίᾳ ἐξεληπτὰ παρὰ Προκοπίῳ ἢ φράσις α παρ' αὐτὸ τὸ Ταυρησίον. »

Διὸ δὲ καὶ τοῦτον συναδᾷ τῷ πρὸ αὐτοῦ ὁμώνυμῳ, ὡς καὶ πᾶσι τοῖς λοιποῖς τοῖς ἐν τῇ αὐτῇ φάλαγγι παραταχθεῖσιν ἀποφηνάμενον ἐώντες, παραγάγωμεν ἐν μέσῳ ἕτερον ἐπικουρήσοντα τοῖς λόγοις τῶν προμνημονευθέντων, τὸν Γουλιέλμον Τύρου, ὅστις περὶ τῶν Σταυροφορικῶν πολέμων γράσων ἐν παρόδῳ καὶ τὰς ἐπομένας παρεμβάλλει λέξεις (β)· α Μετὰ πολλοὺς δι' ὀδοποριῶν μόχθους ἐφθάσαμεν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Πελαγονία, ἐν πόλει καλουμένη κοινῶς Βιρτελλα (γ), παρὰ τῇ ἀρχαίᾳ ἐκείνῃ καὶ πατρίδι τοῦ ὀλιβιτάτου δεσπότη, ἀπότητος καὶ συνετοῦ Αὐγούστου Ἰουστινιανοῦ, πόλει δηλαδὴ Ἰουστινιανῇ Πρώτῃ καλουμένη, ἣτις κοινῶς νῦν καλεῖται Ἀχρίδα, ἐντίμως ὑποδεχθέντες καὶ φιλοφρόνως ἐν ἐκείνῃ διατρίψαντες τὴν αἰτίαν ἐξετήκαμεν. »

Καὶ ἐκ τούτων δὲ τῶν λόγων προφανέστατον γίνεται, ὅτι διὰ τῶν τόπων τούτων διαβαίνοντας οἱ σταυροφόροι περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΒ' αἰῶνος ἐπὶ Βαλδουίνου τοῦ Δ', ἰδίους ἤκουσαν ὡσὶν περὶ τῶν κατὰ τὴν Ἰουστινιανὴν Ἀχρίδα, καὶ ἰδίους εἶδον ὄμμασιν τὸν τόπον καὶ τὴν θέσιν αὐτῆς, ἅπερ ἐν

(α) Νικηφ. Γρηγορ. σχολ. αστ. ἐν τοῖς ἀνωτέρω ἐκδ. Βόννης.
(β) Guillaume de Tyr, de sacr. lib. 20. cap. 4.
(γ) Τὸ ὄνομα τοῦτο, καὶ τοῖς ἐφαρμένως ἀναφερόμενον ἀντὶ τοῦ Βιτάλια, μεταγενεστέρως ἐποχῆς νομιζόντες, μετ' ἀπορίας βλέπομεν ἐν ταύτῃ παρὰ τοῦ Γουλιέλμου Τύρου μνημονευόμενον· Ἄλλὰ περὶ τῆς πόλεως ταύτης καὶ τῶν διαφόρων ἀρχαίων ὀνομάτων αὐτῆς ἐν ἄλλῳ οἰκονομικῷ τόπῳ θέλομεν πραγματευθῆ κατὰ μῆκος τε καὶ πλάτος.

τῷ προμνησθέντι συγγράμματι τοσοῦτον σαφῶς διέσωσεν ἡμῖν ὁ Γουλιέλμος Τύρου, ὥστε οὐδεμίαν ὑπολείπεται πλέον ὑπόνοια ὡς ἐκ τῶν διαρρήδην μνημονευόμενων ὀνομάτων Πελαγονίας, Βιτωλίων, Πρώτης Ἰουστινιανῆς ἢ Ἀχρίδος καὶ τῶν ὁμῶρων αὐτῶν θέσεων ἐξάγεται.

Μετὰ τοῦτον δέ, τὴν αὐτὴν πρεσβεύων γνώμην ἔπεσαι Κωδινὸς ὁ Κουροπαλάτης, ὅστις ἐν τῷ de off. Constant συγγράμματι αὐτοῦ περιγράφων τὸν τρόπον τῆς ἐκλογῆς καὶ προχειρίσεως τοῦ τε Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῶν λοιπῶν διὰ τῶν ἐπομένων λέξεων λέγει (α)· α Ὁμοίως καὶ ἀπαραλάττως καὶ ἡ τῶν ἐτέρων Πατριαρχῶν πρόβλησις τοῦ τε Ἀλεξανδρείας, τοῦ Ἀντιοχείας καὶ τῶν Ἱεροσολύμων γίνεται. Ἀλλὰ καὶ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Πρώτης Ἰουστινιανῆς Ἀχρίδος καὶ πάσης Βουλγαρίας. » Καὶ ὁ τούτου δὲ σχολιαστὴς ὡς ἀκολούθως (β)· α Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον τῷ τῆς Κωνσταντινουπόλεως Πατριάρχῃ ἐξελέγτο καὶ ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀχρίδος, διότι πατὴρ τοῦ Αὐτοκράτορος Ἰουστινιανοῦ ἦν, παρ' οὗ Πρώτη Ἰουστινιανὴ ἐκλήθη, μεγάλοις αὐξήθειαις προνομίαις ἐκκλησιαστικαῖς τε καὶ Πολιτικαῖς. » Καὶ ἀλλαχοῦ ἀναφέρει (γ) τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ Κωνσταντινουπόλεως πρὸς τὸν Ἀχριδῶν. α Μακαριώτατε Ἀρχιεπίσκοπε τῆς Πρώτης Ἰουστινιανῆς Ἀχριδῶν καὶ πάσης Βουλγαρίας ἐν ἀγίῳ Πνεύματι ἀγαπητὲ ἀδελφε τῆς ἡμῶν μετριότητος. » Τὴν αὐτὴν δὲ ταύτην ὡς καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους τρεῖς αὐτοκεφάλους, τὸν Τουρνόβου, τὸν Πεκίου καὶ τὸν Ἰθρηίας, ὡς καὶ ἀντιστρόφως αὐτῶν τούτων πρὸς τὸν Κωνσταντινουπόλεως (δ) περιέχει τὸ σύγγραμμα τῆς Τουρκογραϊκίας.

Ὁ δὲ Γάλλος Πουκεβίλλ μνημονεύων τοῦ Κωδινῶ προσαίτησιν ὅτι ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀχρίδος καὶ ὁ τῆς Ἡρακλείας τοῦ Βόντου, ἢ τοῦ Βυζαντίου ὁ ἐπίσκοπος ὑπέκειτο, εἶχε τὸ δικαίωμα τοῦ χειροτονεῖν τὸν Πατριάρχην τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τοσοῦτον λέγει, ἐπίσημα ἦσαν τὰ προνόμια τοῦ Ἀρχιεπισκόπου τῆς Βουλγαρίας· ἰδοὺ καὶ αἱ περὶ τούτου λέξεις αὐτοῦ (ε)· α Codinus (ς) nous apprend que l'archevêque d'Achrida et celui d'Héraclée du pont, dont Byzance n'était primitivement qu'un évêché suffragant, avaient le privilège de consacrer le patriarche œcuménique de Constantinople, tant étaient considérables les prérogatives du Primat de Bulgarie. »

Τῶν μὲν δύο πρώτων αἱ μαρτυρίαι ὁμοφωνοῦσαι πάσαις ταῖς τῶν προηγουμένων, ἐνισχύουσιν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τὴν ἀξιοπιστίαν· τοῦ τρίτου ὁμως τὴν προσθήκην ὅτι ὁ τῆς Ἀχρίδος Ἀρχιεπίσκοπος καὶ ὁ τοῦ Βόντου εἶχον τὸ προνόμιον τοῦ

(α) Codin. de offic. sel. 120 ἢ 20 κ. 14.
(β) Codin. σχολ. 225.
(γ) Codin. de offic. Constant. ἐν σελίδι 359.
(δ) Turco-Graec. sel. 508.
(ε) Pouquevill. τόμ. 6. sel. 399 ἢ β. 56.
(ς) Codin. de offic. Constantinopolit. c. 20.

χειροτονούν τον Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως, όμολογούντες την αλήθειαν, λέγομεν ότι δεν ήδυνήθημεν να εύρωμεν παρά τῷ Κωδιῶ, παρ' οὗ διατείνεται ότι ήρύσθη ὁ Πουκεβίλλ τὴν μαρτυρίαν, καὶ τούτου ἕνεκα ἀναγκάζομεθα νὰ παραδεχθῶμεν δυοῖν θάτερον, ἢ ὅτι ἡμεῖς δὲν εἶχομεν ὑπ' ὄψιν τὴν αὐτὴν ἐκδοσὶν τοῦ Κωδιῶ, ἵνα καὶ τὸν σχολιαστὴν αὐτοῦ συμβουλευθῶμεν, ἢ ὅτι ἐκεῖνος παρενόησε τὸ χωρίον· καὶ εἰ μὲν τὸ πρῶτον γέγονε, τὸ κῆρος ἀξάνει, εἰ δὲ τὸ δεύτερον, οὐδὲν ἔλαττουται αὐτό.

Πάντων σχεδὸν τούτων τὰς μαρτυρίας, ὡς παρὰ τε τοῦ σχολιαστοῦ τοῦ Ἰεροκλέους καὶ τοῦ Γάλλου Δαμβίλ. μανθάνομεν, καὶ ὁ σοφὸς Ηκλήριος εἰς ἐν τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ παραδεχόμενος ὑποστηρίζει (α) ὅπερ εἰ καὶ παρὰ πολλῶν ἐζητήσαμεν, δὲν ήδυνήθημεν ὅμως νὰ εύρωμεν καὶ τούτου ἕνεκα, ἄκοντες παραλείποντες τὴν ἀξιόπιστον αὐτοῦ μαρτυρίαν, ἀντικαθίσταμεν αὐτὴν δι' ἑτέρας τοῦ Γάλλου Δαμβίλ, οὗ καὶ ἀνωτέρω ἐμνήσθημεν, λέγοντος· « Γενικὴ σχεδὸν ἐπικρατεῖ γνώμη ὅτι Ἰουστινιανὴ Πρώτη εἶναι ἡ αὐτὴ πόλις τῆ ἀρχαῖα Λυχνιδῶ φερομένη μεταγενεστέρως ἀπὸ τῶν χρόνων τῶν Βυζαντινῶν ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἀχρίδα, κειμένη δὲ ἐν τῇ διαβάσει τῆς Ἰγνατίας ὁδοῦ μεταξὺ Δυρράχου καὶ Θεσσαλονίκης παρὰ τῆ θέσει, ἔνθα ὁ Δρίνος ποταμὸς ἢ Δρυμῶν ἐξέρχεται ἐκ τινος λίμνης καλουμένης ἐν τῇ ἀρχαιότητι Λυχνίτις. »

Τοιαύτας λοιπὸν καὶ τοιαύτας ὁμορῶνως μέχρι τούδε ἀντιπαραθέσαντες μαρτυρίας εὐλόγως τε καὶ δικαίως ήδυνάμεθα ἴσως νὰ καταπαύσωμεν ἐν ταῦθα τὸν περὶ τούτου λόγον. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἐνδέχεται τινες μὴ ἀρκούμενοι ταύταις, δυσπίστως ἐτι νὰ ἔχωσι πρὸς σχηματισμὸν τοῦ ἀρμοδίου συμπεράσματος, καὶ ἐπειδὴ ἐκ πρώτης ἀρχῆς προουμιάζομενοι ὑπεσχέθημεν ὀλόκληρα τὰ χωρία τῶν κυριωτέρων τουλάχιστον συγγραφέων ν' ἀναφέρωμεν δι' οὗς λόγους ἐκεῖ προὔταξάμεν, τούτου ἕνεκα ἐκπληροῦντες ταύτην ἡμῶν τὴν υπόσχεσιν, χωροῦμεν περαιτέρω, μέλλοντες οὕτω συνάμα νὰ ἐναποταμιεύσωμεν ἐν τῇ ἀποθήκῃ τῆς Πανδώρας συλλογὴν ὅσον οἷόν τε πλήρη περὶ ὑποθέσεως, περὶ ἧς οὐδένα Ἑλλήνων τῶν καθ' ἡμᾶς μέχρι τούδε μνησάντων ποιησάμενον εἶδομεν.

Ἐκ τοῦ Λέοντος Ἀλλατίου, περιέχοντες εἰς ἐν τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ πολλὰς τῶν προμνησθεισῶν γνώμων καὶ ὑποστηρίζοντες αὐτάς μανθάνομεν καὶ τὴν τοῦ Νεῖλου Δαξαπατρῆ, οὗ τὸ ἴδιον σύγγραμμα μὴ εὐρόντες περιοριζόμεθα νὰ ἐρανισθῶμεν τὸ χωρίον, ὡς ἔχει, παρ' αὐτοῦ τοῦ Ἀλλατίου (β)· « Ὁμοίως τῇ Κύπρῳ ἐστὶν αὐτοκέφαλος μὴ ὑποκειμένη τινὶ τῶν μεγίστων θρόνων, ἀλλ' αὐτεξουσίως ἀγομένη, καὶ ὑπὸ τῶν ἰδίων ἐπισκόπων χειροτονουμένη καὶ ἡ Βουλγαρία, μὴ οὐσα ἐξ ἀρχῆς Βουλγαρία· ὕστερον δὲ διὰ τὸ αὐτὴν ὑπὸ τῶν

Βουλγάρων κυριευθῆναι λέγεται Βουλγαρία· ἔμεινεν οὖν καὶ αὕτη αὐτοκέφαλος διὰ τὸ ἀπὸ βασιλικῆς ἐξουσίας, ἀποσπασθῆναι τῆς χειρὸς τῶν Βουλγάρων, ἦτοι τοῦ βασιλέως κυροῦ Βασιλείου τοῦ Πορφυρογενήτου, καὶ μὴ ἀνατεθῆναι ποτὲ τῇ ἐκκλησίᾳ Κωνσταντινουπόλεως. Διὸ καὶ ἔως τοῦ νῦν ἡ Κύπρος καὶ ἡ Βουλγαρία ὑπὸ μὲν τῷ βασιλέως λαμβάνουσιν ἐπισκόπους· χειροτονοῦνται δὲ οὗτοι ὑπὸ τῶν ἰδίων ἐπισκόπων, ὡς εἴρηται, καὶ καλοῦνται Ἀρχιεπίσκοποι ὡς Αὐτοκέφαλοι. ἔχει δὲ καὶ ἡ Βουλγαρία ἐπισκοπὰς πλείους τῶν τριάκοντα, ὧν ὑπερκάθηται καὶ πάλιν Ἀχρίς ἐν τούτοις καὶ τὰ περὶ τούτων. » Καὶ ὁ σοφὸς οὗτος ἀνὴρ καθαρῶς ἐρμηνεύων τὴν ἀρχὴν καὶ αἰτίαν, ἐξ ἧς προσήθη εἰς τὴν Μακεδονίαν τὸ ὄνομα Βουλγαρία, περὶ οὗ καὶ ἀνωτέρω τὰ δέοντα ἐλέχθησαν, ῥητῶς λέγει ὅτι οἱ κατὰ κειροῦς Ἀρχιεπίσκοποι αὐτῆς καὶ τῆς Κύπρου ἐξελέγοντο ὑπὸ ἰδίων ἐπισκόπων, ὅτι ἀμφοτέρω εἰσιν αὐτοκέφαλοι καὶ ὅτι τῶν 30 καὶ ἐπέκεινα ἐπισκοπῶν τῶν ὑποτελουσῶν τῇ Βουλγαρίᾳ, ὑπερκάθηται ἡ Ἀχρίς, περὶ ἧς τοσαῦτα ἐλέχθησαν. Ἀλλὰ καὶ τούτον καταλείποντες, μεταβαίνομεν εἰς ἕτερον τὸν Δοσίθεον Ἱεροσολύμων μετὰ πλείονος ἐπιμελείας προσοχῆς τε καὶ ἀκριβείας ἐξετάζοντα τὰ πράγματα, περὶ ὧν κατὰ πλάτος, λέγει τὰ ἐπόμενα (α).

Περὶ τῆς Πρώτης Ἰουστινιανῆς ἐν τῇ Ἀχρίδι.

Ὁ Κωνσταντῖνος Προκόπιος εἰς τὸ τέταρτον περὶ τῶν κτισμάτων τοῦ Ἰουστινιανοῦ, κεραλίῳ πρώτῳ λέγει, ὅτι ἐγγὺς τοῦ κάστρου Βεδερικῶν ἦν χωρίον Ταυρησίον λεγόμενον, καὶ ἐξ αὐτοῦ ἦν ὁ Ἰουστινιανός, ἐγγὺς δ' ἐκείνου ἔκτισε πόλιν τινὰ Οὐλπιανὰ λεγομένην, ἀνακινίσας, ὠνόμασε δευτέραν Ἰουστινιανὴν. Τιμήσας δὲ τὴν Πρώτην Ἀρχιεπισκόπῳ Αὐτοκεφάλῳ, ἔδωκεν αὐτῷ ἵνα ἔχη τὰς χειροτονίας τῶν ἐπαρχιῶν Ἀσσίας, Μεδιτερρηνίας, Ἀσσίας Ῥιπενσίας, Τριβαλλίας, Ἀρδαβανίας, Μυσίας τῆς ἀνωτέρας καὶ Παννονίας· σήμερον ὅμως εὐρίσκονται μόνον ἐπισκοπαὶ δεκατρεῖς ὑπ' αὐτὴν, ἐξ ὧν μητροπολίται μὲν εἰσὶν ὁ Καστορίας, ὁ Βελεγράδων, ὁ Κοριτσᾶς, ὁ Γρεβενῶν, ὁ Σισανίου, ὁ Βοδενῶν, ὁ Πελαγονίας. Ἐπίσκοποι δὲ ὁ Δεθρῶν, ὁ Μογλενοῦ, ὁ Βελεσσού, ὁ Ηρεσπῶν, ὁ Αὐλώνος, ὁ Κανίων, ὁ Κισσάβων, καὶ ὁ Μολέσσοῦ. Οὐκ ἔχουσι δὲ οἱ μητροπολίται ἐπισκόπους, ἐπειδὴ ἦσαν καὶ αὐτοὶ ἐπίσκοποι, καὶ ἡ κεινοτομία ἐποίησεν αὐτοὺς Μητροπολίτας. » Καὶ ὁ Πατριάρχης οὗτος ἀνατρέχων, ὡς ἐκ τοῦ χωρίου γίνεται δῆλον, εἰς τὸ αὐτὸ τοῦ Προκοπίου χωρίον καὶ ἐρμηνεύων αὐτό, λέγει ὅτι ὁ μὲν Ἰουστινιανός ἦν ἐκ τοῦ χωρίου Ταυρησίου, ἐγγὺς δ' ἐκείνου ἔκτισε πόλιν καὶ ὠνόμασε Πρώτην Ἰουστινιανὴν παραδεχόμενος αὐτὴν ἐν τῇ νῦν Ἀχρίδι, ὡς καὶ ἐν τῷ ἐπομένῳ χωρίῳ τοῦ αὐτοῦ λέ-

γεται (α)· « Πότε ἐβδαιώθη ἡ ἐπισκοπὴ τῆς Ἀχρίδος Αὐτοκέφαλος.

Ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ πρὸ τῆς πέμπτης Οἰκουμενικῆς συνόδου παρόντος ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ τοῦ Πάπα Ῥώμης Βιγιλίου, ἐβδαιώθη ἡ Ἀχρίς Ἀρχιεπισκοπὴ Αὐτοκέφαλος, ἦτοι μὴ ὑποτελοῦσα ὑπὸ Ἀποστολικῶν θρόνων τούτέστιν ὑπὸ Πατριάρχων ὡςπερ οἱ Μητροπολίται. » Καὶ ἀλλαχοῦ ὁ αὐτός (β)· « ὁ δὲ Ἀρχιεπίσκοπος τῆς Πρώτης Ἰουστινιανῆς τὸν τόπον ἐπέχει ἐν ταῖς ὑπ' αὐτὸν ἐπαρχίαις τοῦ Ἀποστολικῶν θρόνου Ῥώμης χειροτονῶν τοὺς ἐπισκόπους τῶν πόλεων τῶν τὰδε ἐπαρχιῶν, ὡς εἴρηται ἀνωτέρω.

Καὶ ἐκ τῶν λέξεων δὲ τούτων οὐδεμία πλέον ὑπολείπεται ἀμφιβολία περὶ τῆς ταυτότητος τῆς Πρώτης Ἰουστινιανῆς καὶ Ἀχρίδος ὡς καὶ περὶ τοῦ Αὐτοκεφάλου τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς τῷ 535, ὡς κατωτέρω δειχθήσεται, χορηγηθέντος ὑπὸ τοῦ Αὐτοκράτορος Ἰουστινιανοῦ καὶ ὑπὸ τοῦ τότε Πάπα Ῥώμης Βιγιλίου βεβαιωθέντος καὶ ἀναγνωρισθέντος.

Παρὰ δὲ τῷ Δεκιέν, οὗ καὶ προηγουμένως ἐμνημονύσαμεν, ἀπαντῶμεν (γ) γνώμην ἐν μέρει ἐσφαλμένην καὶ ὡς ἐξ αὐτῶν αὐτοῦ τῶν λέξεων, θέλομεν ἀποδείξει, ἀντιφάσκουσαν, ἢν ἀβασανίστως ἐρανισθεὶς παρὰ τοῦ Μ. Α. Βωδράνδου ἀκρίτως παρέλαβεν ἐν τῷ προμνησθέντι συγγραμμάτι δούς ἀφορμὴν πίστεως εἰς τινὰς λίαν εὐπίστους· πρὸς ἐξέλεγγιν δὲ τούτου αὐτολεξεῖ παραθέτομεν τὸ χωρίον οὕτως ἔχον (δ). « Ἀχρίδα εἶτε Ἀχρίδος, Ἀχρίς καὶ Πρέβαλλις νῦν Ὀχρίδα ἢ Ἀδίριδα, καὶ οἱ Τούρκοι Κιοστενδὶλ, Λυχνιδὸς καὶ Πρώτη Ἰουστινιανὴ πόλις δὲ ἦν τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Βουλγαρίας μητροπολις ὑπὸ τὸ ὄρος Πιερίαν παρὰ τῇ Λυχνιδῶ λίμνῃ, ἐξ ἧς ὁ Δρίνος ποταμὸς ἐξέρχεται εἰς τὰ μεθόρια τῆς Ἀλβανίας. » Ἐκ τῆς παραθέσεως καὶ ταύτης τῆς μαρτυρίας, ἧτις καὶ περ τοιαύτη, ὡς εἴρηται, συντελεῖ πρὸς κραταίωσιν τῆς ὑποθέσεως ἡμῶν (ἐκτὸς τῆς κακῆς παρερρησάσης λέξεως Κιοστενδὶλ, ἧτις ἀπέχει τῆς Λυχνιδῶ ἢ Ἀχρίδος ὅσον ἀνάτολα ἀπὸ δυσμῶν), προφανεστᾶτη γίνεται ἡ ἀπάτη τοῦ Δεκιέν, τοῦ Βωδράνδου καὶ τῶν λοιπῶν εὐπίστων ὁπαδῶν τῆς δοξασίας ταύτης, πρὸς ἐξέλεγγιν τῆς ὁποίας μετὰ πάσης αὐθεντίας ἀποφαινόμεθα, ἅτε παντὸς ἄλλου ἀρμοδιώτεροι ὄντες ἐπὶ τούτου, ὅτι ἡ Λυχνιδὸς ἢ Ἀχρίς οὐδέποτε ἐκλήθη ὑπὸ τῶν Τούρκων Κιοστενδὶλ, ἀλλὰ μόνον Ὀχρίς ἢ Ὀχρι καλεῖται, καὶ ὅτι μόνη ἡ Λυχνιδὸς ἢ Ἀχρίς ἐστὶ παρὰ τῇ λίμνῃ Λυχνιδῶ, ἢ δὲ Κιοστενδὶλ μακρότατα ταύτης καὶ εἰς τὸ βορειότατον τῆς Μακεδονίας ὄριον πρὸς τὴν Θράκην καίεται, καὶ τούτο ἡλίῳ φαινότατον ὄν, οὐ χρῆζει πλείονος συζητήσεως καὶ ἑτέρας ἀποδείξεως. Διὸ ὡς ἰστός ἀράχνης διαλύεται καὶ ἡ ἐσφαλμένη αὕτη δοξασία τῶν πλανωμένων ὅτι ἡ

Ἀχρίδα καλεῖται ὑπὸ τῶν Τούρκων Κιοστενδὶλ, καὶ ὅτι αὕτη ἡ Κιοστενδὶλ εἶναι ἡ Πρώτη Ἰουστινιανὴ.

Καὶ ἑτέραν δὲ μαρτυρίαν περὶ τῆς ταυτότητος τῆς Πρώτης Ἰουστινιανῆς Ἀχρίδος ἢ Ἀχριδῶν εὐρίσκομεν ἐν τῷ συγγραμμάτι τῷ καλουμένῳ Τουρκογραφικῆ ὡς ἐφεξῆς ἔχουσαν (α). « Πατριαρχεὺντος δὲ τοῦ Ἱεροκλέους ἦλθεν ὁ Ἀρχιεπίσκοπος τῆς Πρώτης Ἰουστινιανῆς Ἀχριδῶν ὀνόματι Πρόχωρος κτλ. »

Καὶ ἀλλαχοῦ δὲ τοῦ αὐτοῦ συγγραμματος (β), ἔνθα κατὰ πλάτος ἐκτίθεται ἡ ἕνεκα καταχρήσεων γενομένη καθάρσις τοῦ τότε (1565) Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Ἰωάσαφ τοῦ ἐξ Ἀδριανουπόλεως, εὔρηται ἐπὶ κεφαλῆς ἡ ὑπογραφή τοῦ τῆς Πρώτης Ἰουστινιανῆς ἀρχιεπισκόπου τὴν θέσιν τοῦ ὀποῖου μεταξὺ τῶν ἄλλων, ἀλλαχοῦ κατωτέρω θέλομεν καταδείξει χάριν περιεργείας.

(Ἐπεται συνέχεια.)

ΑΠΟΔΗΜΗΤΟΥ ἈΝΑΜΝΗΣΙΣ.

—ooo—

(Γῆδος. Ἴδε φυλλάδ. 214, 215, 217, 218 καὶ 219.)

Τὴν ἐσπέραν τῆς ἐπιούσης, μετὰ τὴν συναναστροφὴν τῆς δουκίσσης, διέτρεχον τῶν Παρισίων τὰς ὁδοὺς, δέκα μὲν ὥρας ὁδοιπορήσας ἐπὶ σιδηροδόμων κατὰ τε τὴν Ἀγγλίαν καὶ τὴν Γαλλίαν, δύο δὲ διὰ θαλάσσης ἀπὸ Δύβρης εἰς Κάλητον. Ὁ λαὸς ἐραίνετο διπλάσιος ἢ πρὸ τινῶν ἡμερῶν, ἢ κινήσις γενικωτέρα καὶ ζωηρότερα, καὶ ἡ ὄψις τῆς ὄλης πόλεως μᾶλλον χαρίεσσα καὶ ἰλαρά· τὸ ὠραῖον μάλιστα φύλον κατεπλημύριζε τὰς πλατείας καὶ ῥύμας, καὶ εὐκόλως ἐμάντευε ὅτι μέγα τι προπαρσκευάζετο. Καὶ προπαρσκευάζετο τῶνόντι, διότι ἦσαν παραμοναὶ τῶν Χριστουγέννων καὶ τοῦ νέου ἔτους, καὶ πάντες ἡμιλλῶντο πῶς νὰ πνηγυρίσωσι λαμπρότερον τὰς ἐορτάς. Ἀησμονήσαντες καὶ ὁ πτωχὸς τὴν ἔνδειαν αὐτοῦ, καὶ ὁ στρατιώτης τὰς ἀνικμήσεις τῆς Κριμαίας, καὶ ὁ λόγιος τὰ γράμματα, ὅλοι μετεβλήθησαν εἰς πωλητὰς καὶ ἀγοραστὰς, καὶ εἰς ἐν τι μόνον συνεκέντρωσαν τὰς ἀσέβεις καὶ ἐπιθυμίας, εἰς τὰς ἐορτάς. Περὶεργον ἀληθῶς τὸ Γαλλικὸν ἔθνος· μετὰ τὸ 1815 ἔτος, πάντες ἔλεγον αὐτὸ ἐβηλυθῆν ὑπὸ τοῦ μαλακοῦ βίου καὶ τῶν ἡδονῶν, καὶ ἀνίκανον ν' ἀντιπαλαίσῃ ὡς ἄλλοτε πρὸς τὰς κακουχίας τοῦ πολέμου· ἀλλ' ὁ ἐν Ἀφρικῇ καὶ Ρωσίᾳ, ἀποδείξας τὸ ἐσφαλμένον τῆς δόξης ταύτης, ἀπέδειξε συγχρόνως καὶ ἄλλο, ὅτι τὸ ἔθνος εἰ καὶ μετέβαλε πολλὰ εἶδη πολιτευμάτων καὶ οὐκ ὀλίγας ὑπέστη δοκιμασίας, καὶ βέπει πρὸς

(α) Palmer. Graec. antiqu. lib. 1. c. 5.

(β) L. Allat. de eccl. oc. et or. perpet. tom. bib. 1. c. 25.

(α) Δοσίθ. Ἱεροσολ. βωδικοπ. κεφ. 20. σελ. 508. τομ. 2.

(α) Δοσίθ. σελ. 508.

(β) Τοῦ αὐτοῦ σελ. 510.

(γ) Lequien Or. Christ. ἐν λέξει Ἀχρίδα.

(δ) M. A. Baudrand tom. 1. géog. p. 9. c. 2.

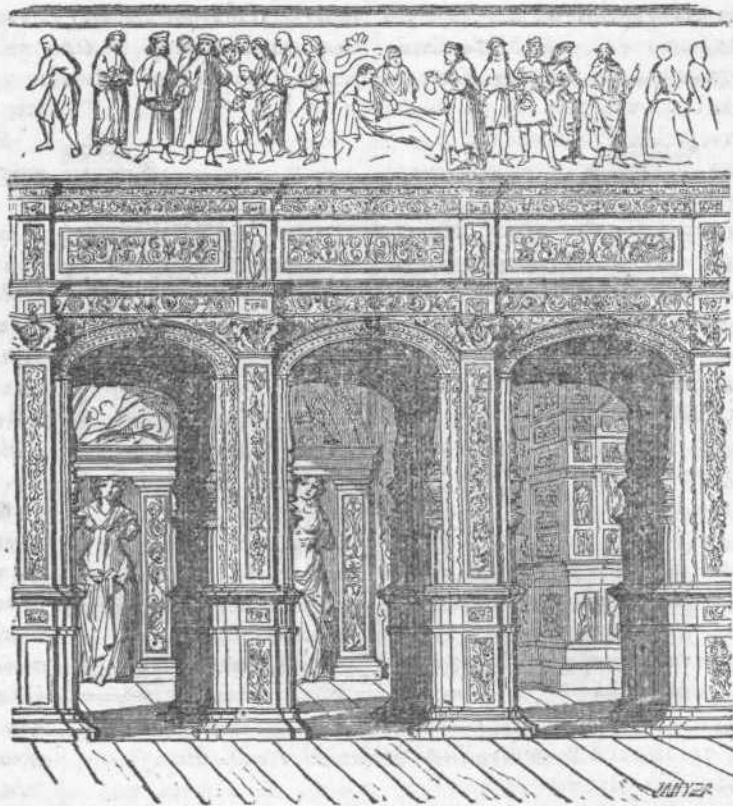
(α) Turco-Graec. σελ. 163.

(β) Ἐν σελ. 170.

την ηδυπάθειαν, σώζει όμως κατά παράδοσιν τὰ αὐτὰ ἀπαρallάκτως προτερήματα καὶ τὰς αὐτὰς ἐλλείψεις, δι' ὧν διακρίνοντο, κατὰ Στράβωνα, καὶ οἱ πατέρες αὐτοῦ. α Τὸ δὲ σύμπαν φύλον, ὃ νῦν Γαλλικόν τε καὶ Γαλατικόν κλοῦσιν, ἀρειμάνιον τε καὶ θυμικόν ἐστι, καὶ ταχὺ πρὸς μάχην ἄλλως δὲ ἀπλοῦν, καὶ οὐ κακὴθες. Διὰ δὲ τοῦτο ἐρεθισθέντες μὲν, ἀθρόοι συνίασι πρὸς τοὺς ἀγῶνας, καὶ φανερώς, καὶ οὐ μετὰ περισκέψεως* ὥστε καὶ εὐμεταχειρίστοι γίνονται τοῖς καταστρατηγεῖν ἐθέλουσι (*). Καὶ γάρ, ὅτε βούλεται, καὶ ὅπου, καὶ ἀφ' ἧς ἔτυχε προφάσεως, παροξύνει τὴν αὐτοῦ, ἐτοιμοὺς ἔσχε πρὸς τὸν κίνδυνον, πλὴν βίας καὶ τόλμης, οὐδὲν ἔχοντας τὸ συναγωνιζόμενον. Πηραπεισθέντες δὲ, εὐ-

βλέπουν τὴν ὑπόθεσιν* τοῦ δράματος* ἐκ τούτου ἴσως προέρχεται ὅτι τὰ μὲν παριστανόμενα σήμερον μετρίαν εἰ καὶ εὐτελεῖ ἔνοστο ἔχουσι τὴν ἀξίαν, οἱ δὲ ἠθοποιοὶ κατώτεροι λογίζονται τῶν πρὸ αὐτῶν. Τραγωδία ἀληθής, ὡς πρὸ τινῶν ἐτῶν, δὲν ὑπάρχει πλέον ἐν Παρισίοις, πολλάκις δὲ καὶ δυσκολεύσαι νὰ μαντεύσῃς ποῖον τὸ ἠθικὸν συμπέρασμα τοῦ παρασταθέντος δράματος.

Τὸ δοκιμώτερον καὶ ἀσπαστότερον ἐνόσφ ἤμην εἰς Παρισίους ἦτο τὸ *Ἡμερολόγιον ἀπόρου νέου*, τὸ ὅποιον ἀνέγνωμεν ἐν τῇ *Παρδώρα* ἐν εἰδει διηγήματος. Ἐκατὸν καὶ ἐπέκεινα παραστάσεις αὐτοῦ ἐγένοντο κατὰ συνέχειαν ἐν τῷ *Vaudeville*, καὶ ἡ ἐνυχωροτάτη αἴθουσα ἦτο ἀείποτε πλήρης, διότι

Παλάτιον τῆς Ἀναγεννήσεως ἐν τῷ Κρυσταλ. παλατίῳ. *Ἴδε σελ. 66.

μαρῶς ἐνδιδοῦσι πρὸς τὸ χρῆσιμον* ὥστε καὶ παιδείας ἀπτεσθαι, καὶ λόγων. Τῆς δὲ βίας τὸ μὲν ἐκ τῶν σωμάτων ἐστὶ, μεγάλων ὄντων, τὸ δ' ἐκ τοῦ πλήθους* συνίασι δὲ κατὰ πλῆθος ῥαδίως, διὰ τὸ ἀπλοῦν καὶ αὐθέκαστον, συναγανακτοῦντες τοῖς ἀδικεῖσθαι δοκοῦσιν αἰεὶ τῶν πλησίον» (**).

Ἐντελεστέραν εἰκόνα τοῦ χαρακτῆρος τῶν καθ' ἡμᾶς Γάλλων, καὶ σύγχρονος αὐτῶν ἂν ἦτο ὁ Στράβων δὲν θὰ ἔγραφε.

Καθὼς οἱ ἐπὶ Περικλέους Ἀθηναῖοι οὕτω καὶ οἱ Γάλλοι ὑπεραγαπῶσι τὰ θεάτρα* καὶ τοσοῦτον μάλιστα ὥστε τὴν τέρψιν κυρίως ἐπιζητοῦντες παρα-

καὶ ἀπὸ τῶν ἐπαρχιῶν αὐτῶν συνέρρεον καθ' ἐσπέραν ἀθρόα πλῆθη, ἐπίτηδες ἐκμισθοῦντα ἀτμοκινήτους ἀμάξας. Ἡ τοσαύτη σπουδὴ τιμᾶ βεβαίως τὸ γαλλικὸν αἶσθημα* διότι εἰ καὶ μέτριοι ἦσαν οἱ ἠθοποιοὶ, καὶ μετριώτεροι τῶν ἄλλων ὁ ἦρωσ αὐτὸς τοῦ δράματος, ὁ *Ἄπορος Νέος*, τὸ δὲ δράμα ἐστερεῖτο τῶν ἐπεισοδίων ἐκείνων καὶ λεπτομερειῶν δι' ὧν καταφανῆς καὶ περισπούδατος γίνεται εἰς τὸ διήγημα ὁ ἀνένδοτος τοῦ δυστυχίσαντος νέου ἀγὼν ὑπὲρ τῆς συντηρήσεως τῆς ἀνθρωπίνης αὐτοῦ ἀξίας, οὐδὲν ἦττον κατεγοήτευε τὸ κοινὸν αὐτῆ ἢ ὑπόθεσιν* ἐμὲ δὲ κατένυγεν ἰδίως αὕτη τῶν Γάλλων ἢ σπουδὴ, ἀλλὰ καὶ λύπης πρόξενος ἐγένετο, διότι συνεχῶς ἀνεπόλουν ὅτι τὸ αἰδεῖσθαι ἑαυτὸν, τοσοῦτω, ὡς ἔβλεπον, προσφιλές εἰς Γαλλίαν, εἰς τὴν γῆν

(*). Κατὰ τοῦτο μόνον μεταβλήθησαν.
(**) Στράβ. Γεωγρ. Βιβ. Δ'. §. 2.

ὅμως ἐκείνην, ὅπου πρῶτον ἐδογματίσεν αὐτὸ ἀρχαῖος σοφός, κατήντησε σπάνιον.

Ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς ἐκκλησίας φοιτῶσι μετὰ προθυμίας οἱ Γάλλοι, οὐ μόνον οἱ ὄχλοι ἀλλὰ καὶ οἱ ἐγκριτοί. Ἡ *Μαρδαληνή*, τῆς ὁποίας ὁ ἔθνικὸς ῥυθμὸς συνδυασθεὶς πρὸς τὴν χριστιανικὴν ιδέαν ἀπέτελεσε χυμναῖον τι τέρψης, ἦτο καθ' ὅλα τὰ προσόρτια καὶ τὰς ἐρτάς πλήρης, τὰ δὲ Χριστούγεννα, ὅτε καὶ οἱ καθολικοὶ ἱερουργοῦσι τὴν νύκτα ὡς καὶ ἡμεῖς, αἱ οἰκίαι ἦσαν σχεδὸν κεναί.

Κατέδειξα ἐπίτηδες τὰς δύο ταύτας τῶν Γάλλων ἀρετάς, διότι πολλάκις ἤκουσα ὅτι οἱ ἡμέτεροι νέοι, οἱ ἐν Παρισίοις σπουδάζοντες, ζημιούνται μᾶλλον τὰ ἦθη ἐνεκα κακῶν παραδειγμάτων. Ἐξ ἐναντίας ὠφελιμώτατα τὰ παραδείγματα, ἀλλὰ πρὸς ἐκείνους τῶν ὁποίων, πρὶν εἶτι ἀναχωρήσωσιν ἐκ τῆς ἰδίας πατρίδος, ἐξεπαιδεύθησαν τὰ στήθη. Τοιοῦτους νέους τιμῶντας τὸ ἑλληνικὸν ὄνομα ἔχομεν ἐκεῖ, ὡς προσεῖπον, οὐκ εὐαριθμοὺς, εἰς οὓς προστίθημι καὶ ἄλλους τοὺς ὁποίους μετὰ ταῦτα ἐγνώρισα, τὸν Γρ. Ἰψηλάντην, γόνον ἀσπαστάτης πρὸς τοὺς Ἕλληνας οἰκογενεῖας, τὸν Ἀλ. Σούτσον, τοῦ ἀδελφοῦ Πατσούρα, τῶν ὁποίων τὴν ἀγωγὴν ἐπιτηρεῖ ἀρχαῖος ἀγωνιστὴς καὶ φιλογενέστατος συμπολίτης ὁ Κ. Θ. Βάρτας, τὸν Σιώτην, τὸν Βατικιώτην καὶ τὸν Βερέταν.

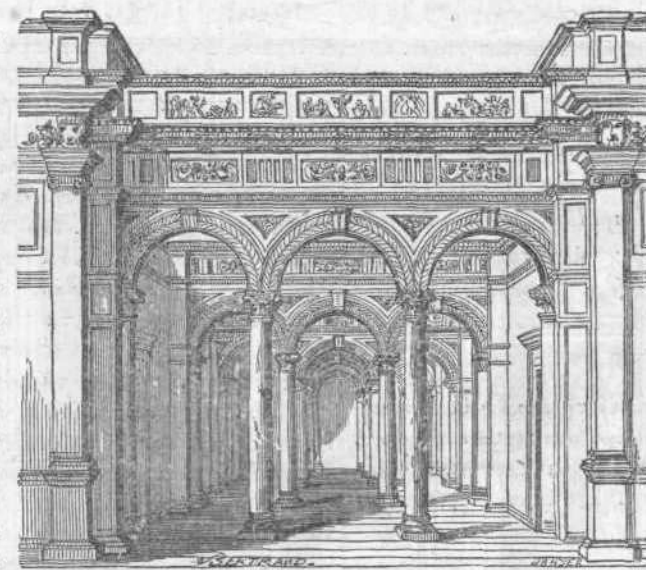
Ἀλλὰ καιρὸς ν' ἀποχαιρετίσω τὰς νέας Ἀθήνας. Ἐὰν ἡ πόλις αὕτη διὰ τὴν σοφίαν, τὸ μεγαλεῖον, τὴν περὶ τοὺς τρόπους εὐγένειαν, τὸ τε πλῆθος καὶ τὴν ποικιλίαν τῶν τέρψεων εἶναι πρὸς πάντας ποθεινὴ, ποθεινοτάτη εἶναι πρὸς τὸν Ἕλληνα διὰ λόγους εὐγνωμοσύνης. Ἐντεῦθεν Κάρολος ὁ Γ', ὁ ἐνθερμὸς οὗτος προστάτης τῆς ἡμετέρας πατρίδος, ἐξέπεστεῖλε τὴν κατὰ τοῦ Ἀραβὸς στρατιάν, ἐντεῦθεν ἀπήλλαξε τῆς αἰχμυλωσίας τὰς ἐν Αἰγύπτῳ Ἑλληνίδας καὶ τὰ παιδιά, ἐνταῦθα γυναῖκες ἐπιφανεῖς περιήρχοντο ἐπαιτούσαι ὑπὲρ τῶν ἐκ Μεσολογίου σωθέντων, καὶ ἐνταῦθα χθὲς εἶτι ἡ Κ. Lenormant ἔτεινε τὴν χεῖρα ὑπὲρ τῶν ἐν Κορίνθῳ πεθόντων ἐκ τοῦ σεισμοῦ. Πρὸς ἐμὲ δὲ ἰδίως καὶ δι' ἄλλους λόγους προσφιλέστατοι οἱ Παρισιοί* ἀλλὰ φίλτατοι μὲν οἱ οἰκείοι, φίλτερά δὲ ἡ πατρίς. Σκιρτῶν ἄρα ἐπάτησα τὸ κατὰστρωμα τοῦ ἀτμοπλοίου, εἰ καὶ ὁ ἥλιος, φαινὸς ὡς ὁ τῆς Ἑλλάδος τὴν ἡμέραν ἐκείνην, καὶ στόμα ἐπιχαρίτων Ἑλληνίδας, τὸ τῆς κυρίας Ζ. Ε. Β. δύο

ἔχον ἀπτήτου συμμάχους, τοὺς γόητας αὐτῆς ὀφθαλμούς, μ' ἐκάλουν νὰ διατρίψω πέντε εἶτι ἡμέρας εἰς Μασσαλίαν.

Ἡ θάλασσα ἐξηγριώθη μετὰ μικρὸν, καὶ πρὸς ἀμείλιχα κύματα, εἰσβαλόντα καὶ εἰς αὐτοὺς ἡμῶν τοὺς κοιτῶνας, παλαιότες νυχθημερόν, κατεπλεύσαμεν εἰς Μεσσήνην. Ὅτε δὲ ἠθελήσαμεν ν' ἀποβῶμεν εἰς τὴν ξηρὰν παρὰ τὸ ὑγειονομεῖον, ἀντὶ ἀποβάθρας εἶδομεν ὑψομένους μαύρους καὶ νευρώδεις βραχίονας, οἵτινες ἀναρπάσαντες ὡς πάλλας ἐμπορευμάτων ἐξεσφενδόνισαν ἡμᾶς εἰς τὴν ἀκτὴν. Καὶ ἡμῶς ἡ πόλις πρὸ αἰῶνων διατελεῖ ὑπὸ εὐρωπαϊκῆν κυβερνήσιν, καὶ ὀγδοήκοντα ἔχει χιλιῶδες κατοίκων. Ἐἶναι δὲ καὶ εἰς ἄκρον ἀκάθαρτος καὶ δυσώδης, ὅσον οὐδὲ γωνία τῆς Ἑλλάδος, καὶ κατὰ πλεῖς ἀποτροπαίων βακκευτῶν, παρενοχλούντων τοὺς ξένους διὰ γῶν καὶ ἐπαιτείας. Ἡ ὄψις τοῦ ὄχλου φαίνεται ζοφερὰ, καὶ τὸ ἦθος ἐρμηνεύει φρόνημα δουλοπραπὲς καὶ ταπεινόν.

Ἐπὶ τῆς παραλίας κεῖται καρεπωλεῖον ἐφ' οὗ ἀνέγνων τὴν ἑλληνικὴν ταύτην προγραφὴν *ἢ Καρεσιῶν Ἑλληνικόν** κύριος δὲ αὐτοῦ εἶναι τις ἐξ Ἠπείρου, πρὸ ἀμνημονεῦτων χρόνων παρεπιδημῶν εἰς τὴν μισορθόδοξον ἐκείνην πόλιν.

Ἡ πρωτεύουσα ἐκκλησία κοσμεῖται κατὰ τε τὸν θόλον καὶ ἄλλα μέρη ὑπὸ ψηφιδωτῶν εἰκόνων βυζαντινῶν καὶ γραμμάτων ἑλληνικῶν, μαρτυροῦντων ὅτι καὶ αὕτη ἀνήκουσα ἄλλοτε πρὸς τοὺς Ἕλληνας ἠρόπαγην

Στὸ Ἰταλικῆς οἰκίας. *Ἴδε σελ. 66.

πρὸ αὐτῶν. Ἄμα ἰδάντες ξένους εἰσερχομένους οἱ ἐν αὐτῇ διάκονοι καὶ ἀναγνώσταί, ἀσεβοῦντες καὶ πρὸς αὐτὰς τὰς ἱερατικὰς στολάς τὰς ὁποίας ἔφερον τὴν ὥραν ἐκείνην, ὡς σμήνη κηρήνων περιέζωσαν ἡμᾶς ἵνα λάβωσι τι κερματίον* καὶ ἔλαβον οἱ ἐλθεινοὶ ἐκεῖνοι.

Ἐν τοσοῦτῳ τὰ νέφη συνεπικυνοῦντο τρομερὰ ὑπὲρ τὰς κεφαλὰς ἡμῶν, καὶ ὅτε ἀνεϊκλύσαμεν τὰς ἀγκύρας φρυάσσοντα τὰ κύματα ἐρρήγμωντο κατὰ τοῦ ἀτμοπλοίου ὁ ἀνεμὸς ἔπνεε λυγρὸς καὶ ἀκατάσχετος, καὶ ὡς ἀθλητῆς μαχόμενος πρὸς τὴν βροχὴν κατέβαλεν αὐτὴν. Ὡς πτερόν κοῦφον ἐκλυδωνίζετο δύο ἡμέρας καὶ δύο νύκτας ἐντὸς πελάγους ἀχανοῦς ὁ ταλαίπωρος *Δουναβίς** καὶ ὅτε θρασὺς ἐπάλαισε πάλιν φοβερὰν πρὸς τὸν βράχον τοῦ Μαλέα, παρήλλαξε μὲν αὐτόν, ἀλλ' ἀπηνῆς καὶ ἀκάθεκτος ὁ ἀπὸ Καφρῆως ἀνεμὸς ἐτιμώρησε τὸ θράσος τοῦ παλαι-

στοῦ, καὶ ἐβίασεν αὐτὸν νὰ κάμψῃ αὖθις πάλιν τὸν ἄξενον Πελοποννήσιον καὶ νὰ καταφύγῃ εἰς Βῆτικα.

Οὕτω πολλάκις καὶ ὁ ἄνθρωπος, ἀθλῶν ἀνένδοτος καὶ καρτερικὸς πρὸς τὰ ἐναντία, πολλὰ παραλλάσσει πολυκύμονα ἀκρωτήρια ἄλλ' εἰς μάτην, οἴμοι! καὶ ἄθλοι καὶ πόνοι καὶ φρόνησις καὶ καρτερίαι ἐάν πνέῃ ἀντίπορος ὁ ἀπὸ τῆς τύχης ἄνεμος ὡς νεφέλη λεπτή ἀποδιώκεται τὸ σιακίδιον αὐτοῦ, καὶ μακάριος ἐάν που εὐρῆ νὰ σκεπάσῃ τὴν κεφαλὴν ὡς ὁ Δούραβις!

ΠΕΡΙ ΤΗΣ

ΕΝ ΜΕΣΣΗΝΙΑΙ

ΕΥΡΕΘΕΙΣΗΣ ΕΠΙΓΡΑΦΗΣ.

— 000 —

Περὶ τῆς ἐν Μεσσηνίᾳ εὐρεθείσης ἐσχάτως ἐπιγραφῆς, τῆς περὶ τῶν τελετῶν τῶν γενομένων πρὸ τῶν μυστηρίων τῆς Δήμητρος καὶ Περσεφίδης, ὁ γνωστὸς ἡμῖν Κ. Brunet de Presle ἀρέγνω σύντομον ὑπόμνημα πρὸς τὸ Γαλλικὸν Ἰνστιτούτον (*) τὴν 6 τοῦ παρελθόντος Ἀπριλίου, πρὶν εἶτι δημοσιεῦθῃ ἡ τελευταία τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης ἔκδοσις. Τὸ ὑπόμνημα τοῦτο, ὡς ἄξιον λόγου, παραθέτομεν ἐνταῦθα.

Ἐσχάτως ἐγένετο λόγος ἐν τῇ ἀκαδημίᾳ τῶν ἐπιγραφῶν περὶ τῶν σπουδαίων ἀνασκαφῶν δι' ὧν ὁ Κ. Beulé ἀνεκάλυψε τινὰς τῶν μεγαλοπρεπῶν οἰκοδομῶν τῆς Κερχιδόνας. Ἀλλ' ὁ ἄξιος καὶ εὐτυχὴς

ΣΗΜ. ΜΕΤΑΦΡ. Τὸ Γαλλικὸν Ἰνστιτούτον (Institut de France), σύγκειται, ὡς γνωστὸν, ἐκ σοφῶν Γάλλων ὄλων τῶν ἐπιστημῶν. Διακρίνεται δὲ εἰς πέντε ἀκαδημίας: τὴν Γαλλικὴν ἀκαδημίαν, τὴν ἀκαδημίαν τῶν ἐπιγραφῶν καὶ τῶν καλῶν γραμμάτων, τὴν ἀκαδημίαν τῶν ἐπιστημῶν, τὴν ἀκαδημίαν τῶν καλῶν τεχνῶν καὶ τέλος τὴν ἀκαδημίαν τῶν ἠθικῶν ἐπιστημῶν διὸ καὶ Πεντακλήθριον ὀνομάσθη ὑπὸ τινῶν ἐκ τῶν ἡμετέρων.

Ἡ σύστασις αὐτοῦ διατάχθη ὑπὸ τοῦ ἀρθροῦ 298 τοῦ Συντάγματος τοῦ τρίτου ἔτους τῆς Γαλλικῆς δημοκρατίας (29 Αὐγούστου 1795) ἔχοντος οὕτω: « Ἐπάγει δι' ὅλην τὴν δημοκρατίαν Ἐθνικὸν Ἰνστιτούτον, ὑπερ ἐπιφορτίζεται τὴν συλλογὴν τῶν ἀνακαλύψεων καὶ τῶν προόδων τῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν. » Περιεῖχε δὲ κατ' ἀρχὰς μόνον τρεῖς ἀκαδημίας, ὀνομαζομένας τάξεις. Ὁ πρῶτος Ναπολεὼν πῆλξεν τὸν ἀριθμὸν αὐτῶν τὸ 1803 εἰς τέσσαρας: διάταγμα δὲ τῆς 21 Μαρτίου 1816 τοῦ Λευδοβίκου III' ἤλλαξε τὴν διακρίσιν τῶν τεσσάρων αὐτῶν τάξεων καὶ ἐπικάλυπεν αὐτάς ἀκαδημίαν.

Τὸ δὲ 1836, κατὰ πρότασιν τοῦ Κυρίου Γκυζώτου, τότε ὑπουργοῦ τῆς δημοσίας ἐκπαίδευσως, αἱ ἠθικαὶ καὶ πολιτικαὶ ἐπιστημαὶ ἀπετέλεσαν ἰδιαιτέραν πέμπτην ἀκαδημίαν.

Ἐχει δὲ ἐκάστη αὐτῶν χωριστὴν σύστασιν, χωριστὸν γραφεῖον καὶ διαφόρον ἡμέραν συνεδριάσεως. Συνέρχονται ὅμως καὶ αἱ πέντε ἐνταῦθα κατὰ προσδιορισμένην ἡμέραν, καθ' ἣν καὶ τὰ βραβεῖα διανέμονται.

ἀρχαιολόγος θέλει αὐτὸς γνωστοποιήσει πρὸς ἡμᾶς τὰ ἀξιόλογα ἀποτελέσματα τῶν πρώτων αὐτοῦ ἔργων, καὶ τὰ ὅσα ὑπόσχεται ἡ ἐξακολουθήσας αὐτῶν. Τὸ κατ' ἐμὲ, κατὰ προτροπὴν τῶν συναδέλφων μου, θέλω ὁμιλήσει πρὸς ὑμᾶς περὶ ἀρχαιολογικῆς ἀνακαλύψεως ἐπίσης μὲν νεωτάτης ἀλλ' ἤτον ἐπισήμου, ἀπλῶς περὶ Ἑλληνικῆς τινος ἐπιγραφῆς εὐρεθείσης ἐν Μεσσηνίᾳ, ἣν καὶ ἐκοινοποίησα τῇ ἡμετέρᾳ ἀκαδημίᾳ.

Ἡ ἐπιγραφή αὕτη μακρὸν περιέχει διάγραμμα τῶν τελετῶν αἵτινες προηγούντο τῶν μυστηρίων τῆς Δήμητρος καὶ τῆς Περσεφίδης. Μὴ περιμένετε τὴν ἐν αὐτῇ ἀνεύρεσιν τῶν δογμάτων, ὧν ἡ γνώσις ἀπέκειτο τοῖς μεμνημένοις ἀνωτέρας τινὸς τάξεως, τῆς τῶν Ἐποπτῶν, καὶ ὧν τὸ μυστικὸν διὰ τὸσούτης προφυλακῆς περιετοιχίζετο μανθάνομεν ὅμως ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης διὰ τίνων τελετῶν προηγουμένων εἰς τὰ μυστήρια ταῦτα, τὰ τόσον σπουδαίαν κατέχοντα θέσιν ἐν τῇ ἀρχαιότητι.

Πάντες οἱ ἐπιθυμοῦντες μνηθῆναι ἄνδρες, γυναῖκες, νέοι, δοῦλοι, ὑπέσχοντο πρὶν δι' ὄρκου, οὐτινος νῦν τὸ πρῶτον μανθάνομεν τοὺς δόρους, τὴν συμμόρφωσιν πρὸς τὰς παραγγελλίας τὰς περιεχομένας ἐν τοῖς ἱεροῖς θετμοῖς, ὧν ἡ τήρησις ἐπιστεῖτο εἰς συμβούλιον ἐκλελεγμένον μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς ἱερᾶς ταύτης ἐταιρίας, ἅτινα ἐπικαλοῦνται ἐνταῦθα ἱεροὶ καὶ ἱεραὶ. Τὸ πρόγραμμα κανονίζει ἔπειτα μετ' ἀκριβείας τὸ ἔνδυμα τῶν ἀνδρῶν, τῶν γυναικῶν καὶ τῶν νεανίδων, ἀφ' οὗ πᾶν κόσμημα αὐστηρῶς ἀπετρέπετο, τὰ περὶ ἀστυνομίας ἐν τῇ μεγάλῃ ταύτῃ συρροῇ, τὴν τιμωρίαν τῶν πλημμελημάτων, τὴν τάξιν τῆς ἀγορᾶς, τὴν ἐκλογὴν τῶν θυμάτων, τὴν δημοσίαν καὶ ἐπὶ προηγουμένη ἐγγυήσει πλειστηριασμῶν τῶν ἀναγκαιοῦντων τῇ ἐκατόμβῃ· εἶτα τὴν τάξιν τῆς πομπῆς, τὴν παράληψιν τῶν ἀναθημάτων, τὴν χρῆσιν αὐτῶν καὶ τὰ τῆς λογιστικότητος.

Νομίζας ὅτι ταῦτα πάντα συγκροτοῦσι περὶ ἐνὸς τῶν κυριωτέρων θρησκευμάτων τῆς Ἑλλάδος καὶ περὶ τῆς διοικητικῆς, διοργανώσεως αὐτοῦ σύνολον πληροφοριῶν, ἀξίον λόγου καὶ ἐν μέρει νέων δι' ἡμᾶς, λαβῶν δὲ, χάρις τοῖς ἐν Ἀθήναις φίλοις μου, καὶ μίαν τῶν πρώτων ἀντιγραφῶν τοῦ κειμένου τούτου, ἀντὶ τοῦ συγγράψαι ὑπόμνημα ἐξ ἐπαγγέλματος περὶ αὐτοῦ, προστίμησα τὴν διὰ μεταφράσεως ἀμείσον κοινοποίησιν τοῦ ἐγγράφου πρὸς ὅσους τὸ ἀντικείμενον τοῦτο ἴσως διαφέρει (α).

Πρὸς τοὺς σοφοὺς τοὺς περὶ τὴν ἐπιγραφικὴν ἀσχολουμένους, οἵτινες συνάγουσι μετ' ὑπομονῆς καὶ οὕτως εἰπεῖν, μίαν πρὸς μίαν τὰς ὕλας δι' ὧν ἀνοικδομοῦσι τὸ κτίριον τοῦ παρελθόντος, ἐγγραφῶν ἀνέκδοτον τοιαύτης ἐκτάσεως ἐστὶν ἔρμαιον, δι' ὃ

(α) Εὐτυχὴς ἦν πρὸς τὴν τὰς πληροφορίας τῶ συναδέλφου καὶ φίλου Κυρίου Alfred Maury καθ' ἣν στημὴν ἐπικρατοῦτο ὁ τρίτος τόμος τῆς σοφῆς αὐτοῦ ἱστορίας περὶ τῶν θρησκείων τῆς ἀρχαιότητος. Τὸ ἐπὶ τῶν μυστηρίων κεφάλαιον αὐτῆς βεβαίως οὕτως δι' αὐτῶν καὶ ἀπετελεῖσθαι.

καὶ μετ' εὐχαριστήσεως ἀπεδέχθη ἡ ἀκαδημία τῶν ἐπιγραφῶν τὴν κοινοποίησιν ταύτην. Ἀλλὰ φοβούμαι μὴ ἠπατήθην ἐπὶ τοῦ διαφέροντος αὐτοῦ, φέρον αὐτὸ ἐν τῇ γενικῇ ταύτῃ συνεντεύξει, δι' ἣν διακόπτετε τὰς ποικιλίας ὑμῶν ἐρεῖνας εἴτε περὶ τὰς τέχνας, εἴτε περὶ τὴν φιλολογοίαν, τὰς ἐπιστήμας, ἢ τὴν πολιτικὴν. Ἀνάγκη, κύριοι, ὅπως ἐπιεικεῖς καὶ οὐχὶ αὐστηροὶ γενόμενοι ἀφήσητε πρὸς τὸ παρὸν πᾶσαν περὶ τὸν τύπον τῆς ἐκθέσεώς μου ἀπαίτησιν, διότι ἐν τῇ δοκιμῇ τῆς ἐρμηνείας μόνον σκοπὸν εἶχον ν' ἀνοίξω τὴν ὁδὸν πρὸς νέας ἐρεῖνας.

Ὅπως μὴ ἀπολέσω τὴν μοναδικὴν ταύτην ἀξίαν τῆς προτεραιότητος ἐν Γαλλίᾳ, ἐστερήθην ἴσως, κακῶς ποιῶν, τῶν πληροφοριῶν ἃς καθ' ἡμέραν ἐξ Ἑλλάδος περιμένω· διότι μέρος τῆς ἐπιγραφῆς καλύπτεται ἀκόμη ἐν τοίχῳ, ἀφ' οὗ ταχέως ἀποκαλυφθήσεται κατὰ τὴν εὐχὴν μου. Ἀλλὰ καὶ κινδυνεύουσιν οὕτω νὰ διαφυσθῶσι τινὲς ἐκ τῶν στοιχημάτων οὗς τολμῶν ἐκθέτω ἐνταῦθα.

Ἄλλ' εἵπομεν πρῶτον ὀλίγα τινα περὶ τῶν περιστάσεων τῆς εὐρέσεως ταύτης καὶ περὶ τῶν σοφῶν εἰς οὗς ὀφείλεται.

Τὸν παρελθόντα Νοέμβριον ὁ Κύριος Βλαστός, καθηγητὴς τῶν Ἑλληνικῶν ἐν Ἀνδριτσαινῇ, μαθὼν ὅτι μακρὰ ἐπιγραφή ἀνεκαλύφθη ἐν τῷ χωριδίῳ τοῦ Κωνσταντίνου, τοῦ δήμου Ἀνδανίας, οὐ μακρὰν τῶν ἐρειπίων τῆς περιφήμου Μεσσηνίας, ἐπορεύθη ἐκεῖ ὅπως ἀντιγράψῃ αὐτήν.

Σύγκειται δὲ ἡ ἐπιγραφή ἐξ 418 γραμμῶν, ἐγγραμμμένων ἐπὶ δύο τεμαχίων ἐνὸς μέτρου περίπου, ἅτινα ἀπετέλουν ποτὲ μίαν καὶ μόνην στήλην, καὶ εὐρέθῃ πλείσιον κρήνης περὶ ἣν καθ' ἐκάστην ἀνασκάπνεται στήλαι, κιονόκρανα καὶ ἄλλα ἀρχαῖα λείψανα, δι' ὃ καὶ τὸ μέρος Παλάτι ἐπικαλεῖται. Ἀπὸ τινος οἱ κάτοικοι ἤρχοντο ζητοῦντες μάρμαρα διὰ τὴν ἀνακαινίσιν τοῦ ναοῦ τοῦ προστάτου αὐτῶν Ἁγίου Κωνσταντίνου· καὶ οὕτω τὰ δύο ταῖτα τεμάχια ἐτέθησαν ἐκ δεξιῶν καὶ ἐξ εὐωνύμων τῆς θύρας αὐτοῦ. Ἄγνωστος ἂν εὐρέθησεν οὕτω χωρισμένα ἢ ἂν ὑπὸ τῶν τεκτόνων ἐγένετο ἢ εἰς δύο διαχωρίσεις, δι' ἧς σπουδαίως ἐβλάβησαν πολλαὶ γραμμαὶ περὶ τὸ μέσον τῆς ἐπιγραφῆς. Πρὸς δὲ φαίνεται ὅτι τὸ μέρος τοῦ λίθου τὸ εἰς τὸν τοίχον προστρωσμένον περιέχει ἐπίσης γράμματα. Τὸ μέρος τοῦτο περιεῖχεν ἴσως τὸ ἀριερώμα ἢ τὸ πρωτόκολλον· διότι τὸ νῦν φαινόμενον οὐτε τὴν ἡμέραν, ἀλλ' οὐτε τὴν Ἀρχὴν ἀναφέρει ἀφ' ἧς ἐξεδόθη τὸ ἱερὸν τοῦτο διάταγμα.

Ὁ Κύριος Βλαστός ἐπεμψε τὴν ἀντιγραφὴν τοῦ φίλου τινὸς ἐν Ἀθήναις, τῷ Κυρίῳ Κουμανοῦδῃ, ὡς συμπεραίνω ἐκ τοῦ ἀρχικοῦ στοιχείου, ἐκ τῶν σοφῶν καθηγητῶν τοῦ Ὀθωναίου Πανεπιστημίου. Οὗτος ἐννοήσας εὐθὺς τὴν σπουδαιότητα αὐτῆς, ἀμέσως ἐτύπωσεν αὐτὴν ἐν τῇ πολιτικῇ καὶ φιλολογικῇ ἐφημερίδι τῶν Ἀθηνῶν Φιλόπατρις (ἀριθ. τῆς 29 Νοεμβρίου), καὶ τοι λυπούμενος ὅτι τὸ σχῆμα τοῦ φύλλου οὐκ ἐπέτρεπεν ἄλλως ἢ τὴν διὰ τῶν συνήθων γραμμάτων ἐκτύπωσιν. Ἡ γερμανικὴ ἀρ-

χαλογικὴ ἐφημερίς τοῦ Κυρίου Gerhard ἐπανάλαβε τὸ κείμενον τῆς ἐπιγραφῆς κατὰ τὴν πρώτην ταύτην ἔκδοσιν. Ἀλλ' ὁ Κύριος Κουμανοῦδης, ἀναγνωρίσας πολλὰ μέρη ἑλλειπῆ καὶ ἀμφίβολα, παρεκάλεσε τὸν Κύριον Βλαστόν ὅπως καὶ δεύτερον παραβάλλῃ αὐτὴν μετὰ τοῦ πρωτοτύπου. Ἡ ἐξέτασις αὕτη ἐδείξεν αὐτῷ οὐ μόνον τὴν ἀληθῆ γραφὴν πολλῶν χωρίων, ἀλλὰ καὶ 18 γραμμάς αἵτινες κατ' ἀρχὰς δὲν εἶχον ἀναγνωσθῆ. Ὁ Κ. Κουμανοῦδης ἐδημοσίευσεν λοιπὸν καὶ δευτέραν ἔκδοσιν ἐντελεστεράν ἐν τῷ ἀριθμῷ τῆς 5 Ἰουνίου τῆς αὐτῆς ἐφημερίδος, πλείσιον μακροῦ ἀρθροῦ περὶ τῆς κινήσεως κλίμακος, ζητήματος περὶ οὗ ἀσχολοῦνται ἐν Ἀθήναις μετὰ τῆς αὐτῆς ζωηρότητος ὡς καὶ ἐν Γαλλίᾳ. Τὸ κατ' ἐμὲ προετίμων εὐρεῖν πανομοιότυπον τῆς δευτέρας γραφῆς. Ἐκολλήθησα λοιπὸν εἰς τὴν ἐργασίαν μου τὴν ἀντιγραφὴν τῶν ΚΚ. Βλαστοῦ καὶ Κουμανοῦδῃ· σπεύδω δὲ νὰ εἶπω ὅτι ἡ ἀντιγραφή αὕτη δεικνύει ὅτι οἱ ἐκδόται μεγάλην ἔχουσι γνώσιν τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς καὶ σύντονον προσοχὴν. Τὰ χωρία ὧν ἡ ἀνάγνωσις ἀμφίβολος ὑπῆρχεν, ἐγράφησαν διὰ κεφαλαίων, καὶ αἱ ἐλλείψεις δεικνύονται διὰ στιγμῶν. Αἱ ἐλλείψεις αὗται ὀλίγαι εἰσίν, εἰμὴ πρὸς τὸ τέλος τῆς πρώτης πλακῆς καὶ τὴν ἀρχὴν τῆς δευτέρας, ἣτοι πρὸς τὸ μέρος εἰς ὃ ἐχωρίσθησαν. Πολλαὶ ἀναπληροῦνται δι' εἰκασίας καὶ ἡ γενικὴ ἔννοια εὐκόλως ἀνευρίσκειται.

Ὁ κανονισμὸς οὗτος διακρίεται κατ' ἄρθρα, καὶ ἀνάγεται, ὡς εἵπομεν, εἰς τὰ τῆς Δήμητρος μυστήρια ἅτινα δὲν ἐτελοῦντο μόνον ἐν Ἐλευσίνῃ, ἀλλὰ καὶ ἐν ἄλλαις πόλεσι τῆς Ἑλλάδος μετὰ πλείονος ἢ ἐλάσσονος πομπῆς. Ὁ δὲ Πausanias ἐν τῇ τῆς Ἀρκადίας περιγραφῇ ὁμιλεῖ περὶ τῶν ἐορτῶν τῆς Ἐλευσινίας Δήμητρος παρὰ Φενεάταις, καὶ περὶ μνημείου Πέτραμα καλουμένου. Συνέκειτο δὲ ἐκ δύο μεγάλων λίθων ἠρμοσμένων πρὸς ἀλλήλους. Ἀγομῆτων δὲ κατ' ἔτος τῶν μεγάλων μυστηρίων, ἤνοιγον τοὺς δύο τούτους λίθους, περιέχοντας γράμματα ἀφορῶντα τὴν τελετὴν, καὶ ἀνεγίνωσκον αὐτὰ εἰς ἐπίκειον τῶν μυστῶν, εἶτα κατέθεντο αὐτοὺς ἐκ νέου τὴν αὐτὴν νύκτα. Ἡ στήλη ἢ παρὰ τῇ Μεσσηνίᾳ εὐρεθείσα ἴσως ἀνάλογον ἔσχε σκοπὸν.

Τὸ ἱερὸν εἰς ὃ ἀνήκε καθαρῶς ἐνδείκνυται. Ἔστι δὲ τὸ ὑπὸ Πausanίου περιγραφόμενον ἐπὶ τῆς ὁδοῦ ἐκ Μεσσηνίας πρὸς Μεγαλόπολιν, ἐπὶ τῆς τοποθεσίας τῆς Οἰχαλίας, ἀναφερομένης ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου, καὶ παρὰ τῇ Ἀνδανίᾳ πρωτεύουσῃ τῆς Μεσσηνίας κατὰ τοὺς ἠρωϊκοὺς χρόνους. Ἐκεῖ κατὰ τὰς μυθολογικὰς παραδόσεις Καῦκων ὁ τοῦ Κελαινοῦ μετέπειτα κατέστησεν αὐτὰ λαμπρότερα. Ἀθηναῖός τις ὀνόματι Μέθαπος ἀνεπέπεσε αὐτὰ, ὡς μαρτυρεῖ καὶ ἐπιγραφή τις παρὰ Πausanίᾳ. Ἀλλὰ καὶ καὶ καὶ τελευτῆ ἐξερχίσθησαν ὅτι οἱ Σπαρτιάται κατέστρεψαν τὴν Μεσσηνίαν μ' ὄλας τὰς ἠρωϊκὰς τοῦ Ἀριστομένους προσπάθειας. Τὸ δὲ 369 ἔτος π. Χ, ὅτε ὁ Ἐπαμεινώνδας καὶ ὁ Ἐπιτέλης, στρατηγὸς τῶν Ἀργείων, ἐν Λεύκτροις νικήσαντες ἀνεκά-

λεσαν εἰς τὴν πατρίδα τοὺς ἐξορισθέντας Μεσσηνίους, οἱ δὲ δύο στρατηγοὶ εἶδον, ὡς λέγεται, τὴν αὐτὴν νύκτα ἐν ὄνειρῳ πρὸς τὴν ἀνδρᾶ ὅστις ἐκέλευσεν αὐτοὺς ἀνασκαφᾶς ποιῆσαι ἐπὶ τῆς Ἰθάκης. Εὐρὸν δ' ἐκεῖ ὑδρίαν χαλκῆν ἦν ὁ Ἀριστομένης παρακατέθετο ὅτε εἶδεν ἀναψφρευκτον τὸν τῆς πατρίδος ὄλεθρον. Ὁ Ἐπαμεινώνδας θυσιάαν ποιήσας ἤνοιξε τὴν ὑδρίαν καὶ εὗρε κατὰ τὸν ἑλλησμένον εἰς τὸ λεπτότατον τετυλιγμένον ὡς βιβλίον, καὶ ἐπ' αὐτοῦ γεγραμμένα τὰ τῶν μεγάλων θεῶν μυστήρια. « Καὶ τοῦτο ἦν, λέγει ὁ Παισανίας, παρακαταθήκη τοῦ Ἀριστομένου. Τοῦτον τὸν ἐπελθόντα τῷ Ἐπιτέλει καὶ Ἐπαμεινώνδα καθεύδουσι Καύκωνα εἶναι λέγουσιν, ὃς ἀφίκετο ἐξ Ἀθηνῶν εἰς Ἀνδανίαν παρὰ Μεσσήνην τὴν Τριόπα. »

Μετὰ τὴν θρησκευτικὴν ταύτην τελετὴν γενομένην πρὸς ἐκπλήξιν τῆς φαντασίας τῶν ἐν τῇ πατρίδι ἐπανελθόντων, ὁ Ἐπαμεινώνδας ἐκλέγων ὡς νέαν πρωτεύουσαν τὴν ἰσχυρὰν θέσιν τῆς Μεσσήνης, ἐπ' ἀνέφερε τὰ μυστήρια τῆς Δήμητρος ἐπὶ τῶν ἐρείπιων τοῦ ἀρχαίου ἱεροῦ ἐν τῷ πεδίῳ τῆς Στενυκλήρου, καὶ αἱ οἰκογένειαι αἱ ἱερατικαὶ ἐπανῆλθον ἐξ Ἐλευσίνος ὅπου εἶχον ἀναχωρήσει.

Τίτος ὁ Ἀλβίος ἀναφέρει τὴν Ἀνδανίαν ὡς χωρίον ἄσκημον ἐπὶ Σύλλα. Καὶ ὁμοίως ἐπὶ τῶν Ἀντωνίων τὸ τῆς Δήμητρος τέμενος ὑπῆρχεν ἔτι ἐν τῷ μέσῳ ἄλλοις ἱεροῦ τοῦ Καρνασίου καλουμένου, ἔνεκεν ἀγάλματος τοῦ Καρνείου Ἀπόλλωνος. Ὁ δὲ Παισανίας περιγράφων τὰ κύρια τοῦ Καρνασίου μνημεῖα ὁμιλεῖ περὶ αὐτῶν ὡς ἂν ἦτο μεμνημένος. « Τοῦ πεδίου δὲ ἐστὶν ἀπαντικρὺ καλουμένη τὸ ἀρχαῖον Οἰχάλια, τὸ δὲ ἐφ' ἡμῶν Καρνασίον ἄλλοις, κυπαρίσσων μάλιστα πλήρες. Θεοῦ δὲ ἀγάλματα, Ἀπόλλωνός ἐστι Καρνεῖον καὶ Ἑρμῆς φέρων κριόν ἢ δὲ Ἀγνή Κόρη, τῆς Δήμητρος ἐστὶν ἐπίκλησις ὕδωρ δὲ ἀνεῖσιν ἐκ παλῆς παρ' αὐτὸ τὸ ἀγαλμα. Τὰ δὲ εἰς τὰς θεὰς τὰς μεγάλας (δραῖσι γὰρ καὶ ταύταις ἐν Καρνασίῳ τελετῆν) ἀπόρρητα ἔστω μοι δεύτερα γὰρ σφισι νέμω σεμνότητος μετὰ γε Ἐλευσίνα. Ὅτι δὲ ἡ ὑδρία τε ἢ χαλκῆ τὸ εὖρημα τοῦ Ἀργείου στρατηγοῦ, καὶ Εὐρύτου τοῦ Μελανέως τὰ ὅσα ἐφυλάσσετο ἐνταῦθα, δηλώσαί με καὶ ἐς ἀπαντας οὐκ ἀπέργε τὸ ὄνειρον. Ρεῖ δὲ ποταμὸς παρὰ τὸ Καρνασίον, Χάραδρος. Καὶ προελθόντι ἐν ἀριστερᾷ σταδίοις ὀκτὼ μάλιστα, ἐρείπια ἐστὶν Ἀνδανίας. »

Ἐκάστη λέξις τῆς περιγραφῆς ταύτης ἐρμηνεύεται ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ἐπιγραφῇ, δι' ἧς ἐνταυτῷ θέλουσιν ὀρισθῆ ἀμφιβολία τινὲς γεωγραφικαὶ περὶ τῶν ἐτι ὀλίγων γνωστῶν μερῶν τούτων τῆς Μεσσηνίας.

Ἐὰν δὲ μ' ἐρωτήσετε εἰς ποίαν ἐποχὴν ἀναφέρεται ἡ ἀρτι ἀνακαλυφθεῖσα ἐπιγραφὴ, εἰκάσω ὅτι τὸ 55 ἔτος, ὅπερ πολλάκις μνημονεύεται ἐν αὐτῇ ἄνευ ἄλλης ἐνδείξεως, ἀναφέρεται εἰς τὸν χρόνον τῆς ὑποταγῆς τῆς Ἀχαιᾶς τοῖς Ῥωμαίοις ἐστὶν οὖν τὸ ἔτος 95 π. Χ.

Εἰκάσω δὲ κατὰ τὰς ταραχὰς αἰτινες προηγῆ-

θησαν τῆς πτώσεως τῆς Ἀχαιᾶς συμμαχίας καὶ ἐπετάχυναν αὐτήν, ἢ τέλεισι τῶν μυστηρίων διεκόπη, καὶ τὰ ἱερὰ μνημεῖα τοῦ πεδίου τῆς Στενυκλήρου ἐν μέρει ἠρνήθησαν. Εἶτα δὲ ἐπὶ Ῥωμαϊκῆς δεσποτείας, ἐπανελθούσης τοῦλάχιστον τῆς εἰρήνης ἐν τῇ Ἑλλάδι, ἠθέλησαν ἐγκαταστήσαι ἐκ νέου τὰς ἀρχαίας θρησκευτικὰς τελετάς. Τὰ ἱερὰ σκευὴ ὡς καὶ οἱ ἀρχαῖοι θεομοὶ διασωθέντες ἐν τισὶν ἱερατικαῖς οἰκογενείαις ἐτιμῆθησαν καὶ αὐθις, καὶ νέος κανονισμός, ἀντιγραφεὶς ἐκ τῶν ἀρχαιότερων, ἐγλύφη ἐπὶ πέτραις. Ταῦτα μοι φαίνονται εὐκόλως ἐξηγοῦντα πολλὰ χωρία τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος κειμένου. Μνασιστράτης τις, οὐδένα τίτλον λαμβάνων καὶ τοι μὲγάλως ἐν τοῖς μυστηρίοις τούτοις σημαίνων, αἴτιος φαίνεται τῆς ἀνακαινίσεως ταύτης.

Ὅπως δὲ ποτε ὁ κανονισμὸς τῶν μυστηρίων τῆς Δήμητρος ἐν Μεσσηνίᾳ καίτοι, ὡς φαίνεται, γραφεὶς ἐπὶ Ῥωμαίων, κέκτηται σπουδαιότητος μεγάλης ὡς πρὸς τὰ μυστήρια ἐν γένει, ἀφ' οὗ ὡς εἶδομεν σπουδῇ ἐγένετο πρὸς ἀναζωπύρωσιν τῶν ἀρχαίων παραδόσεων αἰτινες συνεδέοντο πρὸς τὸ σεπτὸν ἱερὸν τῆς Ἐλευσίνος.

(Ἐνταῦθα ἀνεγνώσθη ὑπὸ τοῦ Κ. de Presle ἡ ἐπιγραφὴ.)

Ἐνταῦθα περατοῦται ἡ 118 γραμμὴ καὶ τὸ κείμενον τῆς ἐπιγραφῆς, ὅσον ἐφαίνετο ὅτε ἀνεγράφη παρὰ τοῦ Κυρίου Βλαστοῦ. Ἡ συνέχεια ἴσως δοθήσεται ἡμῖν ἂν οἱ λίθοι οὗτοι ἀποχωρισθῶσι τοῦ κτιρίου ἐν ᾧ εὕρισκονται. Ὁ Κύριος Κουμανούδης ἐξέφερε τὴν εὐχὴν ταύτην. Γνωρίζετε τὰς προσπαθείας τοῦ Κυρίου Χριστοπούλου, ὑπουργοῦ τῆς δημοσίου ἐκπαιδεύσεως, ὑπὲρ τῆς ἀπανταχοῦ ἐν Ἑλλάδι ἀναζητήσεως τῶν ἀρχαίων μνημείων. Ἐλαβον δὲ τὸ θάρρος τοῦ παραστήσαι καὶ τῷ Κυρίῳ Ραγκαβῇ πόσον διαφέρει τῇ ἐπιστήμῃ ὅπως ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ Καρνασίου παραδοθῆ ὅσον τὸ δυνατόν ἐντελεστέρα τῇ ἐρευνῇ τῶν ἀρχαιολόγων.

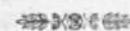
Ὁ Κύριος Ραγκαβῆς εὐγενῶς φερόμενος μὲ εἰδωποίησεν ὅτι διαταγαὶ ἐδόθησαν πρὸς τοῦτο. Ὁ Κύριος Πιττάκης, ὁ ἀξιὸς ἔρορος τῶν ἐν Ἀθήναις ἀρχαιοτήτων, ἀνεχώρησε, νομίζω, εἰς Ἀνδανίαν. Ἡ προθυμία τοῦ Κ. Ραγκαβῆ κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην δεικνύει πόσον ἐκτιμᾷ τὸν τίτλον τοῦ ἀνταποκριτοῦ τοῦ Ἰστοιτοῦτου διότι καὶ ἐν τῷ μέσῳ τῆς διαχειρίσεως τῶν δημοσίων πραγμάτων οὐδὲν διέκοψε τὰς περὶ τὰς ἀρχαιότητας τῆς πατρίδος ἐρεῖνας του. Ἐκλέχεται ἕνα τῶν διασημοτέρων ἀρχαιολόγων αὐτῆς ὡς ὑπουργὸν ἐπὶ τῶν ἔξωτερικῶν, ἢ Ἑλλάς φαίνεται ἐνοήσασα ὅτι ἐὰν ἀλλαγῆ ἐπικαλῶνται τὰς συνθήκας τοῦ 1815 ἔτους ἢ τὰς συνεντεύξεις τῶν Παρισίων, τὰ δικαιώματα αὐτῆς, ὅπως ἀποτελέσῃ μέρος τῆς εὐρωπαϊκῆς χορείας, ἀρχίζουσιν ἀπὸ τῆς εἰρήνης τοῦ Κίμωνος, ἧτις διὰ συνθήκης ἐπισήμου καθιέρωσε τοὺς διὰ τῶν νικῶν τοῦ Μιλτιάδου ἐγεγερθέντας φραγμοὺς κατὰ τῶν ἀσιατικῶν εἰσβολῶν.

Ἄλλαν δὲ σημαντικὴ ὑπάρχει μάλιστα σήμερον ἡ σπουδῇ τῶν διαφορῶν συνθηκῶν δι' ὧν τὰ μικρὰ

Ἑλληνικὰ κράτη, ὅτε καλῶς ἐσκέπτοντο, ἔτεινον διὰ συμμαχικῶν δεσμῶν πρὸς τὴν συνένωσιν τῶν περιπεπλεγμένων αὐτῶν συμφερόντων. Χάρης τῇ ἀναγεννωμένη ζωνρᾷ ἐνεργείᾳ ἐν τῇ ἐλευθερᾷ Ἑλλάδι ὑπὸ τὴν κυβέρνησιν τοῦ Βασιλέως Ὀθωνος, πολλὰ τῶν συνθηκῶν αὐτῶν, ἀγνωστοὶ τῶς τοῖς ἱστορικοῖς, ἐξωρῦχθησαν ἐσχάτως ἐκ τῆς κόνεως. Ἐκ τῶν συναδέλφων ἡμῶν ὁ Κύριος Egger ἐργάζεται εἰς τὴν σύμπληξιν αὐτῶν. Γενήσονται δ' αὐταὶ νέα στοιχεῖα εἰσχωγῆς εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ δημοσίου δικαίου.

N. M.

Ἡ ΑΓΙΑ ΣΟΦΙΑ. (*)

Ἦτον ἐνδεκάτῃ τοῦ Ἰουλίου, ἡμέρα Σαββάτου καὶ ὥρα δευτέρα μετὰ μεσημβρίαν ὅτε εἰσῆλθον ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ. Ἰερὰ ἐκπλήξις μὲ κατέχει ἀκόμη, καὶ ἡ ψυχὴ μου εἶναι πλήρης μελαγχολίας καὶ συγκινήσεως.

Σιωπὴ ἄκρα ὑπῆρχε κατὰ τὴν ὥραν ἐκείνην ἐν τῇ βασιλίδι ταύτῃ τῶν Ἐκκλησιῶν τοῦ Θεοῦ, διακοπτομένη ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ἀπὸ τὰς ἀσθενεῖς μουσικὰς συμφωνίας τῶν *δερβισσῶν* καὶ ἀπὸ τὰς ἀρβόθμους φωνᾶς τῶν *μουζικίντων*.

Δι' εὐρυτάτης λιθοστρώτου ἀναβάθρας ἀνέβην τὸ ὑπερῶν ἀπὸ τῆς θέσεως δὲ ταύτης, ὡς ἀπὸ σκοπιᾶς ὑψηλῆς, παρουσιάσθη εἰς τοὺς ὀφθαλμούς μου τὸ ὠραιότερον πανόραμα, ἀφ' ὅσα εἶδον εἰς τὸν κόσμον τῆς τέχνης. Ἐκείθεν τὸ ἀριστούργημα τοῦτο τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς ἀπεκαλύπτετο καθ' ὅλην του τὴν μεγαλοπρέπειαν· ἐδῶ ἐφαίνετο τὸ ἱερὸν ἡμικύκλιον, ἐνθα προσεφέρετο ἄλλοτε θυσία ἀνάιμακτος πρὸς τὸν υἱὸν καὶ Λόγον τοῦ Θεοῦ· ἐκεῖ τὰ Κατηχούμενα μὲ τοὺς εὐμεγέθεις κίονας τῶν ἐξ ἰάσπου καὶ πορφυρίτου! Κάτωθεν ἐξετείνετο ἀπερραντον ἔδαφος, ἐν ᾧ ἔνθεν κἀκεῖθεν πρηνεῖς ἐν μεγίστῃ σιγῇ προσήυοντο ὁμάδες Ὀθωμανῶν ἀνωθεν δὲ ἐστεφανοῦτο τὸ θαυμαστὸν οἰκοδόμημα μὲ τὸν καταπληκτικὸν ἐκείνον θόλον, τὸν ὅποιον ἡ διάνοια ὑποθέτει ὅτι κρατοῦσι μετέωρον τὰ τέσσαρα Χερουδίμ, τὰ διαμέοντα ἀκόμη ἐκεῖ σύμβολον τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τῆς βυζαντινῆς ἀρχαιότητος!

Πόσων αἰῶνων ἱστορίαν δὲν ἀναπολεῖ εἰς τὸν περιγητὴν τὸ θέαμα τοῦτο! Τίς τῶν ὀρθοδόξων Ἑλλήνων εἰσῆλθέ ποτε εἰς τὸ τέμενος τοῦτο καὶ δὲν συνεκινήθη; τὸ πᾶν ἐκεῖ εἶναι ἀνάμνησις εὐσεβοῦς ἐποχῆς, εἶνε πλῆρες θρησκευτικῶν ἀναμνήσεων...! Ἀκολουθήσον με, ἀναγνώστα, εἰς τὴν σοβαρὰν ταύτην περιήγησιν, τῆς ὁποίας ἀτελῆ σοὶ προσφέρω εἰκόνα διὰ τοῦ μικρογραφήματος τούτου.

(*) Τὸ σχέδιον τῆς Α. Σοφίας ἰδημοσιεύθη ἐν τῷ 91 φυλλάδιῳ.

Ἀφίνεις ἤδη τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Εἰρήνης (τὴν νῦν ὀπλοθήκην), καὶ διὰ τῆς καλουμένης ὑψηλῆς ἢ Βασιλικῆς πύλης ἐξέρχεται εἰς εὐρυτάτην πλατείαν· ἐδῶ εἶνε τὸ πάλαι ποτὲ περιώνυμον Αὐγουσταῖον, περιλαμβάνον τὴν ἀρχαίαν τῶν Βυζαντιῶν ἀγορὰν, τὸ Μίλιον, τὴν Πιττάκην καὶ τὴν Χαλκῆν. Ἐν τῇ λαμπρᾷ ταύτῃ πλατείᾳ ὑφῴνυτο ἄλλοτε τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου καὶ τῆς μητρὸς του οἱ ἀνδριάντες, καὶ τόσων ἄλλων Αὐτοκρατόρων· αὐτοῦ ὁ Αὐγουσταῖος κίων, ἐφ' οὗ ἐξ ὀρειγάλου κεχρυσωμένου τοῦ μεγάλου Ἰουστινιανοῦ ἵστατο ὁ ἐφιππος ἀνδρίας, καὶ ἡ πάγκαλος διὰ στοῶν ἀψίς, ἡ φέρουσα ἐπὶ ἐνός τῶν ἐπτὰ κίωνων τῆς τὸ ἐν τούτῳ *νίκαι*. Πέριξ δὲ ὑπῆρχεν ἡ Σύγκλητος μὲ τὰς χαλκᾶς τῆς πύλας, ὅπισθεν ὁ τῆς Ἁγίας Εἰρήνης ναός, πέραν δὲ πρὸς δυσμὰς ὁ Ἰπποδρόμος, τὸ ἱερὸν Ἀρχεῖον καὶ Τρίκλινον τῶν Πατριαρχῶν, καὶ μεταξὺ τὸ Διπύλιον, τὰ τῶν Ἀνακτόρων περιχρῶσα χαλκᾷ προπύλαια, καὶ οὐ μακρὰν πρὸς τὴν μεσημβρίαν τὰ περιφανῆ τῶν Αὐτοκρατόρων ἀνάκτορα.

Ὅταν μὲ τὴν ἱστορίαν εἰς τὰς χεῖρας περιηγῆσαι τὸ Αὐγουσταῖον, ἐκπλήττεσαι διερχόμενος αὐτὸ σήμερον. Ἡ ὑψηλὴ λεγομένη Πύλη (*μαμπ-ι-χουμα-γιουῦν*), ἡ βρύσις Ἀχμέτ τοῦ Γ'. ποταπά τινα ζύλινα καφρονεῖα καὶ αἱ πέριξ εὐτελέσταται οἰκοδομαὶ σκεπάζουσι τὴν περιώνυμον ταύτην πλατείαν. Ἐν μιᾷ δὲ τῶν πλευρῶν αὐτῆς φαίνεται ἡ Ἁγία Σοφία, δόξης πεπτωκυίας μεμονωμένον λείψανον, σεβασθὲν ὑπὸ τῶν αἰῶνων!

Ὅτω πλήρης ἀναμνήσεων καὶ ἀνυπομονησίας προχωρεῖς πρὸς τὸ μέγα τέμενος τῶν Καισάρων· ὅταν εἰσέλθῃς τοῦ αὐλῶνος τὴν θύραν, τὰ μεγάλα προπύλαια μὲ τὰς ὀρειγαλκίνοισ ἐννέα πύλας τῶν εἶναι ἤδη ἐνώπιόν σου. Ἐκπένησον τὰς εὐμεγέθεις ἐκείνας πύλας... Τὸ ὄνομα ἐνός αὐτοκράτορος εἶνε γεγραμμένον ἐκεῖ ἀνεξίτηλοις γράμμασι, καὶ ὁ σταυρὸς τῆς ὀρθοδοξίας ἐκατέρωθεν ὑπάρχει ἐγκεχαρᾶς ἀκόμη. Ἀναβαίνεις ἐπειτα τὰς μαρμαρίνους τῶν προπυλαίων βαθμίδας, διέρχεται τὴν στοῶν τὴν ὀκτάστηλον, πλησιάζεις τὴν μεγάλην πύλην... θάμβος καὶ ἐκπλήξις σὲ κατακυριεύει ὅλον, ὑπερφυσικὴ τις δύναμις ἀντιπαλαίει κατὰ τοῦ λογικοῦ καὶ τῆς κρίσεώς σου! Ἐτόμος ἤδη εἶσαι νὰ κλίνῃς γόνυ, καὶ μὲ τὰ χεῖλη ν' ἀσπασθῆς τὸ ἔδαφος ἐκεῖνο, τὸ ὅποιον τοσοῦτον ἐνδοξῶν Αὐτοκρατόρων καὶ εὐσεβῶν Πατριαρχῶν πόδες ἐπάτησαν!

Ἰπὸ τὴν ἰσχυρὴν ἐντυπώσεως ταύτης εἰσάγεσαι εἰς τὸν πρόναον· λαμπρὸν περιστύλιον ἐκ τεσσαράκοντα πολυτίμων κίωνων χωρίζει τὸν πρόναον ἀπὸ τοῦ ναοῦ, ὠραιότατα δὲ καὶ ποικιλόχροα μάρμαρα καθωραρίζουσι τὰς πλευράς καὶ τὰ τοιχοκράνα. Διέρχεται οὕτω τὴν μίαν τῶν ἐσωτερικῶν πυλῶν, ἀνωθεν τῆς ὁποίας ἱερὸν τι ἐκτυπον ἐκ μωσαϊκοῦ θεωρεῖται εἰσέτι, καὶ ἰδοὺ ὀλόκληρος ὁ ναὸς ἀναπτύσσεται εἰς τὴν ὄρασιν. Πανταχοῦ ζητεῖ ὁ ἐκθαμβὸς ὀφθαλμὸς σου ν' ἀνακαλύψῃ μέρος κἄν τῆς ἀρχαίας λαμπρότητος· ἀλλὰ μάτην ζητεῖ τὸ βῆμα, τὸν ἀμβωνα, τῶν Αὐτοκρατόρων τὸν θρόνον,

τάς πολυφώτους ἐκ χρυσοῦ λυχνίας, τὸ φρέαρ, τὸ βαπτιστήριον, διότι οὐδὲ ἔχνος αὐτῶν φαίνεται! πενιχραὶ τινες κωνοὶ ἀπὸ τοῦ ναοῦ τὰς ἀψίδας, ἀπέχουσι τόπον τῶν ἄλλοτε μεγαλοπρεπῶν χρυσοῦν λυχνίων, τῶν δι' ἀργυρῶν ἀλύσεων κρεμασμένων, καὶ συμποσομένων εἰς ἐξ χιλιάδας, ἀποτελοῦσας ὠκεανὸν φωτός, κατὰ τὰς μαρτυρίας τῶν ιστορικῶν. Τὰ μόνυ μεγαλοπρέπειαν τινὰ παρέχοντα εἶνε, τὸ διὰ τὸν *Soultanor* προωρισμένον θεωρεῖον, καὶ μία ὑψηλὴ ἔδρα διὰ τὸν *Mousteir*. Κολοσσαῖοί τινες πίνακες μὲ χαρακτηριστὰς ἀραβικοὺς στολίζουσι τοῦ ναοῦ τὰς γωνίας, δύο δὲ τμηαῖι, τοῦ Προφήτου νικηφόρα λάβρα, ἐπικρέμονται ἐπὶ τῶν δύο βραχιόνων τοῦ θυσιαστηρίου. Στρέφεις κύκλῳ τὰ ὄμματα, καὶ οὐδὲν ἕτερον ἔχνος τῆς πάλαι δόξης ἀπαντᾷς ἐκτὸς τῶν τεσσάρων Χερουβιμ, τῶν ὁποίων τὰ ὄραϊζ πρόσωπα βαναύσως κατεκάλυψεν ἡ θρησκουμανία.

Προχωρεῖς ὀλίγα βήματα, καὶ εὐρίσκουσαι ἀμέσως ὑπὸ τὸν ἀκατανόητον ἐκεῖνον θόλον, καμπύλον ὡς τὸν θόλον τοῦ οὐρανοῦ, καὶ μυστηριώδη ὡς τὴν Σοφίαν τοῦ Μεγάλου Τεχνίτου ὅστις τὸν κατεσκεύασεν! Ἡ γιγάντειος τοῦ Παντοκράτορος εἰκὼν ἐκ χρυσοῦ ψηφίου κατεργασμένη, ἐφαίνεται ἄλλοτε κυριεύουσα τὸ μέγα τοῦτο καταπέτασμα. Νῦν δὲ εἶνε χρωματισμένη διὰ κυανῆς βαφῆς πεποικιλμένη ἀπὸ ἀραβικὰ ἐκ χρυσοῦ μονογράμματα.

Ἰπὸ τὸν θόλον αὐτὸν εὐρίσκόμενος δὲν τολμᾷς πλέον νὰ κινήσῃς τὸ βῆμά σου· ἐδῶ διὰ μίαν στιγμὴν λητμονῶν τὰ κυριεύοντά σε αἰσθήματα καὶ τὰς ἀναμνήσεις σου, προσπαθεῖς νὰ ἀντιληφθῆς τοῦ τεραστίου αὐτοῦ ἔργου, τοῦ τελειότερου ἴσως ἀφ' ὅσα ταιαυτὰ κατεσκεύασεν ἡ τολμηρὰ τοῦ ἀνθρώπου χεὶρ. Ἐντεῦθεν ὄλας θεωρεῖς τὰς καλλονὰς τοῦ ναοῦ καὶ ἐπιχειρεῖσαι νὰ καταμετρήσῃς διὰ τοῦ ὀφθαλμοῦ τὸ ὕψος, τὴν ἔκτασιν, νὰ λάβῃς ἰδέαν τοῦ σχήματος, νὰ κατανοήσῃς τὴν θαυμασίαν τέχνην δι' ἧς συνάπτονται μετὰ τοῦ θόλου αἱ ἀψίδες καὶ τὰ ἡμιθόλια, ἀκαταπαύστως δὲ ἐρωτᾷς ποῦ στηρίζεται τὸ μέγα βῆρος τοῦ μετεώρου αὐτοῦ θόλου, ὅστις διὰ τῶν εἰκοσιτεσσάρων καμπύλων θυρίδων του ῥίπτει ἄνωθεν ὄχρον καὶ ὠραῖον φῶς, τὸ ὅποιον χωρὶς νὰ ἐκλιχθῇ μαγεύει τὴν ὄρασιν.

Οὕτως ἐκπεπληγμένος διὰ τὴν μεγαλοπρεπῆ ταύτην σκηνὴν ἣτις ὄλονεν ἐκτυλίσσεται ἐνώπιόν σου, διὰ τῆς τέχνης τὴν καλλονὴν, διὰ τῶν σχημάτων τὴν ποικιλίαν, διὰ τὴν χάριν, τὸ μέγεθος καὶ ἐν γένει τὴν ἀρμονίαν τοῦ ὅλου προβαίνει πρὸς τὴν ἀνατολικὴν πτέρυγα, διακρινομένην ἐκ τοῦ μεγάλου ἡμικυκλίου τῆς, τοῦ ὁποίου τὸ ἐκτεταμένον τόσον σχηματίζει κολοσσαῖαν παστάδα ἄνωθεν ἕως κάτω· ἐδῶ ἦτο τὸ θυσιαστήριον, σεβαστὸν ἄλλοτε διὰ τὴν ἱερότητά του, πολύτιμον διὰ τὴν τέχνην, διὰ τῶν ἀμφίων τὴν πολυτέλειαν, διὰ τοῦ χρυσοῦ, τοῦ ἀργύρου καὶ τῶν βαρυτίμων λίθων τὴν ἀφθονίαν. Μάτην ἀναζητεῖς αὐτοῦ σήμερον τὴν ἀρχαίαν ἐκεῖνην μεγαλοπρέπειαν, μάτην ζητεῖς τὴν ὠραίαν πύλην, τὸ καταπέτασμα (τέμπλον), τὸ Σύν-

θρονον, τὴν Τράπεζαν τὴν τιμαλῆ καὶ ἀγίαν, τὰς ἱεράς Διοθήρας ἐνθα ἦσαν ἐγγεγραμμένα τῶν Αὐτοκρατόρων καὶ τῶν Πατριαρχῶν τὰ ὀνόματα, . . ὄλων τούτων τῶν ἱεροπρεπῶν κειμηλίων φαίνεται γυμνὸν σήμερον τὸ μέρος τοῦτο· ὁ περιεργὸς δὲ χριστιανὸς ἀνακαλύπτει ἀλόμην ἐντὸς τῆς παστάδος τοῦ θυσιαστηρίου τὴν θείαν μορφήν τοῦ Ἰησοῦ, ὡς σκιάν φαινομένην ὑπὸ τὸ χροῶμα μὲ τὸ ὅποιον ἐπροσπάθησαν νὰ καλύψουσι τὸ ἱερὸν ἐκεῖνο μῶρφωμα, καὶ τὰς καμπύλας πτέρυγας τῶν συμπαραστατούντων ἐκατέρωθεν Ἀγγέλων.

Ἄνωθεν δὲ περιζωννύουσι τὸν ναὸν τὰ Καταχομένα τὰ διώροφα, ὑψόμενα μεγαλοπρεπῶς ἐν τῷ μέσῳ κιονοστοιχίας πολυτελοῦς, πρὸς κατασκευὴν τῆς ὁποίας ὅλαι αἱ πόλεις τοῦ ἀρχαίου κόσμου προσέφερον ὅ,τι εἶχον θαυμαστὸν καὶ ὠραῖον· ἐπὶ τῶν εὐρυτάτων αὐτῶν ἱπερώων οἰκουμηνικῶν συνεκροταῦντο Σύνοδοι εἰς ἄλλους καιροὺς, καὶ θαύγουρις εὐσεβῶν γυναικῶν παρίστατο εὐλαβῶς εἰς τὴν θείαν μυσταγωγίαν. Ἢδη γυμνὰ καὶ ἔρημα καὶ τετραχνηλισμένα, μόνον τὸ μονότονον ἀντηχοῦσι βῆμα τοῦ περιηγητοῦ, ὅστις ἐρῶεται νὰ θαυμάσῃ τὴν *Αἰλίαν Σοφίαν*!!

Ἀπέναντι τῆς τοιαύτης ἐρημώσεως ὁ εὐσεβὴς περιηγητὴς ἐπιχειρεῖται ἐν τῇ διανοίᾳ του νὰ συγρίνη τὰ παρόντα μὲ τὰ προγενέστερα. Οὕτως ὁ εἰς συλλογισμὸς διαδέχεται τὸν ἄλλον, καὶ ἡ φαντασία διατρέχουσα ἐν ἀκαρεῖ τῶν αἰώνων τὰ διαστήματα ἀκουστικῶς σὲ μεταφέρει ἐν τῷ μέσῳ τῆς πανηγυρικῆς ἐκεῖνης τῶν ἐγκαινίων τελετῆς, καθ' ἣν διὰ βασιλικῆς παρατάξεως καθιεροῦτο εἰς τὴν Σοφίαν τοῦ Θεοῦ ἡ νέα αὕτη Σιών τῆς ὀρθοδοξίας.

(Ἐπεται τὸ τέλος.)

ΔΙΑΦΟΡΑ.

ΧΡΥΣΙΟΝ ΠΟΣΙΜΟΝ. Εἰς τὴν Γαλλίαν ἐπιστεύετο ἄλλοτε ὅτι τὸ χρυσίον ἀναλυόμενον ἐντὸς ὕγρου τινος γίνεται ποτὸν. Μεταξὺ διαφόρων ἀρχαίων ἐγγράφων εὐρέθη ἀπόδειξις τοῦ ἀλχημικοῦ τοῦ Λοδοβίκου III', (τὸ 1483) εἰς ἣν ἀναγινώσκουμεν ὅτι ἔλαβε ποσότητα ἀναλογοῦσαν εἰς 1076 φράγκα ἀντὶ ἐννενηκόντα καὶ ἐξ ἀκοῦδων παλαιοῦ χρυσοῦ, τὸ ὅποιον μετεχειρίθη εἰς παρασκευασίαν ποτοῦ *aurum potabile* καλουμένου διὰ τινὰ κύριον.

ΑΡΙΘΜΟΙ. Κακῶς ὀνομάζουμεν τοὺς ἀριθμοὺς τοὺς ὁποίους μεταχειρίζομεθα *ἀραβικοὺς*, διότι οἱ ἀραβικοὶ πλὴν τοῦ μηδενικοῦ, δὲν ὀνοιάζουσι διόλου μὲ τοὺς ἡμετέρους· εἰς ἐναντίας φαίνεται ὅτι εἶναι ῥωμαῖκοί, καὶ ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι εἶχον αὐτοὺς σημειουμένους ἐπὶ τοῦ ἀβάκου αὐτῶν· τοῦ δὲ ἀβάκου ἡ ἐφεύρεσις ἀποδίδεται κινῶς εἰς τὸν Πυθαγόραν.